

Політичні науки
та публічне управління

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ**

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ ТА ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

**SCIENTIFIC WORKS
OF INTERREGIONAL ACADEMY
OF PERSONNEL MANAGEMENT**

POLITICAL SCIENCES AND PUBLIC MANAGEMENT

Випуск 4 (76), 2024

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Редакційна колегія

Семенець-Орлова І. А., кандидат політичних наук, доктор наук з державного управління, професор, директор Навчально-наукового інституту управління, економіки та бізнесу, Міжрегіональна Академія управління персоналом (головний редактор)

Дакал А. В., доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Жовнірчик Я. Ф., доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування, Національний авіаційний університет

Карасевич А. О., кандидат філософських наук, професор, професор кафедри соціальних і правових дисциплін, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Козирська А., доктор політичних наук, професор, керівник кафедри соціальної і культурної безпеки факультету наук про політику і безпеку, Університет Миколая Коперника у Торуні, Польща

Ковач В. О., доктор наук з державного управління, старший дослідник, провідний науковий співробітник відділу проблем фізичного захисту об'єктів критичної інфраструктури центру інформаційно-аналітичного та технічного забезпечення моніторингу об'єктів атомної енергетики, НАН України

Кондратенко О. Ю., доктор політичних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу теоретичних та прикладних проблем політології, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України

Копанчук В. О., доктор наук з державного управління, доцент кафедри кримінального права та процесу, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

Кульгінський Є. А., доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри стоматології, Київський міжнародний університет

Лясота Л. І., кандидат політичних наук, доцент, член Соціологічної асоціації України

Монолатій І. С., доктор політичних наук, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Орел М. Г., доктор наук з державного управління, професор кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Пашина Н. П., доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та міжнародних відносин, Маріупольський державний університет

Радченко О. О., кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом

Твердохліб О. С., доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри державного управління у сфері цивільного захисту, Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту

Толуб'як В. С., доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри менеджменту та публічного управління, Західноукраїнський національний університет

Шмаленко Ю. І., кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»

Яковлева Л. І., доктор політичних наук, професор, професор кафедри соціології, Національний університет «Одеська юридична академія»

Katarzyna Radzik-Maruszak, dr hab, profesor, Fac Polit Sci & Journalism, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin (Lublin, Poland)

Marek Pietraś, prof. dr hab., Dyrektor Instytutu Nauk o Polityce i Administracji UMCS

Затверджено Вченою радою

Міжрегіональної Академії управління персоналом 26 грудня 2024 (протокол № 12)

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1173 від 11.04.2024 року (Ідентифікатор медіа R30-03894).
Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») відповідно до Наказу МОН України № 320 від 07 квітня 2022 року (додаток 2) зі спеціальностей
052 – Політологія; 281 – Публічне управління та адміністрування.

Видання індексується Google Scholar

DOI: 10.32689/2523-4625-2024-4(76)

Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління. 2024. Вип. 4 (76). Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2024. 128 с.

Публікуються статті науковців, які досліджують актуальні проблеми розвитку політики та публічного управління. Для науковців, викладачів, студентів та всіх, кого цікавить розвиток політичної науки та публічного управління в Україні.

ЗМІСТ

Микола ГОЛОВАТИЙ, Світлана БОЙКО ДУХОВНО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ЇЇ ВЕЛИКОДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ.....	7
Зоряна БУРИК, Андрій КАРСІМ РЕФОРМУВАННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ НОВИХ РЕАЛІЙ.....	14
Світлана ВОВК, Антон БАДЕР ДЕКОНСТРУКЦІЯ ІМІДЖУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: МЕХАНІЗМИ ПРОПАГАНДИ ТА МАНІПУЛЯЦІЙ.....	21
Ярослав ГАЛИЧ, Віталій ЛУКАЧ СУЧАСНИЙ СТАН РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ.....	29
Людмила ГОРБАТА ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ ВІДКРИТОСТІ ТА ПРОЗОРОСТІ У ПРОЦЕСІ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	38
Михайло ДУБЕЛЬ, Оксана КУРАН ОСОБЛИВОСТІ ДЕМОКРАТИЧНОГО ПЕРЕХОДУ У ПОСТКОЛОНІАЛЬНИХ КРАЇНАХ АЗІЇ.....	44
Олег КОНДРАТЕНКО НЕУРЯДОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ БІЛОРУСІ ЯК ІНДИКАТОР ВЗАЄМИН ВЛАДИ Й ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	54
В'ячеслав КОСТЮКОВ, Андрій МОШНІН ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ ЯК ЗАСІБ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ.....	66
Ганна КУЗЬМЕНКО, Андрій ТЕЛЕНДІЙ ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У ВІДБУДОВІ ЗРУЙНОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ.....	71
Юлія ЛЕПЕХ ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ КІБЕРБЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ ЯК НАПРЯМ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВА В ДЕРЖАВІ.....	78
Маріанна МАРУСИНЕЦЬ РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ФОНДІВ І ПРОГРАМ У ВСТАНОВЛЕННІ ТА ПІДТРИМЦІ МИРУ В ПІВНІЧНІЙ ІРЛАНДІЇ.....	84
Владислав ПУСТОВАР РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ТА БЕЗПЕКИ.....	98
Ігор РУДЬ ТЕХНОЛОГІЇ І МЕТОДИКИ ВЕРИФІКУВАННЯ ТА ПОШУКУ ІНФОРМАЦІЇ, ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ ПРОПАГАНДИ РФ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	104
Галина СОЛОВЕЙ, Володимир КРУГЛЬОВ РЕЗОЛЮЦІЇ ООН ЩОДО РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ 2014–2023: АНАЛІЗ ДИСКУРСУ.....	110

Чу чу

СТРАТЕГІЯ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ» У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ: ІСТОРИЧНЕ ПІДґРУНТЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ.....	118
--	-----

Вікторія ЯВОРСЬКА

ПОНЯТТЯ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ.....	123
---------------------------------------	-----

CONTENTS

Mykola HOLOVATY, Svetlana BOYKO

THE SPIRITUAL AND ANTHROPOLOGICAL CONTEXT OF RUSSIA'S AGGRESSION
AGAINST UKRAINE AS THE BASIS OF ITS GREAT POWER POLICY.....7

Zoriana BURYK, Andrii KARSIM

REFORMATION AND TRANSFORMATION OF THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM
IN THE CONDITIONS OF NEW REALITIES.....14

Svitlana VOVK, Anton BADER

DECONSTRUCTION OF THE IMAGE OF THE RUSSIAN FEDERATION:
MECHANISMS OF PROPAGANDA AND MANIPULATION.....21

Yaroslav HALYCH, Vitaly LUKACH

THE CURRENT STATE OF THE REFORM OF THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM
IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF SECURITY CHALLENGES.....29

Liudmyla HORBATA

TOOLS FOR ENSURING THE PRINCIPLE OF OPENNESS AND TRANSPARENCY
IN THE PROCESS OF PROVIDING ADMINISTRATIVE SERVICES
BY LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES.....38

Mykhailo DUBEL, Oksana KURAN

FEATURES OF DEMOCRATIC TRANSITION IN POST-COLONIAL COUNTRIES OF ASIA.....44

Oleh KONDRATENKO

NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS OF BELARUS AS AN INDICATOR
OF RELATIONS BETWEEN THE GOVERNMENT AND CIVIL SOCIETY.....54

Viacheslav KOSTIUKOV, Andrii MOSHNIN

DIGITALIZATION OF PUBLIC SERVICES AS A MEANS OF FIGHTING CORRUPTION
IN UKRAINE.....66

Hanna KUZMENKO, Andrii TELENDII

INNOVATIVE MODELS OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP
IN THE RECONSTRUCTION OF DESTROYED TERRITORIES:
CHALLENGES AND OPPORTUNITIES.....71

Yulia LEPEKH

ACTIVITIES OF CYBER SECURITY BODIES IN UKRAINE AS A DIRECTION
OF PREVENTING AND COMBATING VIOLENCE IN THE STATE.....78

Marianna MARUSYNETS

THE ROLE OF INTERNATIONAL FINANCIAL FUNDS AND PROGRAMMES
IN ESTABLISHING AND MAINTAINING PEACE IN NORTHERN IRELAND.....84

Vladyslav PUSTOVAR

THE ROLE OF POLITICAL INSTITUTIONS IN THE SYSTEM OF ECONOMIC RELATIONS
AND SECURITY98

Ihor RUD

TECHNOLOGIES AND METHODS OF INFORMATION VERIFICATION
AND SEARCH AS A MEASURE OF COUNTERING RUSSIAN PROPAGANDA
DURING WAR.....104

Galyna SOLOVEI, Volodymyr KRUHLOV

THE UN RESOLUTIONS ON RUSSIAN AGGRESSION AGAINST UKRAINE 2014–2023:
DISCOURSE ANALYSIS.....110

Chu CHU

THE ONE BELT, ONE ROAD STRATEGY IN INTERNATIONAL RELATIONS: HISTORICAL BACKGROUND AND RESULTS.....	118
---	-----

Victoriia YAVORSKA

THE CONCEPT OF FORCED DISAPPEARANCE.....	123
--	-----

УДК-327:355:01 (470+571+477)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4\(76\)-1](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4(76)-1)

Микола ГОЛОВАТИЙ

доктор політичних наук, професор, викладач кафедри філософії та суспільних наук,
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», m.f.holovaty@ukr.net
ORCID: 0000-0003-1378-8776

Світлана БОЙКО

кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри журналістики, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», boykosvetlana68@gmail.com
ORCID: 0009-0002-0524-7355

ДУХОВНО-АНТРОПОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ЇЇ ВЕЛИКОДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

У запропонованій статті робиться спроба теоретичного узагальнення історичного досвіду України в галузі зовнішньої політики й національної безпеки останніх років. Ідеться саме про історичний досвід, адже за кілька років українське суспільство й держава пережили і зрозуміли багато.

Актуальність означеної теми публікації найбільшою мірою обумовлена ситуацією у відносинах росії і України після розпаду СРСР та проголошення (1991р.) незалежності України, розв'язаною широкомасштабною війною росії проти України, у 2022 році, а також геополітичною ситуацією у Європі, світі в цілому на початку ХХ століття.

Збройне протистояння агресії росії увійшло в затяжну фазу оборонної війни, одночасно виснажуючи та гартуючи українське суспільство.

Ключові слова: війна, захоплення території, держава, українсько-російські відносини, російська пропаганда.

Mykola Holovaty, Svetlana Boyko. THE SPIRITUAL AND ANTHROPOLOGICAL CONTEXT OF RUSSIA'S AGGRESSION AGAINST UKRAINE AS THE BASIS OF ITS GREAT POWER POLICY

The The proposed article attempts a theoretical generalization of the historical experience of Ukraine in the field of foreign policy and national security in recent years. It is about historical experience, because in a few years, Ukrainian society and the state have experienced and understood a lot.

Urgency of the given topic of the publication is largely determined by the situation in the relations between Russia and Ukraine after the collapse of the USSR and the declaration of Ukraine's independence (in 1991), unleashed by a large-scale war between Russia and Ukraine in 2022, as well as the geopolitical situation in Europe and the world as a whole at the beginning of the 20th century.

Armed resistance to Russia's aggression has entered a protracted phase of defensive war, simultaneously exhausting and hardening Ukrainian society.

Key words: war, seizure of territory, state, Ukrainian-Russian relations, Russian propaganda.

Ще у 1998 році українські філософи В. Кремень та В. Ткаченко писали «за умов, що склалися, громадянам України і росії слід переосмислити ситуацію в міжнародних відносинах, яка дісталася нам у спадок від імперського минулого. Для українців це століттями нав'язаний комплекс меншовартості, комплекс «молодшого брата», для росіян – комплекс великодержавності, комплекс «старшого брата» [2; 5].

По великому рахунку, як свідчить війна росії з Україною, такого переосмислення не відбулося. В чому його суть, як домінанти, слід перш за все брати до уваги, якою мірою російсько-українська війна впливає на геополітичну ситуацію в Європі, у світі цілому.

Таким є перелік доленосних для мільйонів людей, для взаємин країн і суспільств питань першорядної ваги і значення.

Провідною думкою, яку ми обґрунтовуємо, є та, що в основі російського тероризму, абсолютно упередженого ставлення до України, є духовно-моральне тисячолітнє несприйняття українства, причини етнополітичного плану, намагання не допустити самоідентифікації українців як самостійної нації, народу.

Широкомасштабна війна, розпочата росією проти України 24 лютого 2022 року російським істеблішментом, ідеологами-пропагандистами, була названа спеціальною військовою операцією (СВО). Такі операції дійсно мають місце і від війни відрізняються хіба що

тим, що їх метою є вирішення дещо локальних проблем, наприклад, захоплення території, оволодіння якоюсь ресурсною базою, людським потенціалом тощо. В даному випадку росія розв'язала повномасштабну війну з усіма її ганебними, антигуманними складовими, обумовленими багатьма саме ідеологічними, духовними факторами. Вченим, фахівцям, політикам, громадським діячам та і просто пересічним громадянам ще належить їх предметно проаналізувати, а тут зробимо лише зауваження специфічного концептуального характеру.

Вочевидь, слід найперше зробити наголос на наступному. Ідеологічне «багатоманіття» держав і суспільств у всі часи закономірне і складне явище. При цьому, як зазначають М. Михайленко і В. Самчук, «усвідомлення ідеологічною (культурою, цінністю чи орієнтацією) своєї відмінності від іншої ідеології не зовсім є достатньою підставою для ненависті [13, ст. 65]. Замість певної і необхідної толерантності, свідомого ставлення до того, що росія – не Україна, російська ідеологічна машина навпаки завжди сіяла ворожість між народами і не лише між українським і російським народами. Це явище закономірне. Комуністи, в тому числі і українські, як відомо, пройшли увесь свій шлях до кінця: «заборонили» приватну власність, фактично витіснили із суспільного життя релігію, до абсурду довели централізм, запровадили «моральний кодекс будівника «комунізму», наказали людині бути новою, гармонійною, розвинутою і т. ін. Ідея комунізму втратила сенс, збудувати комунізм насиллям, порушенням прав людини не вдалося. В ряді своїх публікацій автори підкреслювали, що ганьбити треба не комуністичну ідею, яка має повне право на існування, а комуністичний процес, який реально мав місце на території СРСР впродовж майже століття. Зрозуміло і те, що не всі характеристики комунізму, і в теоретичному і практичному плані є реальними. Так, російські комуністи говорили, що реальними ознаками комунізму є рівність, братерство, щастя. Рівність, однак, природно неможлива, оскільки люди нерівні як у біологічному, так і соціальному плані.

Більшість держав у світі сьогодні – держави національні, де основу становить титульна нація, що і надає назву державі – італійська, польська, німецька, англійська, українська і та. ін. Етнонаціональний фактор і ознака створення і функціонування держав залишається основною відмінністю з-поміж інших країн світу.

У даному випадку треба вказати і на існування так званих політичних націй, ідеальним зразком якої український дослідник О. Рудакевич, який вважає американську політичну націю [18; 7]. Якоюсь мірою маємо відповідь на питання також, чи може існувати нація і на політичних, демократичних засадах, хоча даний (американський) феномен варто розглядати як дещо унікальний.

Наголосимо, однак, на тому, що основними ознаками нації, на наше переконання, є мова, територія, культура, спільні інтереси, самосвідомість і воля. Великий польський консерватор, політолог В. Липинський з цього приводу зазначав, що для того, щоб була нація, потрібне бажання бути нацією. «Нація, – писав В. Липинський – це реалізація хотіння до буття нацією. Коли немає хотіння, виявленого у формі ідеї, нема нації [10, ст. 387].

В українців впродовж століть таке велике хотіння було, однак реалізувати його по-справжньому випала нагода лише в кінці ХХ століття, з часу проголошення незалежності України. Нині росію надто і хвилює питання такого хотіння української нації і «старші слов'янські брати», як називали себе росіяни, будь-що намагаються позбавити нас можливості бути повноцінною, державотворчою нацією, єдиним народом, з-поміж якого, до речі, демократично проживає багато національних, в тому числі і російська, меншин.

Фактично ще з 1654 року, після відомих Переяславських угод, росіяни визнавали українців не інакше як малоросами, вважаючи, що територія України є частиною російської держави. Така ситуація не є виключенням з об'єктивності, оскільки в центрі її є національне питання, питання, пов'язане з реальним правом окремого народу (нації) на окремішність, самоврядність, навіть унікальність, неповторність. Цілком можна погодитися з думкою українського етнополітолога П. Кузика, який пише: «Міжнародно-політична наука потроху набуває рис ідеологічної машини з навіюванням глобального погляду на світ та «проштовхування» космополітичних цінностей та інтересів, покликаних штучно уніфікувати людство. Звідси – негативне трактування будь-яких чинників, що могли б підважити тональність світу в теорії та на практиці. Симптоматично, що нації та націоналізми в цій літературі найчастіше оцінюються як негативні явища, або взагалі ігноруються як об'єкт дослідження [7, ст. 7]. Це окремий аспект проблеми етнонаціональної політики і соціальної практики.

Ще у 1998 році українські філософи М. Михальченко та З. Самчук доречно зазна-

чали: «Кремль з параноїдальною інерційністю продовжує наполягати на ролі головного драматурга театру геополітиці пострадянського простору, раз у раз підтверджуючи стійке бажання повиштовхувати своїх сусідів на геополітичне узбіччя» [13, ст. 104]. В часи царизму це робилося під гаслом «зібрання земель» вогнем і мечем (згадаймо масштабну художню картину Васнецова «Підкорення Сибіру Єрмаком»), так це робиться і нині. Російсько-українська війна яскраве підтвердження цьому. Росія, після розпаду СРСР не просто втратила такий потужний сировинний, кадровий, елітний і т.ін. ресурс, як Україна, вона зіткнулася з тим, що становлення самостійної суверенної української держави суттєво обмежило вплив Росії на Європу. Вона, образно висловлюючись, відчула сильний зуд комплексу азіатської меншовартості. Додамо сюди багаторічний комуністичний волютаризм, за якого на небачений рівень було піднесено корупцію, розкрадання, зловживання та інші негативи, що притаманні тоталітарним суспільствам.

Така суспільна ситуація, зрозуміло, не могла позначитися і на Україні, перед якою і сьогодні стоїть завдання створення держави, що не стоїть над суспільством, державу дійсно суверенну, правову, демократичну. Здається, українці вже позбавилися пануючої в кінці 90-х років ХХ століття ілюзії, що ставши самостійними, незалежними, ми водночас будемо вільними, багатими, заможними. Попереду ще надто багато праці, зусиль, енергії, аби так сталося насправді.

Є багато підстав стверджувати, що україно-російські відносини фактично до розпаду імперії СРСР в багатьох випадках пояснювалися і пропонувалися як досить «поміркований, взаємозалежний, обопільний для двох, після 1991 року, суверенних держав процес. Наприклад, український історик, етнограф М. Полютін ще у 2006 році писав: «Ненормальні відносини України і Росії виходили зі штучних теорій, поглядів, ставлень і тенденційного заперечення з боку росії українського етносу, мови, самобутності, окремішності. З цього і відмова українцям у власній території, у праві на самовизначення, на незалежність» [17, 6]. Якщо навіть побіжно вказати на найпомітніші тези російської пропаганди у ході сучасної російсько-української війни, які пов'язані з такими твердженнями: немає українського народу, української мови і культури, етносу, окремої держави. Ідеолог відтворення Радянської імперії Путін взагалі договорився до того, що Україну, мовляв, створив Сталін. Російська пропаганда прискіпливіше ніж

раніше стала ставитися до процесів творення нової України після розпаду СРСР. Вважаємо, що досить сміливу і неоднозначну книгу другого українського президента Л.Д. Кучми «Україна – не Росія» (2004 р.), вона дещо вибачила йому лише тому, що в ній стверджувалося, що «розпалася не Росія, а СРСР», що «росіяни та українці – то дві окремі і багато в чому несхожі нації» і що існує «тісне сплетіння доль України та Росії» [9; 11]. Загалом, це вірне твердження, хоча український президент не ставив перед собою завдання оголосити гострі кути українсько-російських відносин, як дещо раніше зробив український письменник, публіцист І. Дзюба, який і книгу свою назвав досить сміливо «Інтернаціоналізм чи русифікація» [4]. Щоправда в ній є такі сюжети: «...в національній справі рано чи пізно, а доведеться повернутися до Леніна, до ленінського благородства і ленінського почуття справедливості, до ленінської національної політики» [4, ст. 21]. То ж усі ми діти свого часу, нічого тут не вдієш.

Історично суперечливих, неоднозначних заяв у взаємовідносинах росії та України існувало дійсно немало. А тому вносилися і не були реалізовані пропозиції щодо створення різних рад і комісій для вивчення і узгодження таких суперечностей. Навпаки, наука, культура в Україні десятиліттями були обмежені жорсткими комуністичними ідеологічними обмеженнями, а спроби створити різного роду громадські рухи і організації жорстко переслідувалися. Достатньо згадати українське дисидентство 60-х років ХХ століття, Гельсинську спілку, Народний рух України і т.ін.

Незаперечним є те, що десятиліттями в Росії домінувала ідея імперії, тоді як в Україні, інших суверенних державах, що утворилися після розпаду імперії, – ідея нації. По великому рахунку у світі більшість держав національні за своїм духом і сутністю, як ми вже зазначили, але антиукраїнську позицію, у різних її модифікаціях в 19-20 століттях займали велика кількість провідних російських діячів – політиків, вчених, діячів культури. Немало їх в росії і сьогодні, тих, хто сповідує ідею «єдиної і неподільної», або є прихильником ідеї «Росія – третій Рим».

Російські ідеологи роками намагалися стверджувати, що націоналізм – це виключно негативний феномен суспільного буття, і з цим його розумінням дивляться на Україну інші держави і сьогодні. Вони не розрізняють націоналізм і шовінізм, тоді як перший – це потужний, цілеспрямований процес захисту і розвитку національної спільноти, а дру-

гий – його антипод, – «ідеологія завойовників і пануючих над іншими, – писав великий українець І. Багряний [1, ст. 75]. Крім того, як доречно зазначає український етнополітолог Ю. Римаренко у «Малій енциклопедії етнодержавознавства»: «Розповсюджене в наш час трактування поняття «шовінізм» є досить обмеженим. Воно переважно асоціюється з поняттям великодержавності (що на наш погляд, неправильно). Розглядаючи риси притаманні шовінізмові, він додає сюди національний егоїзм і снобізм, національну зверхність тощо [12, ст. 303].

Зрозуміло, що подібні недолугі наукові викрутаси є результатом, в першу чергу, неточного, а то і взагалі спотвореного визначення і розуміння поняття (феномену) «нація». Хоча тут, за визначенням відомого британського етнополітолога Е.Г. Гобсбаума немає жодного задовільного критерію для визначення поняття «нація». Вважаємо оптимальним те, що зробили українські етнополітологи О. Картунов і Ю. Римаренко, на думку яких, нація – це «велике історичне, динамічне, цивілізоване співтовариство громадян, часто поліетнічне, але об'єднане навколо якогось одного етносу із національною мовою внутрішнього державного спілкування (та можливо однією чи кількома локальними офіційними мовами), як правило, із власною територією, спільними інтересами, спільною волею бути єдиним цілим, спільною національною культурою (як синтезом кількох етнічних культур), усвідомленням спільності минулого, сучасного і особливо майбутнього і водночас власної самобутності та спільною назвою» [15, ст. 141]. До речі, якщо брати за основу вказані критерії, то нації «росіяни» об'єктивно не існує і бути не може, оскільки це велике і розмаїте зібрання етнічних меншин, що проживають на спільній території, однак мають зрозуміло, надто багато духовно-культурних цінностей – мовних, культурних, релігійних і т. ін. Більше того, великі сумніви викликає і історико-цивілізаційний процес появи російського феномену, який фактично немає дійсно національних ознак. Царська росія, а згодом, після революційного перевороту 1917 року, отримавши політико-наукове кліше «Велика жовтнева соціалістична революція», СРСР творилися силою, терором, війнами, пригнобленням багатьох народів. З цього приводу абсолютно обґрунтованою є думка відомого українського історика Ю. Павленка, який пише: «СРСР визначально і за своєю суттю був не цивілізацією, а лише геополітичним квазичивілізаційним монстром. Дійсної (а не тільки лицемірно декларова-

ної, ідеологічної) духовної, ідейно-ціннісно-мотиваційної, актуальної для більшості його громадян на рівні внутрішнього світу повсякденної поведінки цивілізаційної основи він не мав. Замість неї суспільству нав'язувався пропагандистський сурогат, в принципі не спроможний, висловлюючись словами Платона, заповнити пустоту людської душі [16, ст. 70]. Фактично, у 1990–1991 рр. сильний чинник, що був базисною основою імперії СРСР не спрацював. Чому – це окрема, детального характеру проблема, яку треба уважно аналізувати. «Проголошення 24 серпня 1991 року Акту про незалежність України, – пише український історик, політик В. Литвин, – увінчало всю попередню історію українського народу. Розтягнуті на довгі віки визвольні змагання за вільне життя на власній землі у суверенній державі переможно справилися на зламі століть [11].

Одночасно взаємини росії і України не повинні розглядатися і пояснюватися суб'єктивно однобоко, оскільки за таких підстав і обставин їх неможливо цивілізовано вибудувати у майбутньому. «Немає у світі двох інших держав, – пише український академік, політолог І. Курас, – історичні долі котрих переплелись би тісніше, ніж долі України та росії. Спільне етнічне й цивілізаційне коріння, що проростають в Київську Русь, довго часове перебування в одній державі, спільне переборення світових катаклізмів, подібні економічні системи – це далеко не повне перерахування наших глобальних зв'язків, заперечувати які немає жодних підстав. В той же час двом великим слов'янським народам було тісно в одній зверхдержаві. Закони еволюції вимагали, щоб у ХХІ столітті наші держави вийшли самостійними одиницями, а нації – стали політично повноцінними. «Розлучення» 1991 р. було історичною закономірністю й пройшло на диво цивілізовано [8, ст. 107]. Щодо «самостійності російської нації» і повноцінного політичного розходження росії й України, зрозуміло, можна не зовсім погоджуватися. А от, якщо брати до уваги наявність достатньої кількості колоборантів, зрадників і просто симпатиків росії в Україні, то довготривале перебування України у складі російської імперії (СРСР) і нині суттєво, і не на краще дається взнаки. Існує думка, що навіть війна росії проти України (початок 2022 р.) має політичний позитив у тому плані, що помітно посилюється в Україні громадянське суспільство, відбувається прискорення самоідентифікації української нації.

Свого часу українські політологи М. Михальченко та З. Самчук вказували на

те, що в сучасній науці існують два критеріальні підходи до націй та цивілізацій: громадянсько-територіальний та етнічний [14]. Якщо у багатьох країнах особливо сучасних європейських, нині спостерігаємо зближення, синтез цих підходів, то в Україні, особливо в умовах російсько-української війни, суттєво помітним є етнічний аспект, що, до речі, і не влаштовує, як домінанта суспільного розвитку України «старшого брата» – російський політикум в першу чергу.

Нація, на думку Е. Сміта «має поєднувати дві низки вимірів: з одного боку – громадянські та територіальні, а з іншого – етнічні та генеалогічні, причому, в кожному випадку у різних пропорціях. Саме завдяки багато вимірності національна ідентичність виявляється такою гнучкою силою в сучасному світі й політиці, ефективно поєднуючись з іншими потужними ідеологіями та рухами» [18, ст. 24–25]. Безумовно, що нині в Україні цей процес має виключно високі ознаки. Нічого не вдієш, треба час, треба мати зміну поколінь, інший рівень суспільного розвитку, взаємин із іншими, рівень суспільного розвитку, взаємин із іншими, найперше сусідніми країнами аби само ідентифікація української нації спричинила максимально високі і необхідні умови для повноцінного існування такої нації.

Підкреслимо ще раз – російська, радянська імперія багато в чому розпалася тому, що тут ніколи об'єктивно не було титульного етносу. Не дивно, що на «озброєння» в духовному плані було вигадано та суспільно нав'язано громадськості поняття «радянський народ», «нова радянська людина», «нова соціальна спільнота – радянський народ». І це тоді, коли на тлі спільної для усіх народів і національних меншин ідеології, економіки, політики, території проживання і т. ін. існували серйозні в духовному плані – мова, культура, традиції тощо. Подібні протиріччя мали багато минулих імперій – Візантійська, Арабський халіфат, імперія Китаю та інші. Комуністична ідеологія задля спасіння імперії – Радянський Союз висунула і десятки років експлуатувала гасло про злиття націй, але зарадити справі і тут не вдалося. Врешті, не ставимо за мету звинувачувати росію у анти українізмі лише за браком етнократологічних процесів у самій росії. Треба брати до уваги ще і ті розлади між цивілізаціями, які надто гостро далися взнаки особливо у другій половині XX століття. На думку відомого професора Гарвардського університету Семюеля П. Хантінтропа в часи так званої «холодної війни» відбувся політичний і ідеологічний розподіл Європи і дався

взнаки кордон між культурами – Західним християнством, з одного боку, і православним християнством та ісламом, з іншого [16]. С. Хантінгтон назвав цей процес «конфліктом цивілізацій». До того ж, Україна, за образною оцінкою українського історика В. Котигоренка розташована на свого роду цивілізаційному перехресті [6, ст. 105], що також є причиною багатьох етнічних конфліктів і протиріч. Зрозуміло, що курс України на європейську спільноту має враховувати і ці особливості українізації. Це – непростий процес інтеграції. Духовна, етнічна компоненти тут відіграють велику роль. А щодо геополітичних процесів, то зрозуміло одне, росію просвітоєвропейський вектор розвитку України не влаштовує з найпершої, домінуючої причини, – без України відродження російської імперії неможливе. Тут варто нагадати і цікаву, на сьогодні дещо архаїчно означену думку великого польського консерватора В. Липинського, який стверджував, що майбутнє життя суверенної України вирішуватиметься виключно у взаєминах України, Росії і Білорусії. «Як політика традиційно національна, – писав він, – вона мусить бути політикою всіх нас, українських консерваторів – класократів. Україна, як окрема незалежна держава, мусить або загинути, або стати на чолі великого грядучого руху – органічного і національного відродження всіх трьох Русей» [11, ст. 21]. Як бачимо, історичні процеси внесли і вносять до цього прогнозу суттєві корективи.

Незаперечним є і той факт, що поряд з етнонаціональним аспектом політики росії по відношенню до України логічним є і геополітичний аспект. В усі століття свого існування Україна була порубіжжям між Європою і Азією, а тому бажання росії мати українські території під собою ніколи не зникало. Фактично декілька століть, починаючи з років царювання Петра Першого (сімнадцяте століття, початок вісімнадцятого) в росії домінувала геополітична ідея забезпечення своєї могутності за рахунок України і це тоді, коли Україна, навпаки не шукала ворога в образі росії, намагалася зберегти добросусідські відносини. Робилося це майже до 1991 року, до розпаду російської авторитарної імперії, навіть завдяки недостатнього очищення історичної пам'яті українців від тієї багатошарової фальші, що існувала в поясненні, оцінці російсько-українських відносин. В останній третині XX століття, зокрема, про це ревностно дбала КППС, переслідуючи українських шестидесятників, різко критикуючи таких відомих українських вчених, діячів культури, партійних лідерів як І. Дзюба,

В. Щербицький, П. Шелест та тисячі інших, що голосніше, ніж їх попередники насмілилися говорити про те, що «Україна не Росія» (Л.Д. Кучма). Тут доречно, зокрема, зазначити, що перебільшувати роль і місце українських політичних діячів у обстоюванні ідеї самостійності України немає великих підстав. Так, ряд українських політологів, влучно зазначають: «Дійсно, ані М. Підгорний, ані П. Шелест, ані В. Щербицький, ані В. Івашко (останні керівники Компартії України) й гадки не мали про якусь «суверенізацію» республіки. Однак, об'єктивні процеси, цивілізаційні закони та логіка соціально-економічного розвитку УРСР проти їхньої волі все в більшій мірі перетворювали Україну на справжню державу» [3, ст. 443].

Із проголошенням незалежності України ця критика набула форми відкритої війни, найперше пропагандистського характеру, а з 2022 року, на жаль, не військового конфлікту, а так званої «спеціальної військової операції», не просто терористичного акту, а ганебної війни.

Маємо пам'ятати, що націотворчі процеси, етнополітична інтеграція, яка нині, в умовах загальносвітової інтеграції, глобалізації, є складними і неоднозначними феноменами, що безпосередньо торкнулися і України.

Етнополітична інтеграція – це закономірний і об'єктивний процес, але здійснюється він, на думку українського етнополітолога О. Картунова примусово або добровільно [5, ст. 223]. Відомі зарубіжні соціологи вважають, що примусова інтеграція здійснюється не інакше як за допомогою використання «примусової сили». Ще на рубежі 70–80 років ХХ століття паризький етнополітолог Елен Каррер де'Анкосс схарактеризувала відчайдушні примусові методи КПРС прискорити створення єдиного «радянського народу», «радянської культури» як вкрай негативний процес і до речі, передвікала процес дезінтеграції, розпаду СРСР [16]. Цитований нами О. Картунов, до речі, вважав, що може здійснюватися і примусово-добровільна інтеграція і доводив, що прикладом такої інтеграції може бути створення на теренах колишнього СРСР Співдружності Незалежних Держав (СНД) [5, ст. 223]. СНД, як бачимо, виявилось мертвонародженим дитям. В будь-якому випадку, вирішальним фактором націотворення завжди були і є національна воля і національна свідомість більшості людей. Як писав Е. Геллнер «нації – це продукт людських переконань, пристрастей і нахилів» [20, 167–168], а Е. Сміт стверджував, «що нації не довічні, вони можуть бути сформованими й

людська воля та зусилля відіграють важливу роль у цьому процесі [18, ст. 167–168].

Проблема українсько-російських відносин не є локальною, такою, що пов'язано лише з двома державами. Від них залежить доля майже усієї Європи, а тому перед світовою спільнотою на початку ХХІ століття все гостріше постала потреба відшукати і застосувати найоптимальніші засади унеможливлення політики і практики військового терору, подібного російському.

У свій час в ряді конвенцій в Гаазі було сформульовано закони, які визначали права сторін при веденні війни, в Женевській конвенції (1949 р.) прописано захист жертв війни, а у спеціальній Хартії ООН зазначено, що війна допустима лише з метою оборони. Цими та іншими документами міжнародного масштабу визначено, що особи, які здійснили злочини проти світу, людства (насилля, грабунки, вбивства полонених, знищення мирного населення, ведення газової або бактеріологічної війни, використання атомної зброї, поневолення в рабство цивільного населення) є військовими злочинами, які мають бути покараними. Отже, подібні покарання має нести і російський агресор.

Війна, яку веде росія проти України є широкомасштабною, з використанням фактично усіх наявних сил і засобів із цинічним недотриманням любых норм і законів. Відтак, постає питання не лише про відповідальність росії, її політично-державного керівництва за те, що вона чинить тепер, але й проте, якими мають бути засоби, системи, механізми для усіх країн світу, аби подібне унеможливити надалі взагалі. Вважаємо, що далеко не всі політики, державні діячі, не у всіх країнах, сповна усвідомлюють таку гостру для людства початку ХХІ століття проблему. Ще чудовий українець М. Драгоманов свого часу писав: «Вся практична мудрість людська може бути в тому, щоб убачити напрямок руху світового, його міру, закон і поступатись тим рухом. Інакше той рух йде проти нас, роздавить нас» [17, ст. 36]. Чи є у людства така мудрість покаже час. Сталося так, що на сьогодні (2024 р.) від цього залежить не лише доля багатомільйонного народу України, насамперед, але й інших народів і країн, найперше, європейських.

Висновки:

1. Українсько-російські відносини, що існували тисячоліття є складним, суперечливим феноменом, що, врешті, потребує дійсно глибокого і об'єктивного наукового осмислення і практичного впорядкування на принципово інших засадах.

2. Цивілізаційна історія України є багатовимірним процесом етнонаціонального становлення й відродження держави у ХХІ столітті, схарактеризувати який видається можливим лише як цілісний процес, з його специфічними особливостями в часовому, геополітичному, культурно-духовному, морально-етичному та інших вимірах, співставляючи велику кількість як позитивних, так і негативних явищ і процесів.

3. Політико-духовний контекст сучасних українсько-російських відносин нині,

природно, є домінуючим, однак є і інші, міжцивілізаційні процеси, що суттєво утруднюють національну самоідентифікацію багатьох націй, народів, в тому числі і українського народу. Відтак, завершення війни росії з Україною, цивілізаційне впорядкування міждержавних відносин у сучасному світі потребує максимальних спільних зусиль і дій багатьох, найперше цивілізованих і демократично розвинутих країн світу.

Література:

1. Багрянний І. Чад імперій. *Сучасність*. 1992. № 4. С. 71–84.
2. Василь Кремень. Україна: шлях до себе: проблеми суспільної трансформації / В. Кремень, В. Ткаченко. Київ: Видавничий центр «ДрУк», 1998. 446 с.
3. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація?: нариси. К.: Знання, 1998. 329 с.
4. Картунов Олексій Васильович. Вступ до етнополітології: науково-навч. Посібник. Інститут економіки, управління та господарського права. К., 1999. 300 с.
5. Котигоренко В. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний контекст. К., 2004.
6. Курас І. Ф. Етнополітика: Історія та сучасність. Статті, виступи, інтерв'ю 90-х років. К.: ІПІЕНД, 1999. 656 с.
7. Леонід Кучма. Україна та Росія. М.: Время, 2004. 560 с.
8. Липинський Вячеслав. Листи до братів-хліборобів. Берлін, 1926. 789 с.
9. Литвин В. М. Самоствердження України: нелегкий поступ. УНІАН, 2003. № 1. С. 3–6.
10. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького / за заг. ред. Ю.М. Римаренка. Київ: Довіра, 1996. 942 с.
11. Михальченко М. Україна доби межичасся. Блиск та убозтво куртизанів. М. Михальченко, З. Самчук. Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1998. 288 с.
12. Михальченко М. Українська цивілізація: логіка, закономірності та курйози становлення. М. Михальченко, З. Самчук. *Актуальні проблеми внутрішньої політики*. 2004. № 4. С. 32–40.
13. Націоналізм і шовінізм у міжнародних відносинах: монографія, 2-ге вид. Кузик П. Львів: Видавничий центр АНУ імені Івана Франка, 2003. 220 с.
14. Основи етнодержавознавства: підручник. За ред. Ю. Римаренка. Київ, 1997. 521 с.
15. Палютін М. П. Україно-російські відносини: минуле і сучасність. Харків: Курсор, 2006. 278 с.
16. Національний принцип: етнополітична концепція нації: монографія. Рудакевич О.М. Тернопіль: Видавництво ТНЕУ «Економічна думка», 2009. 292 с.
17. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність. Пер. з англійської П. Тарашука. К.: Основи, 1994. 224 с.
18. Цивілізаційна історія України: нариси. М.Є. Горелов, О.П. Моця, О.О. Рафальський. Київ: ТОВ ІВПК «ЕксОБ», 2016. 632 с.

УДК 351

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4\(76\)-2](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4(76)-2)

Зоряна БУРИК

доктор наук з державного управління, професор кафедри публічного управління та адміністрування,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, z.burik@ukr.net
ORCID: 0000-0002-4394-6766

Андрій КАРСІМ

аспірант кафедри менеджменту та публічного управління, Державний податковий університет,
auk440@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6400-9491

РЕФОРМУВАННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ НОВИХ РЕАЛІЙ

Процеси європеїзації в Україні вимагають інституційних змін та перебудови системи публічного управління задля покращення якості публічних послуг, забезпечення ефективності діяльності державного апарату та службовців, посилення їх спроможності до задоволення суспільних потреб та вимог. У статті висвітлюються процеси реформування системи публічного управління в умовах нових реалій за такими складовими, як стратегічні засади реформування, формування та координація політики, реформування державної служби та управління людськими ресурсами, підзвітність, надання публічних послуг, управління державними фінансами та державним бюджетом, публічні закупівлі, зовнішній аудит. До основних переваг реформування публічного управління віднесено електронне врядування та цифровізацію адміністративних послуг; зростання рівня підзвітності та прозорості управління публічними фінансами; розвитку законодавчої бази як основи для управління; зростання ролі місцевої влади в управлінні територіями; покращення стратегічних засад в різних сферах публічного менеджменту та середньострокового планування політик. При цьому, існує ряд проблем, які варто вирішити для продовження процесів трансформації: управління в державній службі та оплата праці державних службовців; зменшення залежності реформи від зовнішніх консультативних служб та зовнішнього фінансування; середній або низький рівень виконання завдань та заходів реформування; корупційні ризики та бюрократичні процедури. Процеси реформування системи публічного управління потребують запровадження кількісних індикаторів вимірювання фактичного стану запровадження заходів для покращення різних сфер суспільного життя.

Ключові слова: публічне управління, публічні фінанси, реформування публічного управління, державна служба, підзвітність, публічне адміністрування.

Zoriana Buryk, Andrii Karsim. REFORMATION AND TRANSFORMATION OF THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM IN THE CONDITIONS OF NEW REALITIES

The processes of Europeanization in Ukraine require institutional changes and restructuring of the public administration system in order to improve the quality of public services, ensure the efficiency of the state apparatus and employees, and strengthen their ability to meet public needs and requirements. The article highlights the processes of reforming the public administration system in the conditions of new realities in terms of such components as strategic principles of reform, policy formation and coordination, civil service reform and human resource management, accountability, provision of public services, management of public finances and the state budget, public procurement, and external audit. The main advantages of public administration reform include e-governance and digitalization of administrative services; increased accountability and transparency of public finance management; development of the legislative framework as a basis for management; increased role of local authorities in territorial management; improvement of strategic principles in various areas of public management and medium-term policy planning. At the same time, there are a number of problems that need to be solved to continue the transformation processes: management in the civil service and remuneration of civil servants; reducing the dependence of the reform on external advisory services and external financing; average or low level of implementation of reform tasks and measures; corruption risks and bureaucratic procedures. The processes of reforming the public administration system require the introduction of quantitative indicators to measure the actual status of the implementation of measures to improve various areas of public life.

Key words: public administration, public finance, public administration reform, civil service, accountability, public administration.

Постановка проблеми. Процеси європеїзації в Україні вимагають інституційних змін та перебудови системи публічного управління задля покращення якості публічних послуг,

забезпечення ефективності діяльності державного апарату та службовців, посилення їх спроможності до задоволення суспільних потреб та вимог.

Реформування системи державного управління в Україні – одна з найбільш пріоритетних та актуальних тем для наукових дискусій з початку 2014 року. У червні 2016 року затверджено Стратегію РДУ, а вже у 2018 році проведено першу оцінку змін за принципи державного управління в усіх сферах за виключенням державних фінансів. В результаті сформовані рекомендації для оновлення Стратегії РДУ та прийняття нового стратегічного документу, ухваленого у 2021 році. До основних результатів реформування державного управління належать надання зручних, якісних адміністративних послуг для населення та бізнесу, розвиток системи політично нейтральної та професійної публічної служби, ефективні та підзвітні державні інституції, які успішно реалізують державну політику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика реформування системи публічного управління висвітлюється у працях Бігняка П. І. [1], Михальчука В. М., Гончарука Н., Чередниченка А. [2], Дамірова Н. [3], Кучука А. М. [10], Лахижи М. [11], Пучкова Д. І. [15], Рубана Д. [16], Сидоренка Н. [17], Хаджирадієвої С., Шевцової Є. [19], Шляхтіної Г. В. [20]. В науковій думці існують різносторонні погляди щодо зміни публічного управління в Україні. Хаджирадєва С. К. робить висновок, що підтримка реформування публічного управління в Україні європейськими партнерами, що передбачає реалізацію відповідних програм, забезпечила посилення проактивності українського уряду, командної роботи, ролі лідерства, впровадження стратегічних та правових рамок, цифровізацію та координацію взаємозв'язків між державними інституціями [19, с. 797]. Про процеси діджиталізації публічного управління також вказує Пучков, Д. І., виділяючи такі елементи, як: багатоканальне інформування громадян, цифрові робочі місця, електронна ідентифікація громадян, технічна забезпеченість державних службовців, цифрова грамотність, цифрові державні платформи [15]. Натомість, Лахижа, М. характеризує стан публічного управління в Україні як безсистемний, відмічаючи незрозумілість стану реформ для суспільства [11, с. 24]. Рубан Д. систематизує проблемні питання, які потребують вирішення завдяки реформам публічного управління в умовах децентралізації: дисбаланс розподілу повноважень між органами влади, переважання ієрархічних зв'язків, непрозорість діяльності, проблеми відкритості [16]. Гончарук Н., Чередниченко А. виокремлює проблемні питання модернізації публічного управління в умовах війни [2].

Формулювання мети статті (постановка завдання). Мета статті полягає у дослідженні процесів реформування та трансформації публічного управління в умовах нових реалій.

Виклад основного матеріалу. Сучасний процес реформування системи публічного управління відбувається в складних умовах, що характеризуються:

1. Зростанням ступеня політичної нестабільності та невизначеності у зв'язку з війною, що призводить до навантаження на державну службу в ситуації мобілізації, міграції державних службовців, потребою продовжувати діяльність на окупованих територіях. За даними Світового банку оцінка політичної стабільності в Україні у 2022 році склала -2 (-1,13 у 2021 році), що пов'язано з військовими діями.

2. Продовженням процесів децентралізації влади, зміни відповідного нормативно-правового забезпечення органів місцевої влади та органів місцевого самоврядування, врегулювання питань законності прийнятих нормативно-правових актів повноважних суб'єктів управління місцевого рівня.

3. Перехід до європейських принципів діяльності влади центрального та місцевого рівнів: демократичності, прав та свободи громадянина, верховенства права, повага до прав меншин, рівність незалежно від соціально-економічного положення у суспільстві та інших.

У звітах щодо моніторингу ефективності публічного адміністрування в Україні наводяться оцінки якості діяльності органів управління за стандартними показниками на основі принципів державного управління. В моніторингу враховані передумови ефективності публічного управління: наявне законодавство, політика, інституційна спроможність та процедури, практична діяльність органів державної влади.

Покращення оцінок стратегічних засад розвитку публічного управління в Україні пов'язано з активізацією стратегічного планування у різних сферах діяльності органів влади, спрямованих на задоволення суспільних потреб. На регулярній основі функціонує Координаційна рада з питань реформування державного управління – координаційний орган політичного рівня [13]. Впровадження моніторингу цільових показників ефективності досягнення цілей з реформування системи державного управління дає розуміння стан виконання планових заходів з модернізації. Станом на 2023 рік рівень виконання всіх заходів з модернізації становив 49%, а 54,7% цільових індикаторів ефективності

Таблиця 1

**Середні значення оцінок державного управління у різних сферах
в Україні у 2018, 2021, 2023 роках**

Сфера управління	2018	2021	2023
Стратегічні засади РДУ	1,5	1,5	3
Формування, координація політики	2,5	2,6	2,6
Державна служба, управління людськими ресурсами	2,8	2,4	2,1
Підзвітність	2,8	3,4	3,2
Надання публічних послуг	1,5	4,3	4,5
Управління державними фінансами	Дані відсутні	2,9	2,8
Управління державним бюджетом, внутрішній аудит та контроль	Дані відсутні	2,9	2,8
Публічні закупівлі	Дані відсутні	3,2	3,0
Зовнішній аудит	Дані відсутні	2,5	2,5

Джерело: складено авторами за даними [5].

було досягнуто у 2022 році [8–9]. Не менш важливим є оновлення стратегій державного управління відповідно викликам та потребам суспільства. В грудні 2022 року оновлено Стратегію реформування державного управління, Стратегію розвитку фінансового сектору до 2025 року, розроблені та затверджені стратегії регіонального розвитку [6; 18].

Прогрес у посиленні стратегічних засад публічного управління для його модернізації відбувся завдяки ряду дій уряду та центральних органів виконавчої влади. По-перше, відбувається координація процесу інтеграції до ЄС, створюються передумови для підтримки фінансової стабільності, налагоджена тісна взаємодія різних органів управління. Координаційна рада регулярно розглядає звіти з питань реформування, відбувається контроль виконання запланованих заходів. Неурядові організації виступають активними учасниками дискусій щодо якості звітів.

Звіти щодо моніторингу стану виконання стратегічних документів включають загальні відомості про виконання заходів, досягнення визначених цільових індикаторів ефективності. Серед запланованих в 2022 році заходів в межах СРДУ на 2022–2025 роки виконано 89,3% заходів, в межах СРСУДФ на 2022–2025 роки – лише 40% [8–9]. Ця різниця зумовлена внесенням змін до СРДУ в грудні 2022 року, а відповідно коригування кінцевих термінів виконання заходів в умовах війни. Натомість до СРСУДФ не були внесені зміни. У 2022 році досягнуто 59,3% цільових значень показників ефективності проведених реформ управління, 50% – цільових значень показників ефективності здійснених змін в системі управління державними фінансами [5; 14].

Чітко встановлена в Україні загальна інституційна та управлінська підзвітність щодо реформування державного управління, зростає рівень підзвітності в управлінні державними фінансами, публічними закупівлями. Уряд відповідальний за виконання СРДУ, тоді як Міністерство фінансів – за реформування управління державними фінансами, управління фіскальними ризиками, публічними інвестиціями.

Позитивно вплинуло на реформування публічного управління створення Міністерства цифрової трансформації в Україні, що сприяло не лише цифровізації адміністративних послуг, а й в цілому автоматизації управлінської діяльності державних службовців, її прозорості та підзвітності завдяки відкритим даним, розвитку цифрових навиків населення. З 2014 року в Україні покращуються оцінки Індексу е-врядування, складаючи 0,503 в 2014 році (87 місце), 0,607 в 2016 році (62 місце), 0,616 в 2018 році (82 місце), 0,711 в 2020 році (69 місце), 0,802 в 2022 році (46 місце), 0,884 в 2024 році (30 місце) [21].

За даними звітів про виконання заходів Міністерства цифрової трансформації у 2021–2023 роках діяльність органу влади спрямована на виконання завдань цифровізації, цифрових інновацій, електронного врядування та демократії, розвитку цифрових навиків та прав громадян, електронних інформаційних ресурсів, публічних електронних реєстрів, надання електронних адміністративних послуг, електронної комерції та бізнесу, інфраструктури доступу до мережі Інтернет тощо. На кінець 2023 року забезпечено доступ громадян до 113 видів електронних послуг, через мобільний додаток Дія – 40 послуг [7].

Про ефективність реформування публічного управління в Україні вказує зростання рівня задоволеності населення публічними послугами. За даними опитування Дія у році серед 7464 жінок та 12409 чоловіків понад 95% задоволені якістю адміністративних послуг, місцем їх надання, процесом надання, персоналом та повнотою переліку послуг (рис. 1).

Сильні та слабкі сторони реформування системи публічного управління наведено на рис. 2. Вище наведені показники рівня задоволеності населення адміністративними послугами демонструють трансформацію цієї складової публічного врядування завдяки електронному врядуванню та цифровізації послуг. Процеси цифровізації також сприяли зростанню рівня підзвітності центральних органів виконавчої влади.

Фундаментальне оновлення законодавства в різних сферах управління суспільними відносинами за європейськими стандартами також можна віднести до основних позитивних результатів реформування публічного управління.

Фіскальна децентралізація та зростання ролі органів місцевого самоврядування у розвитку територій свідчать про значні зрушення у цій сфері публічного управління. Відтак, впродовж 2018–2020 років частка доходів місцевих бюджетів у державному бюджеті була на високому та середньому рівні (79,29% у 2018 році, 46,92% у 2021 році). З початку війни існують проблеми у формуванні місцевих фінансових ресурсів, скорочуються частка доходів місцевих бюджетів відносно державного бюджету, що пов'язано з переви-

щенням темпів останніх над темпами формування фінансів місцевого рівня.

Витрати державного бюджету динамічно зростають впродовж 2018–2024 років, що потребує від суб'єктів публічного управління державними фінансами ефективних дій та заходів протидії неефективним витратам, не правильного розподілі фінансових ресурсів. частка витрат місцевих бюджетів відносно витрат державного бюджету також скорочується у 2018–2024 роках.

Оцінювання фінансової спроможності громад в Україні у 2023 році показує, що 495 громад (34,4%) характеризуються високим рівнем фіскальної здатності, 314 (21,8%) – оптимальним рівнем, 200 (13,9%) – задовільним рівнем, 247 (17,2%) – низьким та 182 (12,7%) – критичним рівнем. Тож в цілому 70,1% територій мають вище задовільного рівень фіскальної здатності, що вказує на їх стійкість та відповідно достатньо високу ефективність фінансового регулювання на місцевому рівні. При цьому, саме громади регіонів, де ведуться бойові дії або наближені до територій ведення бойових дій, характеризуються критичним або низьким рівнем фінансової спроможності [12].

Варто також розглянути ефективність використання фінансових ресурсів як один з чинників зміни публічного управління за показниками: обсягів та частки видатків на загальнодержавні функції (утримання державного апарату), індексу ефективності управління державними фінансами (оцінка роботи Міністерства економіки, публічних закупівель, Державної аудиторської, фіскаль-

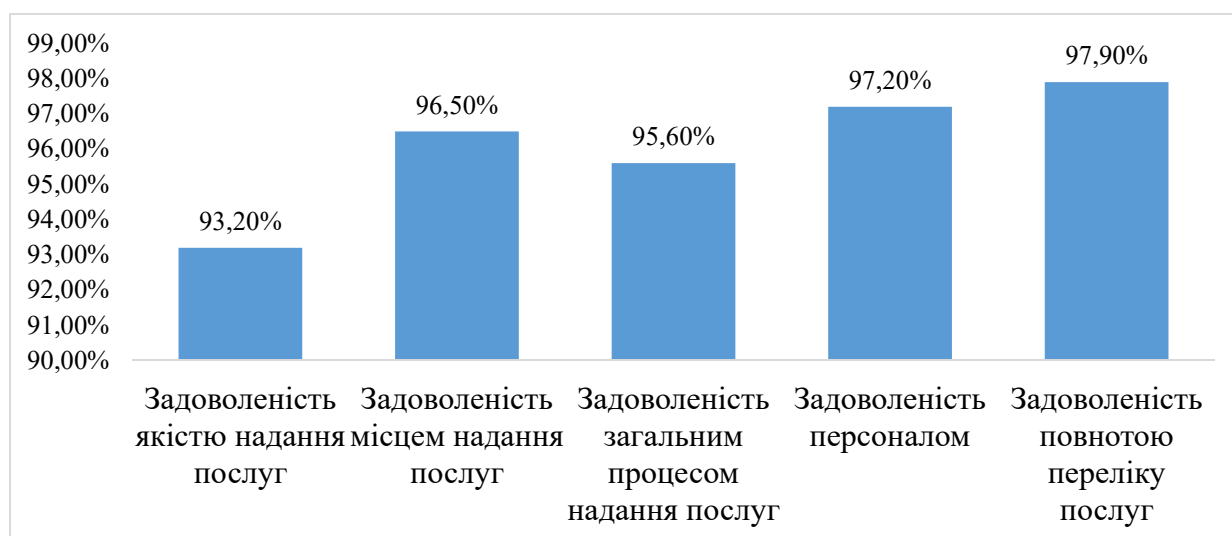

Рис. 1. Показники рівня задоволення населення адміністративними послугами в Україні у 2023 році

Джерело: складено авторами за даними [4].

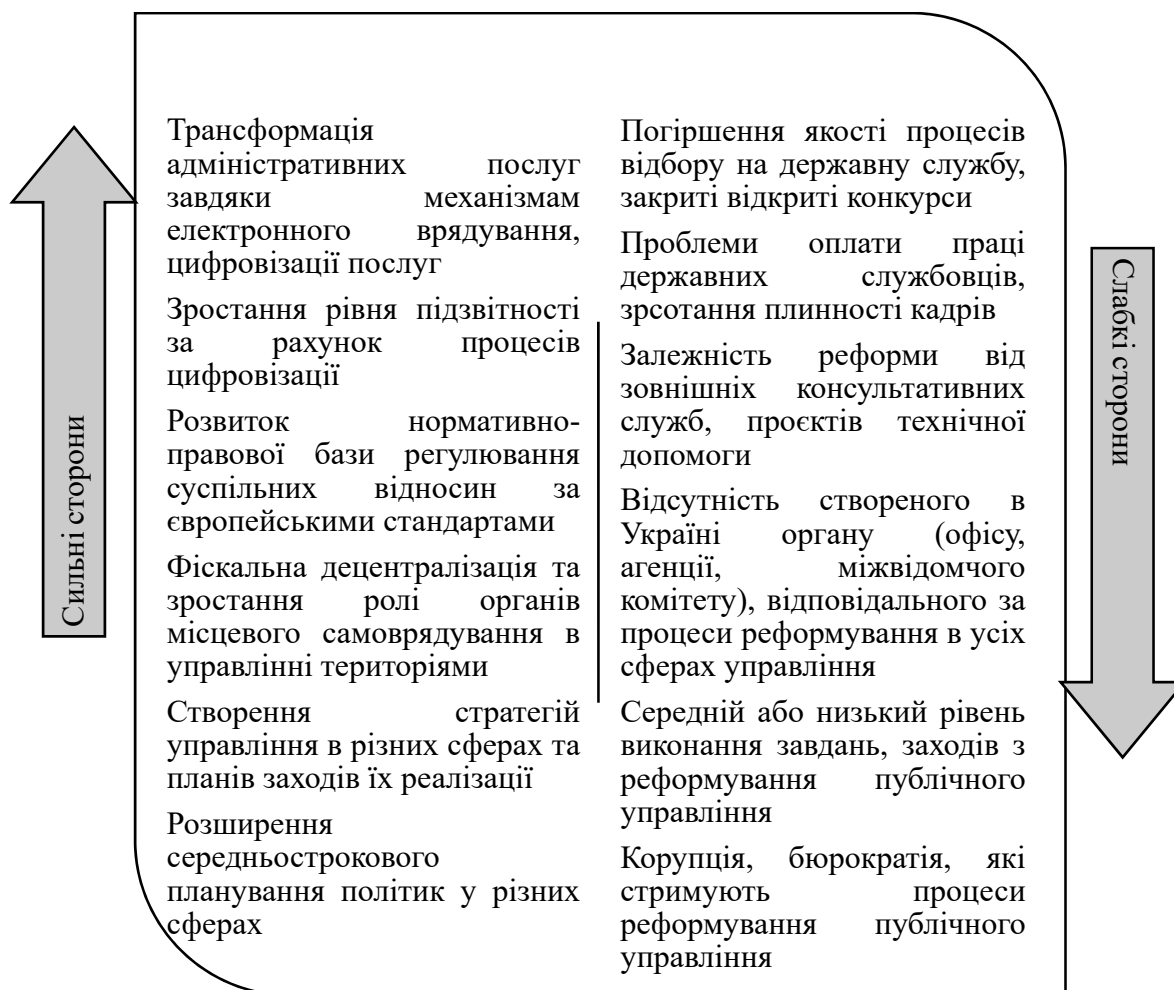

Рис. 2. Сильні та слабкі сторони реформування системи публічного управління

Джерело: сформовано авторами.

Динаміка доходів та витрат державного та місцевих бюджетів України у 2018–2024 роках, млрд. грн. %

Таблиця 2

Вид бюджету	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	Відхилення, 2023–2018
Доходи державного бюджету	928,11	998,28	1076,02	1296,85	1787,40	2672,00	2169,15	1743,89
Доходи місцевих бюджетів	735,94	684,53	509,56	608,50	566,39	676,42	510,70	-59,51
Питома вага доходів місцевих бюджетів у державному бюджеті, %	79,29	68,57	47,36	46,92	31,69	25,32	23,54	-53,98
Витрати державного бюджету	985,37	1072,89	1288,02	1490,26	2705,42	4014,42	2977,71	3029,05
Витрати місцевих бюджетів	744,10	690,25	516,19	597,23	495,58	670,64	435,23	-73,46
Питома вага витрат місцевих бюджетів у державному бюджеті, %	75,51	64,34	40,08	40,08	18,32	16,71	14,62	-58,81

Джерело: розраховано авторами за даними [22].

Таблиця 3

Динаміка витрат державного та місцевих бюджетів на загальнодержавні функції управління, 2018–2024 років, млрд. грн. / %

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	Відхилення, 2023–2018
Витрати на загальнодержавні функції державного бюджету	461,41	428,56	324,62	409,52	338,80	473,52	400,23	12,11
Питома вага витрат, %	46,83	39,94	25,20	27,48	12,52	11,80	13,44	-35,03
Витрати на загальнодержавні функції місцевих бюджетів	209,42	167,64	89,71	86,34	67,22	119,73	79,11	-89,69
Питома вага витрат, %	28,14	24,29	17,38	14,46	13,56	17,85	18,18	-10,29

Джерело: розраховано авторами за даними [22].

ної служби, бюджетного комітету, Рахункової палати).

В цілому витрати на загальнодержавні функції державного бюджету зросли на 12,11 млрд. грн. впродовж 2018–2023 років, хоча їх частка у всіх витратах скоротилася на 35,03% за цей період. Натомість значно скоротилися витрати місцевих бюджетів на управління: на 89,69 млрд. грн., а їх частка на 10,29% у 2018–2024 роках.

В 2019 році за Індексом ефективності управління державними фінансами в Україні досягнуті позитивні зміни в інтеграції середньострокового бюджетного планування, інтеграції міжнародних стандартів обліку, прийняття стратегії обліку в державному секторі до 2025 року, вдосконалення інструментів макроекономічного, бюджетного прогнозування, підвищення рівня прозорості управління фінансами (портал «Відкритий бюджет»), впровадження управління фінансами ризиками та управління публічними інвестиціями [23].

Висновки. З 2016 року в Україні тривають процеси реформування системи публічного управління. В цілому огляд різних складових управління демонструє значні зміни в стратегічних засадах діяльності централь-

них органів виконавчої влади, формуванні та координації політики, державній службі та підзвітності, наданні публічних послуг, управління державними фінансами та місцевими бюджетами, публічних закупівлях. До основних переваг реформування публічного управління віднесено електронне врядування та цифровізацію адміністративних послуг; зростання рівня підзвітності та прозорості управління публічними фінансами; розвитку законодавчої бази як основи для управління; зростання ролі місцевої влади в управлінні територіями; покращення стратегічних засад в різних сферах публічного менеджменту та середньострокового планування політик. При цьому, існує ряд проблем, які варто вирішити для продовження процесів трансформації: управління в державній службі та оплата праці державних службовців; зменшення залежності реформи від зовнішніх консультативних служб та зовнішнього фінансування; середній або низький рівень виконання завдань та заходів реформування; корупційні ризики та бюрократичні процедури. Подальші дослідження варто зосередити на вивченні зарубіжного досвіду реформування публічного управління, можливостей його імплементації в Україні.

Література:

- Бігняк П. І., Михальчук В. М. Реформування державного управління: цифровізація. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. Вип. 15. С. 107–113.
- Гончарук Н., Чередниченко А. Модернізація публічного управління в Україні в умовах війни та в поствоєнний період у контексті європейських цінностей. *Аспекти публічного управління*. 2022. Вип. 10(6). С. 46–54.
- Даміров Н. Дослідження питання реформування системи публічного управління в умовах військових конфліктів. *Наукові перспективи* *Naukovi perspektivi*. 2022. Вип. 10 (28).
- Дашборд із результатами першої всеукраїнської оцінки якості адмінпослуг. URL: <https://center.diia.gov.ua/rezultati-persoї-vseukrainskoi-ocinki-akosti-adminposlug-2> (дата звернення: 25.11.2024).
- Державне управління в Україні: Оцінювання на відповідність Принципам державного управління. OECD Publishing, Paris. 2024. <https://doi.org/10.1787/b0dd70ef-uk> (дата звернення: 25.11.2024).

6. Деякі питання реформування державного управління України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 831-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-p#Text> (дата звернення: 25.11.2024).
7. Звіт про виконання плану роботи Міністерства цифрової трансформації України на 2023 рік. Міністерство цифрової трансформації. URL: [://cms.thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/ministry/Наказ_щодо_Звіту_2023_2_compressed.pdf](https://cms.thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/ministry/Наказ_щодо_Звіту_2023_2_compressed.pdf) (дата звернення: 25.11.2024).
8. Звіт про виконання у 2021 році Стратегії реформування державного управління України. URL: https://api.par.in.ua/uploads/progress_report/file_uk/27/PAR_Annual_Report_2021_ukr.pdf (дата звернення: 25.11.2024).
9. Звіт про виконання у 2022 році Стратегії реформування державного управління України. URL: https://api.par.in.ua/uploads/progress_report/file_uk/39/PAR_Report_2022_ukr.pdf (дата звернення: 25.11.2024).
10. Кучук А. М. Реформування публічного управління в умовах воєнного часу: аксіологічний аспект. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2024. Вип. 12.
11. Лахижа М. Актуальні проблеми удосконалення публічного управління в Україні: зміни, реформування, модернізація, оптимізація, децентралізація, реструктуризація, перезавантаження. *Актуальні проблеми державного управління*. 2020. Вип. 1 (57). С. 18–27.
12. Оцінка фінансової спроможності територіальних громад за підсумками 2023 року. Офіційний сайт Децентралізація. URL: <https://decentralization.ua/news/17881> (дата звернення: 25.11.2024).
13. Про Координаційну раду з питань реформування державного управління: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 2016 р. № 335. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/335-2016-p#Text> (дата звернення: 25.11.2024).
14. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки та плану заходів з її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1805-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-p#Text> (дата звернення: 25.11.2024).
15. Пучков Д. І. Наукові підходи до проблеми реформування публічного управління в Україні в умовах діджиталізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. Вип. 9. С. 160–164.
16. Рубан Д. Розвиток місцевої демократії в системі реформування публічного управління. *Вісник економіки*. 2023. Вип. 1. С. 153–165.
17. Сидоренко Н. Сучасні тенденції розвитку публічного управління. *Аспекти публічного управління*. 2022. Вип. 10(3). С. 59–63.
18. Стратегія реформування державного управління України на 2022–2025 роки. URL: https://api.par.in.ua/uploads/progress_report/file_uk/35/PARS_2022-2025_ukr.pdf (дата звернення: 25.11.2024).
19. Хаджирадієва С., Шевцова Є. Ефективність реалізації європейських програм підтримки реформування публічного управління в Україні. *Public Administration and Regional Development*. 2021. Вип. 13. С. 797–816.
20. Шляхтіна Г. В. Реалізація концептуальних засад лідерства під час реформи публічного управління. *Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Маріуполь, 31 травня 2021 р. Маріуполь, 2021. 74 с. с. 66–68*.
21. E-Government Development Index. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/180-Ukraine/dataYear/2024> (accessed: 25.11.2024).
22. Open Budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/analytics/expenses> (accessed: 25.11.2024).
23. Public Expenditure and Financial Accountability (PEFA): Performance Assessment Report. 2019. URL: https://www.pefa.org/sites/default/files/2022-05/UA-Nov19-PFMPR-Public%20with%20PEFA%20Check_EN.pdf (accessed: 25.11.2024).

УДК 327:[321(470):17.022.1

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4\(76\)-3](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4(76)-3)

Світлана ВОВК

доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології і міжнародних відносин,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», lanasvitvovk@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6818-4107

Антон БАДЕР

доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології і міжнародних відносин,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», bader@meta.ua
ORCID: 0000-0002-3670-5753

ДЕКОНСТРУКЦІЯ ІМІДЖУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: МЕХАНІЗМИ ПРОПАГАНДИ ТА МАНІПУЛЯЦІЙ¹

Стаття присвячена дослідженню процесу деконструкції іміджу Російської Федерації в контексті сучасних міжнародних відносин, зокрема в умовах російсько-української війни. Імідж держави є кількістю елементів її політичного позиціонування, що впливає на сприйняття країни на міжнародній арені, легітимізації її політики та формування суспільної думки. У статті аналізуються основні складові іміджу Росії, включаючи ідеологічний, мовний і візуальний компоненти, які є ключовими інструментами її пропагандистської стратегії.

На основі критичного дискурсивного аналізу розглядається, як російська пропаганда використовує історичні, культурні та релігійні наративи для формування ідеологічного обґрунтування агресивної політики. Таким чином, висвітлюються такі аспекти, як концепція «руського мира», апеляція до «традиційних цінностей» та боротьба з «неонацизмом», які активно використовують для створення позитивного образу Росії серед внутрішньої аудиторії та виправдання її дій на міжнародному рівні.

Особливо увага приділяється мовному компоненту, через який пропаганда формує явлення про конфлікт як про боротьбу добра зі злом. Аналізуються риторичні прийоми, такі як використання евфемізмів («спеціальна військова операція»), емоційно забарвленої лексики («націоналісти», «карателі») та маніпуляції фактами, які сприяють створенню дезінформаційного поля. Мовний дискурс не тільки формує національну ідентичність, але й служить інструментом політичного впливу на міжнародну громадськість.

Візуальний компонент аналізується через семіотичний підхід, що дозволяє визначити символічні значення, закладені в пропагандистських матеріалах. У статті розглядається роль візуального контенту, включаючи пропагандистські відеороліки, мемі, інфографіку та інші візуальні елементи, які використані для створення іміджу «міротворця» або «захисника традиційних цінностей». Виявлено, що ці візуальні елементи апелюють до колективної пам'яті, патріотичних почуттів та національної гордості, легітимізуючи агресивні дії Росії.

У статті обґрунтовано важливість застосування методів критичного дискурсивного аналізу, контент-аналізу та візуального семіотичного аналізу для деконструкції іміджу росії. Показано, що ці підходи не дозволяють розкрити приховані механізми маніпуляції та дезінформації, які використовують для створення позитивної форми держави. У підсумку пропонуємо стратегічні напрямки протидії інформаційній агресії Росії, зокрема через розробку контрнарративів, викриття маніпуляцій та розвінчання ідеологічних міфів.

Доведено, що аналіз іміджу росії потребує всебічного дослідження її ідеологічних, лінгвістичних та візуальних аспектів, які взаємодіють, формуючи й підтримуючи обґрунтування її агресивної зовнішньої стратегії. Інструменти деконструкції дають можливість виокремити основоположні наративи, їхню ідеологічну природу та сприяють формуванню ефективних заходів протидії. Окреслені заходи повинні включати розробку альтернативних інформаційних наративів, що виявляють реальні наміри російської політики, а також просування демократичних принципів і формування культури критичного мислення.

Ключові слова: деконструкція іміджу, ідеологічний компонент, мовний компонент, візуальний компонент, російсько-українська війна, критичний дискурс-аналіз, маніпуляція, інформаційна агресія, дезінформація, наративи, символічна політика.

Svitlana Vovk, Anton Bader. DECONSTRUCTION OF THE IMAGE OF THE RUSSIAN FEDERATION: MECHANISMS OF PROPAGANDA AND MANIPULATION

The article focuses on the study of the deconstruction of the image of the Russian Federation in the context of contemporary international relations, particularly amidst the Russian-Ukrainian war. A state's image constitutes a critical element of its political positioning, influencing its perception on the international stage, legitimizing its policies, and shaping public opinion. The article analyzes the key components of Russia's image, including ideological, linguistic, and visual elements, which

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Національного фонду досліджень України за проєктом 2021.01/002.

Drawing on critical discourse analysis, the research examines how Russian propaganda employs historical, cultural, and religious narratives to establish the ideological justification for aggressive policies. It highlights such aspects as the concept of the “Russian World”, appeals to “traditional values”, and the fight against “neo-Nazism”, which are actively utilized to create a positive image of Russia among its domestic audience and justify its actions on the international.

Particular attention is paid to the linguistic component, through which propaganda frames the conflict as a struggle between good and evil. The study scrutinizes rhetorical devices, such as the use of euphemisms (e.g., “special military operation”), emotionally charged language (e.g., “nationalists”, “punishers”), and factual manipulations that contribute to the construction of a disinformation field. Linguistic discourse not only shapes national identity but also serves as a tool of political influence on the international community.

The visual component is analyzed using a semiotic approach, which identifies the symbolic meanings embedded in propagandistic materials. The article explores the role of visual content, including propaganda videos, memes, infographics, and other visual elements, in constructing the image of a “peacemaker” or “defender of traditional values”. It reveals that these visual elements appeal to collective memory, patriotic sentiments, and national pride, thereby legitimizing Russia’s aggressive actions.

The importance of applying methods such as critical discourse analysis, content analysis, and visual semiotics to deconstruct Russia’s image is substantiated. These approaches reveal the hidden mechanisms of manipulation and disinformation used to create a favorable portrayal of the state. Finally, the article proposes strategic directions to counter Russia’s information aggression, including the development of counter-narratives, exposure of manipulative tactics, and debunking of ideological myths.

It is demonstrated that analyzing Russia’s image requires comprehensive research into its ideological, linguistic, and visual aspects, which interact to form and sustain the rationale for its aggressive foreign strategy. Deconstruction tools allow the identification of foundational narratives, their ideological essence, and contribute to the development of effective countermeasures. These measures should include creating alternative informational narratives that expose the true intentions of Russia’s policies, as well as promoting democratic values and fostering a culture of critical thinking.

Key words: *image deconstruction, ideological component, linguistic component, visual component, Russian-Ukrainian war, critical discourse analysis, manipulation, informational aggression, disinformation, narratives, symbolic politics.*

Постановка проблеми. Російсько-українська війна суттєво змінила сприйняття російської федерації на світовій арені. Більшість країн, особливо західні демократії, переосмислили свої погляди на роль і вплив росії в міжнародних відносинах. Росія, яка раніше позиціонувала себе як гарант стабільності й безпеки в регіоні, не завжди асоціюється з агресором, що грубо порушує норми міжнародного права, що і зумовило потребу в деконструкції іміджу російської федерації, через аналіз прихованих механізмів маніпуляції та пропаганди.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні наукові роботи (Є. Тихомирова, Розумний М., Ковальчук О., Березька К., Пантелейчук І.), присвячені іміджу росії, більше за все акцентують увагу на комплексному вивченні її інформаційної стратегії в контексті сучасних міжнародних відносин та гібридної війни. Дослідження зосереджуються на вивчених механізмах пропаганди, впливу на суспільну свідомість і формування національної ідентичності через використання історичних, культурних і релігійних наративів. У міжнародному контексті розглядаються дослідження інформаційної агресії росії для суспільств демократичних країн. Таким чином, аналіз останніх публікацій свідчить про важливість деконструкції іміджу росії через аналіз його ідеологічних, мовних та візуальних компонентів.

Виклад основного матеріалу. Деконструкція іміджу – це процес розкладання символічних, мовних та візуальних елементів, які формують уявлення про певний об’єкт, у цьому випадку – про російську федерацію. У науковій літературі деконструкція розглядається як засіб виявлення підґрунтя символічних актів, що часто базуються на стереотипах, ідеологічних наративах та маніпуляціях (Дерріда, 1976). У випадках з росією цей підхід продовжується проаналізувати, як формуються образи «сили», «величі», «справедливості», що використовуються для виправдання агресивної політики.

Сучасний імідж росії її офіційними джерелами формується як сумарний образ трьох компонентів, які переплітаються...

Ідеологічний компонент є центральним у формуванні та підтримці іміджу російської федерації як держави, яка має право на агресивну зовнішню політику, виправдану історичними та культурними чинниками. До ознак ідеології варто віднести: «...опанування часової вертикалі. І минуле, і сучасність, і майбутнє набувають сенсу... Сучасність – не ірраціональні втручання у внутрішні справи інших країн, не безглузді анексії й не злочинні смерті солдат, – а участь у величому протистоянні, для конкретного ж росіянина – участь у творенні великої держави... раціоналізувавши образ реальності, російська... ідеологія не має потреби в ненастанному пресингові на ЗМІ: суспільство саме домислює,

спрощує і конструює раціональні пояснення всіх подій... .. ідеологія спричиняє перманентну тривогу... Як наслідок, виникає третє завдання, котре має розв'язати імперська ідеологія, – це блокування неминучих фобій, які є наслідком тривоги» [3].

Офіційні наративи російської пропаганди активно наголошують на історичних претензіях, що базуються на концепції «відновлення історичної справедливості», а також на особливій місії росії як захисниці «руського мира», концепція якого має на меті об'єднання російськомовних та етнічних росіян за межами росії під єдиним культурним, мовним і політичним впливом Москви. Концепція була активно використана для виправдання анексії Криму в 2014 р., аналогічний підхід був застосований для початку війни на сході України, де російська пропаганда позиціювала дії військових як «гуманітарну місію» з метою захисту «народу Донбасу» від «націоналістів» і «фашистів». Відповідно, концепція «руського мира» слугувала моральним виправданням агресії.

Постійно відбувається апеляція до спільного історичного минулого, зокрема до періоду Київської Русі, що подається російською пропагандою як «спільна колиска» трьох братніх народів – російського, українського та білоруського. Наприклад, у заявах російських лідерів неодноразово наголошувалося, що «Україна та Росія – це одна нація», що прямо заперечує українську національну ідентичність і прагнення до незалежності. Такий підхід сформував ідеологічне підґрунтя для виправдання агресії як «відновлення єдності», що була порушена «зовнішніми силами», зокрема країнами Заходу та Америки.

Російська ідеологія систематично експлуатує ідею «боротьби з неонацизмом», як набула широкого вжитку після початку повномасштабного вторгнення в Україну в 2022 р. Російська влада неодноразово заявляла про необхідність «денацифікації» України, створюючи образ української держави як загрози не лише для росії, але й для всього «цивілізованого світу».

Вершиною ідеологічної піраміди є звернення до «традиційних цінностей», «православних устоїв» і позиціонування росією себе як форпост традиційного суспільства, яке захищає свої «традиційні цінності» від «нав'язаних Заходом ідей», що знову ж таки легітимізує агресивну поведінку як частину так званої «культурної боротьби».

Вище окреслені наративи створюють ідеологічну основу, яка легітимізує дії агресора як на внутрішньому, так і на міжнародному

рівнях, використовуючи історію, культуру та релігію як інструменти формування іміджу.

Мовний компонент як інструмент російської пропаганди дозволяє останній конструювати ідеологічно вигідний образ держави через використання спеціально підібраної лексики та риторичних прийомів, які спрямовані на формування емоційного відгуку аудиторії, створення позитивного іміджу росії, легітимізацію її дій та дискредитацію опонентів, зокрема України, у контексті війни. Особливість мовного компонента полягає у його здатності впливати як на внутрішню, так і на зовнішню аудиторію, адаптуючи повідомлення під особливості сприйняття різних груп.

Одним із центральних прийомів є використання термінології, що надає політичному конфлікту уявлення про боротьбу добра зі злом. Наприклад, Україна часто описується як «маріонетка Заходу» [13], що слугує для дискредитації української державності, звужуючи її суб'єктність до інструмента, контрольованого зовнішніми силами. Така риторика підкреслює нібито залежність України від Заходу та її нездатність діяти самостійно, що формує в аудиторії враження про необхідність втручання Росії задля «відновлення суверенітету». Наратив посилюється за допомогою емоційно забарвленої лексики, такої як «західна окупація», «підступи НАТО» чи «американський диктат» [13].

Російські військові, навпаки, подаються як «визволителі» або «герої», які захищають мирних громадян від «націоналістів» чи «фашистів» [12]. Такі терміни не лише легітимізують агресію, але й формують позитивний образ російської армії, апелюючи до патріотичних почуттів та історичних паралелей, зокрема до ролі Радянського Союзу у перемозі над фашизмом у Другій світовій війні. Наприклад, у повідомленнях російських медіа військові дії описуються через евфемізми, такі як «спеціальна військова операція», що дозволяє уникнути негативних асоціацій із війною та створює враження обмеженості й контрольованості конфлікту.

Особливу роль у мовному компоненті відіграє стратегія дегуманізації противника. Українські військові та керівництво подаються як «екстремісти», «терористи», «нацисти», що виправдовує агресивні дії Росії як «боротьбу зі злом». Наприклад, українських військових, які обороняють свою територію, часто називають «карателями» що викликає у аудиторії асоціації з насильством і безжальністю [2]. Така риторика розрахована на створення негативного образу України та розпалювання ненависті серед російської аудиторії.

Іншим важливим аспектом є використання риторичних прийомів, таких як гіпербола та маніпуляція фактами. Наприклад, у повідомленнях про події в Україні часто зустрічаються фрази на кшталт «масове винищення російськомовного населення» або «геноцид», що не підтверджується реальними даними, але створює уявлення про кризову ситуацію, яка нібито потребує негайного втручання росії. Більш того, паралельно відбувається формування емоційного тиску на аудиторію, посилюючи відчуття небезпеки та необхідності захисту.

Мовний компонент також включає активне використання метафор та символів, які впливають на глибинний рівень сприйняття. Наприклад, Росія часто позиціонує себе як «фортеця», яка протистоїть «хвилі» західного впливу. Такі метафори створюють образ Росії як сильного, непохитного захисника своїх традицій та суверенітету, що посилює патріотичні настрої серед населення.

В свою чергу візуальний компонент іміджу, який формує російська пропаганда, росіє, завдяки використанню візуальних матеріалів, таких як пропагандистські відеоролики, фотографії, інфографіка та меми, забезпечує емоційний вплив на аудиторію, що підсилює ідеологічний і мовний аспекти пропаганди. Візуальний компонент дозволяє не лише донести певний меседж, але й закріпити його у свідомості споживача інформації через образи, що викликають сильні емоційні реакції.

Одним із головних напрямів використання візуального контенту є створення образу сильної та єдиної нації, яка здатна подолати зовнішні виклики та внутрішні проблеми. Наприклад, у російських пропагандистських відеороликах часто демонструються кадри військових парадів, де армія представлена як символ національної могутності, дисципліни та єдності. Відеоматеріали супроводжуються емоційно насиченою музикою, яка підсилює відчуття гордості та патріотизму. Зображення сучасної техніки, злагоджених дій військових, а також національних символів, таких як триколор або герб росії, формують позитивний образ держави в очах внутрішньої аудиторії.

Прикладом є щорічні трансляції параду на Червоній площі 9 травня, які не лише підкреслюють військову міць, а й апелюють до історичної пам'яті про перемогу у Другій світовій війні. Використання образу переможця фашизму дозволяє підсилити росії легітимність сучасної політики, включаючи військові дії, через історичні паралелі.

На міжнародному рівні росія активно використовує візуальний контент для створення позитивного іміджу або для дискредитації своїх опонентів. Зокрема, пропагандистські матеріали, поширювані в соціальних мережах, часто спрямовані на викликання симпатії до російських дій чи створення негативного ставлення до України та її союзників. Наприклад, відеоролики, в яких демонструється допомога російських військових цивільному населенню, або фотографії гуманітарної допомоги, супроводжувані національними символами, створюють образ Росії як «гуманітарної держави».

Крім того, візуальний компонент активно використовується для маніпуляції фактами. Одним із прикладів є поширення змонтованих або вирваних із контексту фотографій, які спотворюють реальність, створюючи ілюзію справедливості дій Росії. Наприклад, зображення руйнувань у містах України, які іноді представляються як «результати дій українських військових» [5], спрямовані на дискредитацію опонента та виправдання агресії.

Візуальний контент також активно використовує символіку, яка апелює до колективної пам'яті та емоцій. Наприклад, георгіївська стрічка, яка стала символом російського патріотизму та участі у війні, використовується у багатьох пропагандистських матеріалах для підкреслення спадкоємності між минулими та сучасними «подвигами» Росії. Особливе місце займають фотографії російських солдатів, які взаємодіють із дітьми або допомагають літнім людям. Зображення покликані створити людський образ російських військових, що контрастує з їхньою реальністю як учасників агресії.

Аналіз компонентів, що формують імідж росії, дозволяє виявити багатогранність і системність підходів, які використовуються для конструювання цього образу. Ідеологічний, мовний та візуальний компоненти, інтегруючись, створюють складну інформаційну стратегію, спрямовану на легітимізацію агресивних дій, посилення патріотизму серед внутрішньої аудиторії та вплив на міжнародну громадську думку.

Однак для розуміння механізмів цього впливу та розробки ефективних стратегій протидії необхідно перейти до деконструкції іміджу, яка передбачає системний підхід кожного з компонентів. Якщо формування іміджу росії базується на маніпулятивному використанні історичних, культурних та емоційних наративів, то методи деконструкції дозволять розкрити приховані механізми та справжні цілі цих комунікаційних стратегій.

Критичний аналіз дискурсу є одним із найважливіших методів у процесі деконструкції іміджу Російської Федерації, оскільки він дозволяє розкрити механізми маніпулятивного використання мови для легітимізації агресивних дій і створення позитивного образу держави. Мова у цьому контексті виступає не лише засобом комунікації, а й потужним інструментом політичного впливу, здатним формувати сприйняття реальності як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях.

Ключовою особливістю російського дискурсу є використання специфічних термінів та концепцій, які покликані виправдати дії держави та створити ілюзію їхньої правомірності. Як говорили вище, замість терміну «війна» у російських офіційних заявах використовується евфемізм «спеціальна військова операція», що не лише зменшує сприйняття серйозності подій, але й створює враження контрольованості та обмеженості конфлікту. Такий підхід дозволяє уникнути негативних асоціацій, які можуть виникати у внутрішньої аудиторії, та зберігати підтримку населення для урядових дій.

Критичний аналіз дискурсу також дозволяє ідентифікувати стратегічне використання історичних і культурних посилань. Наприклад, російські офіційні особи часто апелюють до історичних концептів, таких як «руський мир», що створює образ росії як захисника спільної культурної спадщини та духовності. Концепти використовуються для обґрунтування агресивних дій як «відновлення історичної справедливості».

Застосування критичного аналізу дискурсу дає змогу розкрити приховані механізми маніпуляції та виявити, як мова використовується для впливу на емоції, світогляд та політичні переконання аудиторії. «Критичний дискурс-аналіз наголошує на конструюванні соціальних ідентичностей, що може допомогти вивчати природу дезінформаційних кампаній, спрямованих на створення та просування певних політичних наративів і охоплення ширшої аудиторії з метою введення її в оману. Критичний дискурс-аналіз може допомогти деконструювати механізми, за допомогою яких здійснюється маніпулювання питаннями мови та влади для досягнення певних політичних цілей» [9].

Завдяки цьому методу стає можливим не лише зрозуміти логіку та цілі пропаганди, але й розробити ефективні стратегії протидії, спрямовані на викриття маніпуляцій і розвіювання хибних уявлень, створених за допомогою мовних прийомів.

Контент-аналіз медіа, в свою чергу, дозволяє детально вивчати матеріали, які транслюються російськими засобами масової інформації, і зрозуміти механізми формування наративів, спрямованих на підтримку позитивного іміджу держави. Саме цей метод забезпечує систематичний аналіз змісту, структури та контексту повідомлень, ідентифікуючи ключові теми, візуальні образи та риторичні прийоми, які формують ідеологічний фон. Аналізуючи контент, можна простежити, як через повторювані меседжі створюються певні стереотипи та наративи.

Одним із основних аспектів контент-аналізу є ідентифікація ключових тем, які визначають загальний інформаційний посил. У випадку російських ЗМІ такими темами є «миротворча місія», «захист традиційних цінностей» та «дискредитація України та Заходу» [1]. Перша тема активно використовується для формування образу Росії як держави, що прагне до миру й стабільності. Наприклад, анексія Криму виправдовувалася «захистом кримчан від українського націоналізму», а початок воєнних дій на сході України подавалася як «гуманітарна місія». У таких матеріалах часто демонструються зворушливі сцени з мирними жителями, які отримують допомогу від російських військових, зображення дітей чи літніх людей, що викликають співчуття та підтримують емоційний зв'язок з аудиторією.

Тема «захисту традиційних цінностей» використовується для переконання в унікальності росії як форпосту моралі, сімейних цінностей і духовності. У російських медіа цей наратив часто будується на контрасті з «моральним занепадом Заходу». Сюжети, в яких Захід подається як ворожий до традиційних цінностей, часто супроводжуються риторикою, що підкреслює роль росії як «захисника світової культури». Наприклад, у російських новинах нерідко транслюються матеріали про «загрозу західної культури», де особливий акцент робиться на «збереженні справжніх цінностей» в умовах глобалізації.

Контент-аналіз також виявляє використання візуальних і мовних елементів, які підсилюють наративи та системну структуру повідомлень. Наприклад, російські новини зазвичай починаються з подання «фактів», часто вирваних із контексту чи спотворених, після чого йде коментар експерта, що підкріплює певний ідеологічний висновок, що створює в аудиторії враження об'єктивності, хоча насправді інформація маніпулятивно подається в потрібному контексті.

Окремим напрямом контент-аналізу є порівняння висвітлення подій у російських медіа та західних джерелах. Наприклад, події в Маріуполі російські ЗМІ називали «захистом місцевого населення від націоналістів» [10], тоді як у західних медіа ті самі події трактувалися як «військові злочини». Такий підхід дозволяє виявляти інформаційні маніпуляції та зрозуміти відмінності у формуванні громадської думки.

Результати контент-аналізу матеріалів російських ЗМІ 2022–2024 рр. свідчать про системне використання пропагандистських наративів. Наприклад, у висвітленні трагедії в Бучі російські ЗМІ поширювали фейкові заяви про «постановочність» [7; 11]. подій, які супроводжувалися зображеннями та експертними коментарями, що підкріплювали цей меседж. Такий підхід демонструє, як через візуальні та текстові елементи створюється ілюзія достовірності.

Візуальний семіотичний аналіз є потужним методом дослідження, який дозволяє виявити символічні значення, закладені у візуальні елементи пропаганди, зокрема зображення, відеоролики та символіку. Метод базується на принципах семіотики – науки про знаки, яка досліджує, як об'єкти, зображення та символи передають смисли, впливаючи на сприйняття реальності [8]. У контексті деконструкції іміджу росії візуальний семіотичний аналіз розкриває приховані смисли, які використовуються для створення позитивного або виправдувального образу держави, а також для легітимізації її дій.

Візуальний семіотичний аналіз передбачає розгляд кожного елемента зображення або відео як знаку, який має денотативний рівень (буквальне значення) та конотативний рівень (приховане, символічне значення). Наприклад, зображення російського солдата може на денотативному рівні демонструвати людину в уніформі зі зброєю, а на конотативному рівні – викликати асоціації з героїзмом, патріотизмом, силою та захистом. У таких зображеннях центральними символами є військова уніформа, яка асоціюється з дисципліною та професіоналізмом, георгіївська стрічка, що символізує спадкоємність перемог радянської армії у Другій світовій війні, і державний прапор, який підкреслює національну гордість.

Семіотичний аналіз дозволяє розкрити, як ці символи поєднуються для створення героїчного образу солдата. Наприклад, зображення, на яких солдати взаємодіють із дітьми або допомагають літнім людям, додають до цього образу елемент людяності та жертво-

ності. Візуальні матеріали не лише формують позитивний імідж військових, але й легітимізують їхню присутність на окупованих територіях, подаючи її як «гуманітарну місію».

Використання образу георгіївської стрічки, яка стала одним із ключових символів російської пропаганди. Її зображення широко використовуються не лише у військовому контексті, але й у культурних заходах, спортивних подіях та навіть у рекламі. Семіотичний аналіз демонструє, що цей символ апелює до колективної пам'яті про перемогу у Другій світовій війні, формуючи відчуття спадкоємності між минулими подвигами та сучасними діями росії.

У міжнародному контексті візуальні елементи часто використовуються для створення позитивного образу росії як держави, що допомагає іншим. Наприклад, фотографії російських конвоїв із гуманітарною допомогою, які супроводжуються прапорами та написами «Допомога від Росії», демонструють турботу про цивільне населення, навіть якщо ці дії мають інший підтекст. Такі зображення поширюються через міжнародні соціальні мережі, підсилюючи образ Росії як «миротворця» [4].

Однак семіотичний аналіз також виявляє маніпулятивний характер використання візуальних матеріалів. Наприклад, у російських медіа часто з'являються постановочні сцени, що імітують реальність. Це можуть бути зображення мирного населення, яке вітає російських військових, хоча ці події могли бути інсценованими для створення потрібного інформаційного ефекту.

Аналіз символічної політики є важливим методом деконструкції іміджу Російської Федерації, оскільки він досліджує використання символів, ритуалів, святкових заходів та інших елементів символічної діяльності, спрямованих на формування певних суспільних настроїв і політичних уявлень. Символічна політика Росії відіграє ключову роль у легітимізації її дій як на внутрішній, так і на міжнародній арені, забезпечуючи підтримку державної ідеології, зокрема в контексті збройного конфлікту з Україною. Аналіз цих процесів дозволяє виявити, як створюється та підтримується імідж держави через апеляцію до історичних, культурних і моральних символів. Аналіз символічної політики дозволяє виявити, як цей символ не лише мобілізує внутрішню аудиторію, але й спрямовується на створення ілюзії морального виправдання сучасних дій росії, зокрема «денацифікації» України, через історичні паралелі з боротьбою проти фашизму.

Важливу роль у символічній політиці відіграють державні свята, які використовуються для підсилення національної ідентичності та легітимізації дій уряду. Наприклад, святкування Дня Перемоги 9 травня перетворилося на ключовий елемент політичної культури, який включає військові паради, урочисті заходи та пропагандистські кампанії. Під час цих заходів на перший план виходить образ росії як країни-захисника, яка «продовжує боротися за мир і справедливість». У контексті війни з Україною ці ритуали використовуються для виправдання агресії, підкреслюючи, що росія знову «змушена протистояти нацизму», тим самим створюючи паралелі між подіями минулого та сучасності.

Символічна політика також активно використовує образи лідерів, які уособлюють силу, стабільність та безпеку. Наприклад, президент росії в. путін часто зображується на фоні військової техніки або під час участі у ключових державних заходах. Такий візуальний ряд створює символічний зв'язок між лідером і здатністю держави захищати своїх громадян, що підсилює підтримку серед внутрішньої аудиторії. Аналіз цих елементів дозволяє зрозуміти, як символічна політика спрямована на формування персоналізованого образу влади, що асоціюється з національною гордістю та історичним спадком.

Міжнародний вимір символічної політики проявляється у використанні культурної дипломатії, спрямованої на створення образу Росії як держави-захисника традиційних цінностей. Наприклад, через організацію захо-

дів, пов'язаних із «збереженням культурної спадщини», Росія намагається протиставити себе «аморальному Заходу» та посилити ідею про власну унікальну роль у захисті світових моральних стандартів. Аналіз таких заходів дозволяє виявити, як росія використовує символи культури та релігії для конструювання образу «морального лідера» і водночас для виправдання своїх дій.

Крім того, символічна політика Росії включає інструменти меморіальної діяльності, які використовуються для закріплення ідеологічних наративів. Наприклад, створення пам'ятників, які підкреслюють «історичну справедливість», або перейменування вулиць у відповідності до ідеологічних орієнтирів, є частиною ширшої стратегії формування суспільної думки. У контексті війни ці меморіальні акти часто супроводжуються меседжами про «захист російськомовного населення» чи «відновлення історичної єдності», які слугують виправданням для агресії.

Висновки. Деконструкція іміджу росії вимагає системного аналізу її ідеологічних, мовних та візуальних компонентів, які взаємодіють для створення та підтримки легітимності агресивної зовнішньої політики. Методи деконструкції дозволяють розкрити ключові наративи, їхню ідеологічну основу та сприяють розробці стратегії протидії, яка повинна включати створення альтернативних наративів, що розкривають справжні цілі російської політики, а також популяризацію демократичних цінностей і критичного мислення.

Література:

1. 100 брехливих російських наративів про російсько-українську війну. 36-к інформаційно-аналітичних матеріалів. А. М. Романишин. К.: НДЦ ГП ЗС України, 2023. 77 с. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2023/06/100-російських-наративів-про-війну.pdf>.
2. Бідочко Л., Півторак О., Худіш П., Рощина А. Війна і битва наративів: Як російська пропаганда діє в медійному просторі Глобального Півдня. Детектор медіа. URL: <https://detector.media/infospace/article/210274/2023-04-19-viyna-i-bytva-naratyviv-yak-rosiyska-propaganda-diie-v-mediynomu-prostoriglobalnogo-pivdnya/>.
3. Бушинський В. Російська імперська ідеологія: політика міфотворчості. *Наукові записки. ІПіЕД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. Вип. 4 (78). С. 296–296. URL: <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/bushinskyi-rosiiska.pdf>.
4. Громадське радіо. 27.05.2024. Чому росіяни активізували свої «миротворчі наративи»: пояснює фактчекерка. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/po-faktu-rozkryvaemo-brekhniu-na-hromadskomuradio/chomu-rosiiany-aktyvizuvaly-svoi-myrotvorchi-naratyvy-poiasniui-faktchekerka>.
5. Гуш Ю. Деморалізувати та знецінити. Які фейки про військових поширює ворог. URL: <https://lyuk.media/behind-city/factcheck-stopfake/>.
6. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-21346>.
7. Радіо культура. Приховування злочинів російською пропагандою – як маніпулюють психологічним захистом? 09.05.2023. URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=101392>.
8. Семіотика. Словник літературознавчих термінів 2011–2024. <https://onlyart.org.ua/dictionary-literary-terms/semiotyka-semiologiya/>.
9. Тараненко А. Актуальність критичного дискурс-аналізу для дослідження дезінформації. *Політологічний вісник*. 90. 2023. <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2023.90.175-185>.

10. ТСН. Як Кремль «відбілює» свої злочини у Маріуполі: що кажуть місцеві про війну і як до міста приваблюють росіян. 30.04.2024. URL: <https://tsn.ua/exclusive/yak-kreml-vidbilyuye-svoyi-zlochiny-u-mariupoli-scho-kazhut-miscevi-pro-viynu-i-yak-v-misto-privablyuyut-rosiyan-2568345.html>.

11. Укрінформ. 17.06.2024 Шість найпоширеніших наративів російської пропаганди, які допомагають убивати українців. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3875878-sist-najposirenisih-narativiv-rosijskoi-propagandi-aki-dopomagaut-ubivati-ukrainciv.html>.

12. Як російський інформаційний корабель пішов на...: суспільно-політичне видання. К.: Саміт-книга, 2023. 488 с. URL: <https://spravdi.gov.ua/wp-content/uploads/2024/02/yak-rosijskyj-informacijnyj-korabel-pishov-na%E2%80%A6-naratyvy-propagandy-pid-chas-povnomasshtabnoyi-vijny.pdf>.

13. MediaSapiens. Російські ЗМІ поширюють дезінформацію про те, що Україна – маріонетка Заходу та «танцює під дудку США». URL: <https://ms.detector.media/manipulyatsii/post/27081/2021-04-15-rosiyski-zmi-poshyryuyut-dezinformatsiyu-pro-te-shcho-ukraina-marionetka-zakhodu-ta-tantsyuie-pid-dudku-ssha/>.

УДК 35.001.891.3(477)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4\(76\)-4](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4(76)-4)

Ярослав ГАЛИЧ

аспірант кафедри публічного адміністрування, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», barber2020@ukr.net

ORCID: 0009-0007-1470-2897

Віталій ЛУКАЧ

аспірант кафедри публічного адміністрування, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», kafedrapa@ukr.net

ORCID: 0009-0005-6233-7949

СУЧАСНИЙ СТАН РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ

У статті здійснено аналіз нормативно-правових актів, звітів, наукової літератури, що стосується питання сучасного стану системи публічного управління в Україні в контексті безпекових викликів. Визначено, що на сьогодні актуальним напрямом є реформа децентралізації влади як одна з важливих для побудови демократичної та європейської держави, що має сформувати нову демократичну модель управління. Сфокусовано увагу на конституційних змінах й трансформаційних перетвореннях, що зумовлюють потребу в удосконаленні законодавчої бази. Проаналізовано законодавство про державну службу та зміни в умовах воєнного стану, зазначено про розпочату реформу оплати праці державних службовців, проблемних аспектах, що стосуються плинності кадрів, призупинення проведення конкурсів, урегульованість питання організації роботи за умов воєнного стану органів публічного управління. Охарактеризовано стратегію реформування державного управління та визначено результати, що вже мають позитивний ефект, обґрунтовано подальші пріоритетні напрями стратегії, важливість та актуальність ухваленого законодавчого акту про загальну адміністративну процедуру. Підкреслено досягнення високого рівня цифровізації надання послуг. Відзначено, система публічного управління в період воєнного стану довела свою стійкість, проте реформа по деяких секторах сповільнилася або зупинилася. Приділено увагу місцевому рівню впровадження системи публічного управління, адже саме означений рівень відзначається реформування системи державного управління, переходячи на систему публічного управління із застосуванням європейського досвіду. Виявлено пріоритетні напрями реформування у сфері публічного управління: здійснення реформи оплати праці; розгортання електронної системи управління людськими ресурсами, підвищення рівня прозорості та ефективності; спрощення організаційної структури органів публічного управління; покращення системи відбору на державну службу на засадах процедури відбору, заслуг; підвищення кваліфікації державних службовців (гарантування ринкового рівня компенсації); цифровізація та покращення доступу до публічних послуг; удосконалення засобів управління політикою у міністерствах та інших.

Ключові слова: публічне управління, система публічного управління, реформування, державне управління, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, децентралізація, державна служба, військовий стан, безпекові виклики.

Yaroslav Halych, Vitaly Lukach. THE CURRENT STATE OF THE REFORM OF THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF SECURITY CHALLENGES

The article analyzes normative legal acts, reports, and scientific literature related to the issue of the current state of the public administration system in Ukraine in the context of security challenges. It was determined that the reform of decentralization of power is one of the most important for building a democratic and European state, which should form a new democratic model of governance. Attention is focused on constitutional changes and transformational transformations that lead to the need to improve the legislative framework. The legislation on the civil service and changes in martial law conditions were analyzed, the initiated wage reform of civil servants, problematic aspects related to personnel turnover, the suspension of tenders, the settlement of the issue of work organization under martial law conditions of public administration bodies were noted. The strategy of public administration reform has been characterized, the results that have already had a positive effect have been determined, and further priority areas of the strategy have been substantiated. the importance and relevance of the adopted legislative act on the general administrative procedure. The achievement of a high level of digitalization of service provision is emphasized. It was noted that the system of public administration during the martial law proved its stability, but the reform in some sectors slowed down or stopped. Attention is paid to the local level of implementation of the public administration system, because it is this level that marks the reformation of the state administration system, moving to a public administration system with the application of European experience. The priority areas of reform in the field of public administration have been identified: the implementation of the wage reform; deploying an electronic human resources management system, increasing the level of transparency and efficiency; simplification of the

organizational structure of public administration bodies; improvement of the selection system for public service on the basis of the merit selection procedure; professional development of civil servants (guaranteeing the market level of compensation); digitization and improvement of access to public services; improvement of policy management tools in ministries, etc.

Key words: *public administration, system of public administration, reforming, public administration, state authorities, local self-government bodies, decentralization, civil service, martial law, security challenges.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Розвиток України як правової, демократичної держави визначається потребою в побудові такої системи публічного управління, що буде спроможна гарантувати результативну взаємодію публічної влади (органів державного управління, місцевого самоврядування) та інститутів громадянського суспільства й відповідати євроінтеграційним прагненням в умовах сучасних безпекових викликів. Публічне управління вважається системою управління, у якій взаємодіють органи державного й місцевого управління, різних організаційно-правових форм й громадяни, які беруть участь у процесі прийняття рішень та суспільного розвитку держави загалом. Основною метою формування і функціонування системи публічного управління вважається розроблення і втілення соціально-економічної політики, що задовольнятиме суспільні потреби громадян задля підвищення рівня їх життя. Успішність її впровадження залежить не лише від функціонування різноманітних державних інститутів, проте й від того наскільки сприймається здійснювана політика суспільством, довірою до цих інституцій.

Без належної ефективної системи публічного управління вбачається не можливим подальше державне будівництво високорозвинутої держави зважаючи на євроінтеграційне прагнення нашої держави. Саме тому нині нагальним й актуальним постає дослідження питання реформування системи публічного управління України в умовах безпекових викликів, із якими сьогодні зіштовхнулася наша країна. Адже прагнення України стати повноправним членом Європейського Союзу та державою із достойним рівнем життя громадян неможливо без впровадження реформ у сфері публічного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти, що стосуються питань реформування системи публічного управління в Україні представлені в наукових працях О. Гацулі [2], Н. Гончарук та А. Чередниченка [3], Б. Калиновського [7], М. Корощенка [9], М. Масика й Г. Дмитренка [10], В. Мельника та Ю. Кириченко [11], А. Мовчанюк [12], Н. Носань, В. Мартінович [13], Н. Шкуріна [21] та інші. У своїй роботі О. Гацуля розкрила питання особливостей запровадження

конституційних змін в аспекті реформування системи публічного управління [2]. Цінним є доробок Н. Гончарук й А. Чередниченка [3], що піднімають питання модернізації публічного управління в Україні в умовах війни та в поствоєнний період в контексті європейських цінностей. А. Мовчанюк розкрив концептуальні основи реформування системи державного управління в Україні [12], а М. Корощенко процеси реформування у системі державного управління в умовах російсько-української війни [9]. У науковій праці М. Масика та Г. Дмитренка досліджено інституціональну стійкість публічного управління в умовах війни [10]. В інших роботах науковців здійснено дослідження питання конституційних засад децентралізації влади [7] та нормативно-правового забезпечення публічного управління в умовах децентралізації влади в Україні [13].

Значний доробок окремих аспектів, що стосуються реформування системи публічного управління в Україні в умовах безпекових викликів надав можливість провести ґрунтовне дослідження питання, що піднімається у даному дослідженні.

Мета статті (постановка завдання). Мета даної публікації полягає в окресленні сучасного стану та напрямів реформування системи публічного управління в Україні в контексті безпекових викликів. Для досягнення цієї мети було визначено такі завдання: здійснити на підставі нормативно-правових актів, моніторингових звітів та наукової літератури аналіз сучасного стану системи публічного управління, виявити проблемні аспекти реформування у цій сфері в умовах безпекових викликів для обґрунтування подальших пропозицій у досліджуваній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. У національному законодавстві нормативним актом, що є основою для формування й функціонування публічного управління є Конституція України, що визначає засади конституційного ладу, правові демократичні механізми публічного управління та децентралізації влади народу України безпосередньо та через органи державної влади, місцевого самоврядування. Впровадження системи публічного управління та здійснення децентралізації влади мають здійснюватися у відповідності до її норм.

Сучасний процес конституційних змін у аспекті трансформації публічного управління окреслюється проблемою унеможливлення дискусії щодо легітимності оновлених конституційних норм. Перманентна процедура стосовно конституційних змін підтвердила проблематику легітимності цих змін, коли це було в період прийняття законів України «Про внесення змін до Конституції України» (2004 р.) й «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» (2014 р.). Потрібно зафіксувати єдину модель як упровадження конституційних змін на основі принципів соціальної, правової держави. За цих обставин самим змінам необхідно надати характеру як системного, так і відповідного «галузевого» спрямування: зміни в сфері правопорядку й законодавчого забезпечення публічно-управлінської діяльності; зміни у сфері соціальної та гуманітарної політики; зміни щодо сфери економічної політики. Певним чином такий формат містився в Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» у контексті фіксації напрямів реформ [2, с. 9].

У сучасних умовах конституційних змін актуальним напрямом є реформа децентралізації як одна із надважливих стосовно побудови демократичної та європейської країни. У контексті конституційних змін було визначено першочерговим завданням у сфері децентралізації внесення відповідних змін до Конституції щодо передачі повноважень і фінансів на місця, а також завершення секторальної децентралізації й процесу об'єднання територіальних громад. Однак сучасна редакція Основного Закону містить положення терміну «децентралізація» як процес у сфері виключно державної влади [8; 2, с. 9].

Конституційні зміни й масштабність трансформаційних перетворень вимагають ухвалення законодавчих актів, які повинні гарантувати необхідний і достатній нормативно-правовий базис стосовно інституційних перетворень. Як відзначає О. Гацуля [2, с. 9], в Україні результатом реформи децентралізації влади має стати формування нової демократичної моделі управління, яка орієнтована на активізацію ролі територіальних громад, що надасть можливість одержати значний обсяг владних повноважень та здійснювати контроль над власними справами. З іншої сторони, процес впровадження децентралізації сприятиме посиленню демократії в країні та підвищенню її стабільності.

Прийнятий закон про державну службу (2015 р.) вважається міцним базисом для управління у державному управлінні людськими ресурсами, першочергово щодо

призначення на вакантні посади державної служби за результатами відкритих конкурсів на основі заслуг. Однак після 2018 р. якість процесу з відбору кандидатів погіршилася, а відкриті конкурси були призупинені через пандемією COVID-19, потім на незначний термін були відновлені та через введення воєнного стану знову призупинені. У моніторинговому звіті з оцінювання на відповідність принципам державного управління із січня 2020 р. і до червня 2023 р. відкриті конкурси проводилися лише шістнадцять місяців [4, с. 11].

В умовах повномасштабного вторгнення рф варто відзначити про схвалений від 12 травня 2022 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» [18], який стосувався скасування конкурсів та спрощеної процедури призначення на посади державної служби.

Станом на середину 2022 р. державна служба продовжила функціонувати на засадах Закону України «Про державну службу» (2015 р.), формально відповідаючи стандартам SIGMA. Проте низький рівень спроможності забезпечення організації роботи та посилення віддаленої роботи (діджитальний аспект) викликав певні проблеми на початковій стадії повномасштабної військової агресії рф. Також не було передбачено механізмів щодо забезпечення на робочих місцях безпеки державних службовців. Лише в квітні 2022 р. урядом прийнято постанову, що врегульовувала питання організації роботи в умовах воєнного стану державних органів [11, с. 18].

Варто відзначити про плінність кадрів на державній службі, що є досить високою і в умовах воєнного стану ця тенденція посилюється до критичної межі. Відповідно, в 2019 році становила 12%, а в першому кварталі 2023 р. досягнула 20%. Стосовно вищих керівних посад, то найвищого рівня було досягнуто в 2020 р. – 58%, а в 2021 р. знизилася до 51%, в той період як під час війни в 2022 р. впала до 26% [4, с. 12].

Розглядаючи сучасний стан реформування системи публічного управління варто зазначити про реформу оплати праці державних службовців. Так, Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову від 29 грудня 2023 р. № 1409 «Питання оплати праці державних службовців на основі класифікації посад у 2024 році» [15], що набрала чинності з 1 січня 2024 р. Національним агентством з питань державної служби надано

роз'яснення, що схему розроблено з урахуванням типів і юрисдикції державних органів, сімей, рівнів посад державної служби. Отже, схема враховує класифікацію посад та узгоджується із загальним законодавством стосовно оплати праці.

Цей документ спрямований на впорядкування питання оплати праці державних службовців як головного чинника, однак вже на початку 2024 р. службовці отримали значно нижчі заробітні плати. Особливо гостро це питання зачепило рядових спеціалістів і регіональний рівень. Зазначене може спричинити ще більший відтік кадрів з державної служби й матиме негативний вплив на заохочення молоді до роботи в органах управління, а також пророкує поглиблення ще однієї з таких проблем як корупційні ризики.

Держава вважається одним із найбільших роботодавців, а питання кадрового забезпечення органів публічного управління та залучення на службу кадрів нової генерації лишаються вкрай актуальними та вимагає системного підходу. В певній мірі реформа державної служби окреслює й успіх інших реформ, результати яких прямо залежать від якості управлінських рішень державних органів влади. Саме тому запровадження організаційно-правових основ перетворення усталених елементів системи публічного управління, втілення новітніх інститутів організаційних структур, методів державного управління, ускладнення трансформаційних процесів, метою яких є законодавче, кадрове, інформаційне та наукове забезпечення державної служби, повинні проводитись на постійній основі [12, с. 23–24].

У червні 2016 р. затверджено було Стратегію реформування державного управління, а в 2018 р. Програмою SIGMA надано оцінку стану справ у системі державного управління України відповідно до Принципів державного управління за всіма сферами. Надані висновки за результатами Програми SIGMA стали рушієм стосовно подальшого оновлення й ухвалення нової стратегії реформування.

Стратегію реформування державного управління України на 2022–2025 роки [5] спрямована на формування та побудову в Україні сервісної спроможної й цифрової країни, яка забезпечує захист інтересів громадян на основах європейського досвіду й стандартів.

Очікуваними результатами здійснення реформи державного управління на період до 2025 року визначено такі:

- забезпечення надання послуг високої якості та формування зручної адміністративної процедури для громадян і бізнесу;

- формування системи професійної та політично нейтральної публічної служби, яка направлена на захист інтересів громадян;

- розбудова ефективних і підзвітних державних інституцій громадянам, які формують державну політику та її успішно впроваджують для сталого розвитку країни.

Таким чином, розпочата з 2016 р. реформа державного управління була оновлена та продовжує втілюватися крок за кроком за підтримки Європейського Союзу.

За результати звіту про виконання Стратегії реформування державного управління України (2022 р.) встановлено значні результати, які мають у системі державного управління позитивний ефект, зокрема: а) запровадження посад фахівців з питань реформ, оновлення конкурсних процедур; б) оптимізація системи центральних органів виконавчої влади; в) введення в роботу декількох модулів інформаційної системи управління людськими ресурсами в державних органах (HRMIS); г) автоматичний обмін даними між державними реєстрами в системі «Трембіта»; д) початок реформування системи оплати праці державних службовців; е) ухвалення Закону України «Про адміністративну процедуру» [6].

Варто зупинитися окремо на останній позиції. Для України важливим кроком стало ухвалення 17 лютого 2022 р. Закону України «Про адміністративну процедуру» [17], що набрав чинності 15 грудня 2023 року. Цей законодавчий акт переглядався та обговорювався досить довгий період як у експертному середовищі, так й серед управлінців та наукової спільноти. Ухвалення цього законодавчого акту стало знаковою подією, адже прагнучи якнайшвидше вступити до ЄС нам необхідно привести законодавство у відповідність до європейських стандартів. Оскільки практично в усіх високорозвинених європейських країнах прийнятий законодавчий акт про адміністративну процедуру.

Після ухвалення законодавчого акту про адміністративну процедуру для нашої держави постало важливе завдання стосовно підготовки державних службовців задля подальшого впровадження загальних правил адміністративної процедури, ознайомлення громадськості з новими процедурами, правами. Відносини між державою (органи державного управління, місцевого самоврядування) та приватною особою (фізичною чи/або юридичною) виходять на відносно новий рівень, де права й інтереси останньої належно будуть захищені й унормовані від самовілля зі сторони органів публічного управління,

їх посадових осіб. Чітко визначений і регламентований порядок дій у адміністративному провадженні органів публічного управління відповідно до діючого законодавчого акту про загальну адміністративну процедуру унеможливить зловживання посадовими особами своїх обов'язків, які вповноважені надати оперативно своєчасну якісну адміністративну послугу особі, яка звернулася до органу публічного управління.

Таким чином, нині пріоритетними напрямками реформування системи публічного управління є: здійснення реформи оплати праці на державній службі; подальше розгортання електронної системи управління людськими ресурсами та підвищення рівня прозорості й ефективності; подальші кроки покращення системи відбору на державну службу на засадах процедури відбору, заслуг; подальша модернізація, цифровізація та покращення доступу до публічних послуг; вдосконалення механізмів і можливостей управління політикою в міністерствах; ухвалення законодавчого акту про загальну адміністративну процедуру та проведення навчання державних службовців та інші.

Для забезпечення результативності реформи державної служби та державних послуг потрібно впровадити ряд заходів: спрощення організаційної структури державних служб; цифровізація ключових державних послуг (із супровідними інфраструктурними заходами); підвищення кваліфікації державних службовців (передусім забезпечення ринкового рівня компенсації); розбудова організаційної архітектури кліматичного управління [16].

Відмічаючи позитивні тенденції реформування системи публічного управління, як показують результати висновків Доповіді 2023 р. [14], Україна демонструє деякий рівень готовності у сфері реформування державного управління, на протязі звітного періоду досягнувши обмеженого прогресу в означеному питанні. Беручи до увагу те, що система державного управління в Україні в період повномасштабного вторгнення довела свою стійкість, реформа по деяких секторах сповільнилася чи/або зупинилася, в першу чергу, це стосується конкурсного прийому (відбору) на державну службу, класифікації посад й реформування системи оплати праці, розгортання інформаційної системи управління людськими ресурсами. Проте у висновках Доповіді відмічається про досягнення високого рівня цифровізація надання послуг.

Варто відзначити про позитивні моменти, що були зроблені до повномасштабного втор-

гнення рф. Зокрема, це стосується діджиталізації державної служби, а також здійснено низку кроків щодо професійної підготовки державних службовців та кандидатів на державну службу, підвищення їх кваліфікації [1, с. 64]. Зазначене мало позитивний вплив на початковій стадії війни та сприяло оперативній адаптації до умов надзвичайного характеру.

Важливе місце на сучасному етапі розвитку України відводиться місцевому рівню втілення системи публічного управління, оскільки саме цей рівень відмічається реформування системи державного управління, переходячи на систему публічного управління з використанням європейського досвіду. Події 2013–2014 рр. стали передумовою формування відповідної законодавчої бази для здійснення реформи децентралізації влади та розвитку системи публічного управління в Україні. Правовим підґрунтям для децентралізації стало прийняття Концепції реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади, Законів України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про засади державної регіональної політики», а також унесених відповідних змін до Бюджетного та Податкового кодексів України з питань, що зачіпають фінансову децентралізацію.

Однак, як зазначається [21, с. 28], варто звернути увагу на розпорошеність норм, що врегульовують сферу територіального устрою у різних законодавчих актах, їх недосконалість, й тим самим створюють проблеми встановлення меж й територіальної юрисдикції органів місцевого самоврядування і місцевих органів виконавчої влади, наповнення місцевих бюджетів тощо. Окреслені проблеми мають стійку тенденцію щодо загострення і постають факторами нестабільності та слугують створенням відповідних перепон на шляху державотворення.

Можемо констатувати, ще не відбулося відчутної трансформації нових можливостей розвитку територіальних громад та регіонів за показниками економічного розвитку й якості життя людей. Проте реформа децентралізації розпочата ще в 2014 р. справила позитивний вплив на згуртованість територіальних громад та консолідацію зусиль у боротьбі проти російської агресії.

Подальшим кроком впровадження реформування на місцевому рівні вбачається реалізація Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року [19], що буде здійснюватися на засадах комплексного територіального підходу та передбачає, що

об'єктом в межах регіональної політики є територія, яка характеризується набором специфічних соціальних, економічних, просторових, екологічних особливостей.

Стратегія є головним планувальним документом для впровадження секторальних стратегій розвитку, координації державної політики в різних сферах, досягнення ефективності використання державних ресурсів в територіальних громадах, регіонах у інтересах людини, єдності держави.

Також із реформою децентралізації існує ряд питань фінансового спрямування, що вимагають законодавчих поправок. Новостворенням об'єднаним територіальним громадам властивий неналежний рівень підготовки кадрів та низький рівень кваліфікації службовців місцевого самоврядування. Внаслідок цього фінансові ресурси територіальних громад використовуються неефективно, виникають труднощі у освоєнні коштів державних субвенцій для розвитку [13, с. 108].

Вдосконалення вітчизняного законодавства реалізації публічного управління має здійснюватися розважливо, з огляду на реально існуючі безпекові обставини. В процесі тлумачення конституційних основ децентралізації при здійсненні державної влади варто брати до уваги те, що умови становлення місцевої публічної влади в Україні різняться від інших європейських держав [7, с. 85].

Стосовно багаторівневого управління, то наша держава продовжила свій шлях реформи системи децентралізації, а громади вважаються основою стійкості країни. Після успішного закінчення територіальної частини реформи децентралізації, потрібно забезпечити реалізацію й інших її складових. Місцеве самоврядування на прифронтових і звільнених територіях має поступово відновлюватися там, де дозволяє безпекова ситуація. Міністерство відновлення має гарантувати синергію інфраструктурних проєктів та проєктів регіонального розвитку, для активізації відновлення (реконструкцію) на місцевому рівні на основах систематичного залучення місцевих органів влади, об'єднань громадян. Необхідність виникає й у зміцненні місцевої фінансової основи [14].

Розбудова правової, демократичної, незалежної держави вбачається довгочасним циклом, який вимагає від всіх управлінських структур відповідального, якісного та виваженого підходу в діяльності стосовно втілення державної політики, економного витрачання ресурсів та відповідно ефективного їх розподілу, особливо за сучасних безпекових викликів.

Воєнний стан природним і логічним чином зумовив консолідацію гілок влади та фактичну реалізацію принципу єдиначальності в публічному управлінні. Разом з тим, законсервувалися застарілі проблемні питання суспільно-політичного суспільного розвитку, в першу чергу відзначені слабкістю державних інститутів й недостатнім рівнем компетенції з боку як представників законодавчої, так і виконавчої гілок влади [20, с. 30].

Перехід до сучасної системи публічного управління із сильними інституціями, які підкріплені верховенством права, буде від українського уряду вимагати кроків, що мають здійснюватися уже в період військових дій, опрацювання тих пріоритетних стратегічних трендів, що скоординують країну на шлях демократизації та євроінтеграції [9, с. 7].

Слушно зазначає М. Корощенко, що існує потреба в узгоджених зусиллях для підтримки ефективної багаторівневої системи управління, що має стати ключовою основою задля повоєнного періоду державного будівництва. Науковець підкреслює, уже на даний час уряд України має в значній мірі посилити громадську доброчесність і створити механізм для забезпечення прозорості та чесності плану реформування публічного управління, опираючись на ті концепції і моделі, які довели можливості підвищення ефективності держави шляхом трансформації підходу з вводу управлінської практики [9, с. 7].

Нині важливим завданням в умовах війни перед державою постає розроблення і погодження належної стратегії щодо гарантування стабільності й захисту прав громадян, яка повинна вибудовуватися на фундаментальних основах оптимізації інституцій публічного управління, усунення дублювання функцій, а також перенесення надання більшості адміністративних послуг у онлайн-формат, що надасть можливість у більшій мірі раціонально використовувати бюджетні кошти, створення умов задля стратегічного прогнозування діяльності органів публічного управління, враховуючи безпекові ризики й загрози, при цьому забезпечуючи їхню діяльність у обставинах кризового характеру з належним використанням технічних інструментів й інформаційних технологій [10, с. 51].

Одночасно в сучасних обставинах перед державою постало розв'язання складного завдання щодо надання потрібного ресурсного забезпечення та матеріальних засобів щоб забезпечити права, свободи громадян, національну безпеку країни, а також напрацювання методів всестороннього контролю за

фінансовим функціонуванням публічно-правових інституцій [10, с. 51–52].

Не можна не відзначити, що деякі функції органів публічного управління справді надмірні, занадто забюрократизовані та мають бути максимально спрощені. Поруч з тим, варто зазначити й про значні перетворення в сфері публічного управління забезпечення якості життя громадян, що обумовлені процесами глобалізації, а також упровадженням процесів цифровізації задля розвитку та сприяння в Україні інформаційного суспільства.

Для посилення інституційної спроможності системи органів публічного управління необхідно: по-перше, розробити доцільні адміністративні структури, здійснити перерозподіл функцій, децентралізувати, а також вдосконалити структуру управління; по-друге, підвищити рівень та якість послуг (упроваджувати електронне урядування, зменшити адміністративне навантаження, інтегрувати послуги й інше); по-третє, підвищувати рівень інформаційно-технічного забезпечення діяльності органів публічного управління; по-четверте, розробити й впровадити стратегію та політику в сфері людських ресурсів задля усунення прогалин в цій сфері, а також підвищити рівень вимог до персоналу й модернізувати інструменти розвитку кар'єри публічних службовців; по-п'яте, покращити між органами публічного управління й зацікавленими сторонами взаємодію, удосконаливши координацію, інструменти, методи стосовно вироблення політики на основах фактичних даних, втілювати законодавство щодо підвищення прозорості, підзвітності представників публічного управління; по-шосте, удосконалювати та оптимізувати внутрішні процеси (впроваджувати інформаційні технології, нові методи роботи та ін.) тощо [10, с. 50–51].

Для подальшого реформування системи публічного управління в умовах безпекових викликів в Україні потрібно: внести зміни до нормативно-правових актів щодо діяльності інституцій в умовах воєнного стану і поствоєнного періоду; напрацювати зміни до законодавчих актів з приводу підтримки місцевого самоврядування в умовах воєнного стану; закінчити процеси децентралізації в післявоєнний період; оптимізація системи центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування; чіткого розподілу функцій і повноважень між органами та рівнями публічної влади; надання якісних публічних послуг громадянам; формування нової ефективної моделі публічної служби та впровадження інституту префектів [3, с. 53].

Удосконалення системи публічного управління має бути спрямоване на забезпечення соціального добробуту громадян і суспільства, розв'язання невідкладних проблем соціально-економічного характеру, забезпечення й підвищення рівня життя населення, особливо гостро це питання постає в умовах безпекових викликів.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Аналіз засвідчує про досягнення успіхів у сфері реформування системи публічного управління: запровадження посад фахівців із питань реформ, оновлення конкурсних процедур; оптимізація системи центральних органів виконавчої влади; впровадження реформи децентралізації влади; досягнення високого рівня цифровізації надання послуг; прийняття законодавчого акту про загальну адміністративну процедуру; введення у роботу декількох модулів інформаційної системи управління людськими ресурсами у державних органах (HRMIS); автоматичний обмін даними між державними реєстрами у системі «Трембіта»; реформа децентралізації; реформування системи оплати праці.

Система публічного управління в період воєнного стану в Україні довела свою стійкість, проте реформи в деяких сферах сповільнилися чи призупинені, зокрема це стосується скасування конкурсного відбору на службу в органи публічного управління, кваліфікації посад, спрощення процедури призначення на посади; реформування оплати праці; розгортання інформаційної системи управління людськими ресурсами тощо. В умовах безпекових викликів питання, що стосується кадрового забезпечення та заохочення кадрів нової генерації до органів публічного управління, залишаються актуальними та вимагають системного підходу.

В умовах безпекових викликів пріоритетними напрямами реформування системи публічного управління є: здійснення реформи оплати праці; спрощення організаційної структури органів публічного управління; подальше розгортання електронної системи управління людськими ресурсами та підвищення рівня прозорості та ефективності; подальші кроки покращення системи відбору на державну службу на засадах процедури відбору, заслуг; підвищення кваліфікації державних службовців (гарантування ринкового рівня компенсації); приведення законодавчих актів у відповідність із прийнятим законодавчим актом про адміністративну процедуру, а також здійснення навчання державних службовців; цифровізація та покращення доступу до публічних послуг, що сприятиме раціо-

нальному використанню бюджетних коштів; удосконалення засобів управління політикою у міністерствах тощо.

Перехід до сучасної системи публічного управління із сильними інституціями, що підкріплені верховенством права потребує узгоджених дій для підтримки ефективної багаторівневої системи управління, що має стати ключовим стержнем повоєнного відновлення та євроінтеграції країни. Масштабність трансформаційних інституційних перетворень потребує прийняття нормативно-правових актів, що будуть формувати нову модель демократичного управління та

задовольняти суспільство й громадян, забезпечувати високий рівень соціально-економічного розвитку та якості життя. Зважаючи на безпекові виклики, актуальним постає питання створення стратегічного прогнозування діяльності органів публічного управління враховуючи їх роботу в умовах надзвичайних обставин.

Подальшими науковими розвідками у цій сфері вбачається дослідження євроінтеграційного напрямку в аспекті реформування системи публічного управління для подальшого вироблення науково обґрунтованих пропозицій у цьому напрямі.

Література:

1. Відбудова України: принципи та політика. За ред. Городніченко Ю., Сологуб І., Ведер ді Мауро Б. CEPR. Паризький звіт 1. 2022. 508 с.
2. Гацуля О. М. Особливості запровадження конституційних змін у контексті реформування системи публічного управління. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. Том 31 (70). № 3. 2020. С. 6–10.
3. Гончарук Н., Чередниченко А. Модернізація публічного управління в Україні в умовах війни та в поствоєнний період у контексті європейських цінностей. *Аспекти публічного управління*. № 10(6). 2022. С. 46–54. <https://doi.org/10.15421/152243>
4. Державне управління в Україні. Оцінювання на відповідність Принципам державного управління. Моніторингові звіти Програми SIGMA. Грудень 2023 року. SIGMA. 219 с.
5. Деякі питання реформування державного управління України: розпорядження Кабінет Міністрів України від 21.07.2021 р. № 831-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#Text>
6. Звіт про виконання у 2022 році Стратегії реформування державного управління України. Реформа державного управління. Офіс реформ Кабінету Міністрів України. 2022. 68 с.
7. Калиновський Б. В. Конституційні засади децентралізації влади в Україні. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2015. № 2 (32). С. 84–89.
8. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/%20254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
9. Корощенко М. М. Процеси реформування в системі державного управління в умовах російсько-української війни: адаптивний сценарій. *Бізнес Інформ*. 2024. № 1. С. 6–13. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-1-6-13>
10. Масик М. З. Дмитренко Г. В. Інституціональна стійкість публічного управління в умовах війни. *Наукові перспективи*. № 12(30). 2022. С. 41–54.
11. Мельник В., Кириченко Ю. Діалог і співробітництво з питань внутрішніх реформ. Україна та Угода про асоціацію: моніторинг виконання 2014–2022. Київ. 2023. 156 с.
12. Мовчанюк А. В. Концептуальні основи реформування системи державного управління в Україні. *Публічне управління та митне адміністрування*. № 2 (25). 2020. С. 20–24.
13. Носань Н., Мартінович В. Нормативно-правове забезпечення публічного управління в умовах децентралізації влади в Україні. *Галицький економічний вісник*. № 4(59). 2019. С. 105–111. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.04
14. Основні висновки Доповіді 2023 року щодо України. Представництво Європейського Союзу в Україні. 08.11.2023. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96-%D0%B2%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D0%B8-%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1-%96-2023-%D1%80-%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_uk?s=232
15. Питання оплати праці державних службовців на основі класифікації посад у 2024 році: постанова Кабінет Міністрів України від 29.12.2023 р. № 1409. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pytannia-oplaty-pratsi-derzhavnykh-sluzhbovtziv-na-osnovi-klasyfikatsii-posad-u-2024-rt291223>
16. План Відновлення України. Національна рада з відновлення. Липень, 2022. URL: https://uploads-ssl.webflow.com/625d81ec8313622a52e2f031/62c19ac16c921fc712205f03_NRC%20Ukraine%27s%20Recovery%20Plan%20blueprint_UKR.pdf
17. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>

18. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану: Закон України від 12.05.2022 р. № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text>

19. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: постанова Кабінет Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

20. Російсько-український конфлікт: від повномасштабної війни до вирішення конфлікту і повоєнного відновлення. *Національна безпека і оборона*. № 1-2 (191-192). 2023. 221 с.

21. Шкуріна Н. Б. Аналітичний звіт за результатами оцінювання ефективності застосування окремих законодавчих актів щодо децентралізації влади в Україні. Комітет Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування. Грудень 2020 року. 34 с.

22. Klochko A., Semenets-Orlova I. Ensuring Information Security of Ukraine in Conditions of Modern Development of Society. *Edukacja Ekonomistów i Menedżerów*, 2022. 65(3).

23. Semenets-Orlova I., Kushnir V., Rodchenko L., Chernenko I., Druz O., Rudenko M. Organizational Development and Educational Changes Management in Public Sector (Case Of Public Administration During War Time). *International Journal of Professional Business Review*, 2023. 8(4), e01699-e01699.

24. Shmalenko I., Yeftieni N., Semenets-Orlova I. (2021, December). Impact of social media influencers on public policy and political discourse. In *International Conference on Social Science, Psychology and Legal Regulation (SPL 2021)* (pp. 88–93). Atlantis Press.

УДК 352.07:351/354:364-7

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4\(76\)-5](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4(76)-5)

Людмила ГОРБАТА

доктор філософії, доцент кафедри публічного управління та адміністрування, Державне некомерційне підприємство «Державний університет «Київський авіаційний інститут», luda_gorbata@ukr.net

ORCID: 0009-0007-6576-8925

ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ ВІДКРИТОСТІ ТА ПРОЗОРОСТІ У ПРОЦЕСІ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

У статті досліджено інструменти забезпечення принципів відкритості та прозорості у процесі надання адміністративних послуг органами місцевого самоврядування. Акцентовано увагу на важливості цих принципів у контексті підвищення рівня довіри громадян до органів місцевого самоврядування та створення умов для ефективного функціонування демократичного суспільства. Визначено, що прозорість та відкритість сприяють зменшенню корупційних ризиків, забезпеченню доступу до інформації, а також стимулюють участь громадськості в публічному управлінні. У роботі систематизовано основні інструменти, що застосовуються органами місцевого самоврядування для дотримання зазначених принципів. До них належать: електронні сервіси (запровадження порталів для надання адміністративних послуг, електронних черг та систем для моніторингу звернень громадян); публічні звіти (систематизована публікація звітів про діяльність органів місцевого самоврядування, зокрема у відкритих реєстрах і на офіційних сайтах); інтерактивна комунікація (використання соціальних мереж, чат-ботів, гарячих ліній для оперативного інформування громадян); громадський контроль (створення механізмів для залучення громадян до оцінки якості надання послуг, проведення публічних обговорень та консультацій). Досліджено досвід впровадження зазначених інструментів. Особливу увагу приділено цифровізації як ключовому чиннику модернізації процесів надання адміністративних послуг. Проаналізовано виклики, що виникають у процесі впровадження інновацій, серед яких виділено низький рівень цифрової грамотності населення, обмеженість фінансування та недосконалість нормативно-правової бази. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення механізмів забезпечення відкритості та прозорості, включно з розвитком технологічної інфраструктури, навчанням посадових осіб органів місцевого самоврядування та активізацією взаємодії з громадськістю.

Ключові слова: адміністративні послуги, принцип відкритості та прозорості, органи місцевого самоврядування, територіальні громади, публічне управління.

Liudmyla Horbata. TOOLS FOR ENSURING THE PRINCIPLE OF OPENNESS AND TRANSPARENCY IN THE PROCESS OF PROVIDING ADMINISTRATIVE SERVICES BY LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES

The article examines tools for ensuring the principle of openness and transparency in the process of providing administrative services by local self-government bodies. Attention is focused on the importance of these principles in the context of increasing the level of trust of citizens in local self-government bodies and creating conditions for the effective functioning of a democratic society. It was determined that transparency and openness help reduce corruption risks, ensure access to information, and also stimulate public participation in public administration. The work systematizes the main tools used by local self-government bodies to comply with the specified principles. These include: electronic services (introduction of portals for the provision of administrative services, electronic queues and systems for monitoring citizen appeals); public reports (systematized publication of reports on the activities of local self-government bodies, in particular in open registers and on official websites); interactive communication (use of social networks, chatbots, hotlines for prompt information of citizens); public control (creating mechanisms to involve citizens in assessing the quality of service provision, conducting public discussions and consultations). The experience of implementation of the specified tools was studied. Special attention is paid to digitization as a key factor in the modernization of the processes of providing administrative services. The challenges that arise in the process of implementing innovations are analyzed, among which the low level of digital literacy of the population, limited funding and the imperfection of the regulatory and legal framework are highlighted. Recommendations for improving the mechanisms for ensuring openness and transparency, including the development of technological infrastructure, training of officials of local self-government bodies, and activation of interaction with the public are proposed.

Key words: administrative services, the principle of openness and transparency, local self-government bodies, territorial communities, public administration.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У сучасних умовах розвитку демократичного суспільства особливе значення має реалізація принципів відкритості та прозорості в діяльності органів місцевого само-

врядування. Забезпечення цих принципів у процесі надання адміністративних послуг є ключовим для підвищення довіри громадян до органів публічної влади, забезпечення доступності послуг та ефективного управління міс-

цевими ресурсами. Рівень довіри громадян до органів публічної влади є індикатором їхнього ставлення до роботи цих органів і формується під впливом багатьох факторів. Серед найважливіших чинників – рівень життя населення та сталий розвиток. Використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій і впровадження інноваційних підходів у сфері адміністративного обслуговування громадян дозволяє значно вдосконалити механізми взаємодії органів влади з громадськістю. Водночас не менш важливими є відкритість і прозорість влади, які громадяни сприймають як прояв підзвітності, готовності працювати на благо суспільства, чесності та доброчесності представників державних структур. Тому, окрім забезпечення стійкості та сталого розвитку, органи публічної влади повинні приділяти значну увагу дотриманню загально визначених демократичних принципів. Це, у свою чергу, сприяє залученню громадян і інститутів громадянського суспільства до активної співпраці та спільного вирішення управлінських завдань. Таким чином, питання забезпечення відкритості та прозорості у діяльності влади набуває особливого значення, особливо в умовах дії правового режиму воєнного стану. Разом з тим у період реформування адміністративно-територіального устрою та передачі значної частини повноважень на місцевий рівень дослідження цих аспектів стає надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання удосконалення механізмів інформаційної відкритості та комунікаційної взаємодії органів публічного управління з громадськістю висвітлювали у своїх наукових роботах такі дослідники та практики, як К. Алексєєва, Н. Алюшина, О. Антонова, О. Васильєва, В. Гошовська, І. Грищенко, Н. Драгомирецька, В. Дрешпак, А. Дуда, О. Карпенко, І. Корж, В. Куйбіда, Н. Ларіна, О. Петрос, О. Руденко та інші. В сучасних умовах важливим є активізація громадянського сектору та залучення його представників до процесу ухвалення управлінських рішень під час надання адміністративних послуг, що вимагає більш чіткого усвідомлення основних аспектів регулювання цієї проблематики. Проте питання щодо інструментів забезпечення принципів відкритості та прозорості у процесі надання адміністративних послуг залишаються недостатньо дослідженим та неструктурованим, що визначає актуальність і важливість вибору цієї теми для дослідження.

Метою статті є аналіз інструментів забезпечення принципів відкритості та прозорості в

діяльності органів місцевого самоврядування, зокрема у процесі надання адміністративних послуг. Стаття спрямована на вивчення ефективності таких інструментів, як електронне врядування, відкриті реєстри, публічні звіти, громадські консультації та інші механізми, що сприяють доступності та якості адміністративних послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес післявоєнної відбудови ставить перед Україною низку складних завдань і відкриває нові можливості. У цьому контексті прозорість та відкритість є не тільки актуальними у забезпеченні надання якісних адміністративних послуг, а й займають ключову позицію як фундаментальні складові стратегії відновлення та сталого розвитку територіальних громад, сприяють забезпеченню їх стійкості [11].

Згідно з інформацією, наданою Transparency International Ukraine (акредитованим представником глобального руху Transparency International), відкритість урядування означає право громадян на доступ до інформації, впровадження політик, що забезпечують прозорість, підзвітність та громадянську участь у процесах управління [5].

Еволюція поглядів як зарубіжних, так і вітчизняних науковців вказує на те, що в сучасній термінології для характеристики зовнішньої діяльності органів публічної влади та можливості здійснювати контроль за ними все частіше використовуються терміни «прозорість» та «відкритість». Кірін Р. С., досліджуючи думки українських фахівців, визначає прозорість органів місцевого самоврядування як процес висвітлення їх діяльності та отриманих результатів (наприклад, публікація переліку адміністративних послуг на вебсайті), а відкритість – як процес залучення громадян до формування та реалізації політики (наприклад, організація громадських слухань, впровадження бюджету участі) [3]. З огляду на сучасні тенденції та інструменти розвитку електронної демократії, відкритість органів місцевого самоврядування також передбачає е-звернення, е-петиції, е-діалоги, е-послуги, е-сервіси та відкриті дані (open data).

Найбільш повне визначення понять «прозорості» та «відкритості» міститься у роботі Ткач І. В., яка вказує, що прозорість – це властивість публічного управління, що залежить від рівня поінформованості громадян про діяльність органів публічної влади. Вона передбачає, що громадяни повинні бути достатньо обізнані про рішення та дії цих органів і розуміти їх зміст і сутність. Відкри-

тість, у свою чергу, – це властивість управлінської діяльності, що характеризується безпосередньою участю громадян у діяльності органів публічної влади та місцевого самоврядування, що забезпечує реальний вплив громадян на прийняття рішень [12].

Відкритість є важливою складовою публічного управління, що характеризується рівнем безпосередньої участі громадян у діяльності органів публічної влади. Вона проявляється в забезпеченні реального та активного впливу громадян і їх об'єднань на процеси публічного управління через висунення вимог до органів влади щодо прийняття рішень, вчинення певних дій або утримання від них [1].

Прозорість є критично важливою для забезпечення ефективного управління на етапі відновлення та надання якісних адміністративних послуг. Вона сприяє раціональному використанню ресурсів, укріпленню довіри громадян до органів публічної влади, зменшенню корупційних ризиків та забезпеченню підзвітності органів влади. Такий підхід створює передумови для побудови життєздатного, демократичного та стійкого суспільства.

Українське законодавство не містить уніфікованого визначення термінів «відкритості» та «прозорості», однак воно використовує принципи відкритості та прозорості в різних сферах (не виключенням є і процес надання адміністративних послуг органами місцевого самоврядування), зокрема:

- доступ до публічної інформації: забезпечення відкритості діяльності органів влади через механізми публікації інформації та відповіді на запити громадян;
- закупівлі: застосування принципів відкритості на всіх етапах публічних закупівель через платформи, як-от Prozorro;
- бюджетна система: інформування суспільства про формування та виконання державного та місцевих бюджетів;
- фінансова підзвітність: відкриті дані про використання публічних коштів тощо.

Для практичного забезпечення відкритості та прозорості в Україні функціонують численні інструменти: платформа Prozorro, портал відкритих даних, система e-Data та інші. Ці інструменти забезпечують доступ до інформації, що підвищує рівень довіри громадян та міжнародних партнерів.

Прозорість та відкритість мають ключове значення і для надання адміністративних послуг. Відповідно до Закону України «Про адміністративні послуги» державна політика у сфері надання адміністративних послуг базується на принципах відкритості та прозорості [7]. Орган, відповідальний за надання

адміністративних послуг, а також підпорядковані йому підприємства, установи чи організації, які мають у своєму розпорядженні документи або інформацію, необхідну для надання таких послуг, зобов'язані сприяти розвитку системи електронної міжвідомчої взаємодії. Вони повинні забезпечувати безкоштовний і відкритий доступ до своїх інформаційних систем та баз даних.

Так, інформаційно-комунікаційна діяльність органів місцевого самоврядування в умовах розвитку інформаційного суспільства регулюється нормами Конституції України, законами, постановами Кабінету Міністрів та іншими нормативно-правовими актами. Конституція України, зокрема, гарантує громадянам такі права: вільно отримувати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію; вільно висловлювати свої думки та переконання; брати участь в управлінні державними справами; подавати індивідуальні чи колективні звернення до органів влади, які зобов'язані надати обґрунтовану відповідь у визначені терміни [4].

Інші законодавчі акти визначають обов'язки органів публічної влади щодо прозорості діяльності: висвітлення інформації про свою роботу, відповідь на запити, обговорення проєктів нормативно-правових актів із громадськістю, проведення слухань та врахування пропозицій громадян. Особливість публічного управління полягає у залученні представників громадського сектору до прийняття управлінських рішень.

Закон України «Про інформацію» регулює взаємодію суб'єктів інформаційних відносин у питаннях створення, збирання, зберігання, використання, поширення та захисту інформації [9]. Основні напрями інформаційної політики включають забезпечення доступу до інформації, розвиток електронного урядування, прозорість діяльності владних органів, формування інформаційного суспільства, забезпечення національної інформаційної безпеки та інтеграцію до світового інформаційного простору.

Закон України «Про доступ до публічної інформації» закріплює право громадян на доступ до інформації, створеної або отриманої органами влади під час виконання своїх повноважень [8]. Ця інформація повинна бути оперативно оприлюднена в офіційних джерелах, на вебсайтах, інформаційних стендах або інших платформах, в частині надання адміністративних послуг таку інформацію представлено у Центрах надання адміністративних послуг.

Центр надання адміністративних послуг (ЦНАП) – це постійнодіючий робочий орган

або структурний підрозділ органу місцевого самоврядування чи місцевої державної адміністрації, в якому забезпечується надання адміністративних послуг за визначеним законом переліком [7].

Одним із головних механізмів для оцінювання рівня прозорості органів влади є подання запиту на інформацію, коли громадянин звертається до органів влади з проханням надати дані, які вони мають. Цей процес регулюється законодавством, і органи влади зобов'язані відповісти на запит протягом п'яти робочих днів, хоча цей термін може бути подовжено.

Крім того, прозорість вимагає від органів влади не лише реагувати на запити громадян, а й активно публікувати та надавати інформацію. Особи, які звертаються за адміністративними послугами, мають право безкоштовно отримувати інформацію про ці послуги та порядок їх надання. Це забезпечується через безоплатний доступ до Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, роботу телефонної довідкової служби та інформування через засоби масової інформації [7].

Орган, що надає адміністративні послуги, для кожної послуги, яка надається відповідно до закону, затверджує інформаційну та технологічну картку. Якщо ж адміністративну послугу надає посадова особа, це здійснюється органом, якому вона підпорядковується. Електронні адміністративні послуги надаються через Єдиний державний вебпортал електронних послуг, а також через інформаційні системи державних органів і органів місцевого самоврядування, інтегровані з цим порталом. Порядок і вимоги до такої інтеграції визначає центральний орган виконавчої влади, який формує державну політику у сфері надання адміністративних послуг.

ЦНАПи залучають до своєї діяльності посадових осіб структурних підрозділів органу, відповідального за їх утворення, для забезпечення доступу громадян до послуг. Електронні послуги та доступ до інформації про адміністративні послуги через Інтернет забезпечуються засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, який є офіційним джерелом інформації про адміністративні послуги в Україні.

Окрім того, органи місцевого самоврядування у забезпеченні реалізації принципів відкритості і прозорості використовують такі інструменти:

– Prozorro – онлайн-платформа для оголошення тендерів на закупівлю товарів, робіт і послуг державними та комунальними орга-

нами, де бізнес може брати участь у торгах [10];

– Єдиний державний вебпортал відкритих даних – портал, що забезпечує доступ до інформації органів влади, яку можна використовувати для подальших цілей [6];

– Єдиний вебпортал використання публічних коштів та його модулі (open budget, spending, profile тощо) – ресурс, на якому представлені відкриті дані та доступні інструменти для громадського контролю за плануванням і використанням публічних коштів [2] тощо.

З огляду на вищевикладене з метою забезпечення принципу відкритості та прозорості у процесі надання адміністративних послуг органами місцевого самоврядування доцільно врахувати наступні рекомендації:

– Розробити та впровадити єдині електронні платформи, які забезпечують доступ до інформації про адміністративні послуги, а також дозволяють подавати заявки, отримувати необхідні документи, відслідковувати статус заявок в реальному часі;

– Використовувати принципи «open data», що дозволяє громадянам доступ до статистичних даних, звітів про виконання адміністративних послуг, а також даних про витрати і ефективність їх надання;

– Регулярно публікувати звіти про виконання адміністративних послуг, детальну інформацію про бюджетні витрати, а також показники ефективності надання послуг на вебсайтах органів місцевого самоврядування;

– Публікація результатів громадських слухань, планів та звітів про виконання запланованих заходів щодо вдосконалення надання адміністративних послуг;

– Організовувати регулярні громадські слухання, консультації та опитування для з'ясування думки громадян щодо якості надання адміністративних послуг та виявлення проблемних питань;

– Запровадити механізми громадського бюджету, де жителі місцевих громад можуть брати участь у визначенні пріоритетів для розвитку надання адміністративних послуг;

– Впровадити систему оцінки якості наданих адміністративних послуг за допомогою відгуків громадян, щоб забезпечити зворотний зв'язок. Результати цих опитувань повинні бути публічно доступними, а зміни і покращення повинні ґрунтуватися на отриманих даних;

– Запровадити онлайн-майданчики для подачі скарг і пропозицій, де громадяни можуть анонімно чи публічно виражати свої

зауваження до діяльності органів місцевого самоврядування;

- Упорядкувати доступ до всіх необхідних для громадян документів через офіційні веб-сайти та інші цифрові ресурси, забезпечити можливість завантаження зразків заяв, документів та шаблонів для подачі адміністративних запитів;

- Впровадити програми навчання та підвищення обізнаності громадян щодо наданих адміністративних послуг, у тому числі через освітні кампанії, тренінги та семінари;

- Створити бази відкритих даних щодо адміністративних послуг, що дозволяють громадянам без обмежень отримувати доступ до інформації про правила надання послуг, графіки роботи, тарифікацію послуг тощо;

- Забезпечити вільний доступ до документації та стандартів, що регулюють надання адміністративних послуг;

- Використовувати технології автоматизації для спрощення надання адміністративних послуг, таких як електронні підписи, цифрові ідентифікаційні засоби, інтеграція з державними інформаційними системами;

- Розвивати використання чат-ботів, систем штучного інтелекту для надання консультацій та автоматизації простих адміністративних процедур;

- Проводити регулярний моніторинг надання адміністративних послуг, враховуючи зворотній зв'язок від громадян. Це дозволить визначити проблеми на ранніх стадіях та вчасно коригувати процеси;

- Визначити конкретні показники для оцінки ефективності послуг, такі як час на

обробку запитів, кількість вирішених скарг, рівень задоволеності громадян.

Забезпечення реалізації принципів відкритості та прозорості в наданні адміністративних послуг дозволить органам місцевого самоврядування значно підвищити рівень довіри серед громадян, зменшити корупційні ризики та полегшити доступ до необхідних послуг.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Дотримання принципів відкритості та прозорості є необхідною умовою для ефективного функціонування органів місцевого самоврядування та підвищення рівня задоволеності громадян адміністративними послугами. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології, зокрема електронні платформи для надання послуг, забезпечують доступ громадян до актуальної інформації про діяльність органів влади, сприяють зменшенню корупційних ризиків та підвищують якість обслуговування. Використання відкритих реєстрів, публічних звітів і громадських слухань дозволяє залучити громадськість до процесу ухвалення рішень, що сприяє підвищенню рівня довіри до місцевих органів влади.

Подальший розвиток інструментів відкритості та прозорості потребує удосконалення нормативно-правового забезпечення, розширення можливостей цифрових технологій та підвищення рівня компетентності працівників органів місцевого самоврядування. Реалізація сучасних підходів у сфері адміністративних послуг сприятиме створенню умов для ефективного місцевого врядування, орієнтованого на інтереси громадян.

Література:

1. Горбата Л. П. Інформаційна відкритість як принцип діяльності органів публічної влади. *Інвестиції: практика та досвід*. № 3/2018. С. 125–130. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2018/28.pdf.
2. Єдиний веб-портал використання публічних коштів. URL: <https://spending.gov.ua/new>.
3. Кірін Р., Шеховцов В. Вектор трансформації відносин у сфері відкритості міст: національні проблеми та європейський досвід. *Science Journal is Knowledge, Education, Law, Management*. Lublin 2023, № 2 (54), pp. 131–142. URL: <https://kelmczasopisma.com/en/jornal/81>.
4. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
5. Красносільська А. Відкрите врядування в Україні: як це відбувається на практиці. Український незалежний центр політичних Досліджень. Transparency International Україна 2015 рік. URL: https://ti-ukraine.org/wp-content/uploads/2016/11/zvit_z_rezultatamy_doslidzhennya.pdf.
6. Портал відкритих даних. URL: <https://data.gov.ua>.
7. Про адміністративні послуги: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>.
8. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>.

9. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
10. Prozorro. URL: <https://prozorro.gov.ua/uk>.
11. Територіальні громади: механізми забезпечення стійкості : монографія / Грищенко І. М., Горбата Л. П. Київ, НУБіП України, 2024, 345 с. ISBN 978-617-8368-16-6 URL: <https://dglb.nubip.edu.ua/items/22dfbd9c-3afc-43d1-866c-b13b8cfb1626>.
12. Ткач І. В. Принципи прозорості та відкритості як невід’ємна складова публічного управління: теоретичний аспект. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2016. № 12(1). С. 25–32. URL: [file:///C:/Users/USER/Downloads/mnj_2016_12\(1\)_6%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/USER/Downloads/mnj_2016_12(1)_6%20(1).pdf).

УДК 323.1:338.92(528:549.3)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4\(76\)-6](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4(76)-6)

Михайло ДУБЕЛЬ

доктор філософії зі спеціальності «Міжнародні економічні відносини», старший викладач кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет імені Василя Стуса, m.dubel@donnu.edu.ua

ORCID: 0000-0003-2229-0419

Оксана КУРАН

студентка магістратури, Донецький національний університет імені Василя Стуса, kuran_o@donnu.edu.ua

ORCID: 0000-0002-3774-9002

ОСОБЛИВОСТІ ДЕМОКРАТИЧНОГО ПЕРЕХОДУ У ПОСТКОЛОНІАЛЬНИХ КРАЇНАХ АЗІЇ

Стаття присвячена всесторонньому порівняльному аналізу моделей управління Тайваню та Бангладеш через призму Індексу демократії (Democracy Index) від The Economist Intelligence Unit та Всесвітніх показників управління (WGI). Наукове дослідження розкриває історичне підґрунтя формування політичних систем обох держав, визначає їхній шлях від авторитарних режимів до демократичних структур. Обидві країни мають спільне авторитарне минуле і пройшли важкі періоди до демократизації суспільства, однак їхні шляхи зростання мають певні відмінності. Методологічним фундаментом дослідження слугують кількісні показники Індексу демократії за період 2006–2023 рр. та Всесвітніх показників управління за період 2013–2023 рр. Проаналізовано динаміку п'яти «підіндексів» (а у тексті шість, наче) Індексу демократії: виборчого плюралізму, функціонування уряду, політичної участі, політичної культури та громадянських свобод. Особливу увагу приділено еволюції шести ключових індикаторів якості управління: праву голосу та підзвітності, політичній стабільності, ефективності управління, регуляторній якості, верховенству права та контролю корупції. Результати дослідження показують вагомі відмінності в еволюції демократії Тайваню та Бангладеш. Тайвань ілюструє стабільну демократію з високими показниками виборчого плюралізму та громадянських свобод, тоді як Бангладеш протягом довгого часу залишається країною з перехідним режимом. Також він виявляє стабільно високі індикатори демократичних інститутів, ефективного державного управління та розвиненого політичного клімату. Бангладеш перебуває в перехідному режимі з вираженими авторитарними тенденціями, що характеризується обмеженими громадянськими свободами, політичною нестабільністю та низькою якістю державного управління. Порівняння двох цих країн дозволяє визначити ключові чинники, що сприяють або перешкоджають еволюції демократії в різних обставинах. Наукова новизна наукового дослідження полягає в всесторонньому порівняльному аналізі демократичних змін у Тайвані та Бангладеш на основі сучасних кількісних методик оцінки державного управління. Практичне значення роботи полягає в можливості використання результатів для розуміння трансформаційних процесів у демократичних системах, що розвиваються, та прогнозування подальших тенденцій інституційного розвитку.

Ключові слова: державне управління, демократія, Тайвань, Бангладеш, Індекс демократії, Всесвітні показники управління.

Mykhailo Dubel, Oksana Kuran. FEATURES OF DEMOCRATIC TRANSITION IN POST-COLONIAL COUNTRIES OF ASIA

The article is devoted to a comprehensive comparative analysis of the governance models of Taiwan and Bangladesh through the prism of the Democracy Index by The Economist Intelligence Unit and the World Governance Indicators (WGI). The research reveals the historical background of the formation of the political systems of both countries, determines their path from authoritarian regimes to democratic structures. Both countries have a common authoritarian past and have gone through difficult periods before democratization, but their growth paths have certain differences. The methodological basis of the study is the quantitative indicators of the Democracy Index for the period 2006–2023 and the World Governance Indicators for the period 2013–2023. The dynamics of the five “sub-indices” of the Democracy Index are analyzed: electoral pluralism, government functioning, political participation, political culture and civil liberties. Particular attention is paid to the evolution of six key indicators of the quality of governance: voice and accountability, political stability, governance effectiveness, regulatory quality, rule of law and control of corruption. The results of the study show significant differences in the evolution of democracy between Taiwan and Bangladesh. Taiwan illustrates a stable democracy with high indicators of electoral pluralism and civil liberties, while Bangladesh has long remained a country in transition. It also shows consistently high indicators of democratic institutions, good governance, and a developed political climate. Bangladesh is in a transitional regime with pronounced authoritarian tendencies, characterized by limited civil liberties, political instability, and poor quality of public administration. A comparison of these two countries allows us to identify the key factors that facilitate or impede the evolution of democracy in different circumstances. The scientific novelty of

the research is a comprehensive comparative analysis of democratic changes in Taiwan and Bangladesh based on modern quantitative methods of assessing public administration. The practical significance of the work lies in the possibility of using the results to understand the transformation processes in developing democratic systems and to predict further trends in institutional development.

Key words: *governance, democracy, Taiwan, Bangladesh, Democracy Index, World Governance Indicators.*

Постановка проблеми. Індекс демократії від The Economist та Всесвітні показники управління (WGI) є одними із важливих методів для проведення аналізу ефективності державного управління та рівня демократії у тій чи іншій країні. Найбільш надзвичайним континентом щодо різноманітності політичних систем вважається Азія, адже тут можна знайти практично всі можливі форми правління: від стабільних демократій до авторитарних режимів. Перехідні режими можуть еволюціонувати в сторону більшої демократизації або ж навпаки.

Тайвань та Бангладеш, обидві країни з тривалою аграрною історією та складними колоніальними спадщинами в Азії, пройшли складний шлях демократизації. Хоча обидві держави мали авторитарне минуле, їхні досвіди демократичних перетворень мають як спільні риси, так і суттєві відмінності. Варто зазначити, що протягом тривалого часу Тайвань зберігає позиції стабільної демократії, а Бангладеш – країна з перехідним режимом. Попри це обидві країни стикаються з проблемами у сфері верховенства права, боротьби з корупцією, контролю за якістю державних послуг та політичної стабільності.

Дослідження цих аспектів є актуальним для розуміння тенденцій розвитку моделей управління, зокрема гостро постає це питання в умовах глобальних викликів, які мають прямий та опосередкований вплив на політичні та економічні системи країн. Порівняльний аналіз Тайваню та Бангладешу дозволить визначити основні відмінні риси та визначити чинники, що сприяють або перешкоджають зростання якості управління в демократичних і перехідних системах.

Аналіз останніх досліджень. Огляд останніх наукових праць демонструє різноманітність підходів до вивчення демократичних процесів та управлінських моделей в обох країнах, а також в азіатському регіоні в цілому. Праця іноземного дослідника Джейкобса Б. [24] надає глибокий компаративний аналіз демократичних трансформацій в азіатському регіоні. Круасан А. [8] у своєму дослідженні комплексно розглянув динаміку демократичних процесів, підкреслюючи унікальність та відмінності траєкторій розвитку різних азіатських держав. Особливо на сьогодні релевантним є дослідження Чун-міна Цая та Іва Тіберг'єна [30], яке демонструє

стійкість демократичних інституцій Тайваню в умовах сучасних геополітичних викликів.

Дослідження світових показників управління, представлені в роботі Гальєго-Альварес І., Родрігес-Роза М., Вісенте-Галіндо П. [19], надають методологічну основу для комплексної оцінки адміністративних систем Тайваню та Бангладеш. Науковці Хан М. та Іслам С. [23] у своїй праці детально аналізують інституційні проблеми та виклики публічного управління в Бангладеш. Назірул Іслам Саркер М. [26] розкриває структурні особливості адміністративної системи Бангладеш та її потенційні шляхи модернізації. Ґрунтовне дослідження також здійснив Блер Г. [6], у якому описав унікальні соціально-політичні трансформації в країні.

Попри те, що існує значна кількість наукових праць щодо трансформації демократичних процесів та управлінських моделей Тайваню та Бангладеш, питання комплексного порівняння цих країн через призму Індексу демократії (index of democracy) та показників Світового банку, зокрема Всесвітніх показників управління (WGI), потребує більш глибокого розкриття. Існуючі публікації надають часткове розуміння відмінностей повноцінної демократії в Тайвані та перехідної – у Бангладеш, проте не вистачає більш системного аналізу, який би детально розкрив інституційні особливості та траєкторії розвитку обох держав.

Метою статті є проведення порівняльного аналізу моделей управління Тайваню та Бангладеш за індексом демократії (index of democracy) та шістьма показниками управління Світового банку (WGI) з метою виявлення тенденцій і ключових відмінностей у розвитку демократичної та перехідної моделей.

Виклад основного матеріалу. Історія Тайваню, особливо в контексті його розвитку як демократії, переплітає колоніалізм, опір корінного населення, економічну трансформацію та політичну реформу. Шлях Тайваню до демократії розпочався на початку 17 ст., коли він потрапив під голландське та іспанське колоніальне правління, створивши основу для наступних іноземних впливів. Цей період запровадив нові структури управління та економічні моделі, які поступово змінили суспільну структуру острова [25].

До кінця 19 ст. Тайвань зазнав значних змін під час правління династії Цін, кульмінацією

яких став договір Сімоносекі (1895), який передав контроль над Тайванем Японії. Японська колоніальна ера (1895–1945) була відзначена розвитком інфраструктури та зусиллями з модернізації, хоча й через авторитарну призму [20]. У цей період соціально-політичний ландшафт Тайваню формувався політикою, спрямованою на інтеграцію острова в Японську імперію, одночасно придушуючи місцеве інакомислення.

Епоха після Другої світової війни ознаменувала ключову зміну, оскільки Тайвань перейшов під адміністрацію Китайської Республіки (КНР). Уряд КНР, який покинув материкову частину Китаю після громадянської війни в Китаї, встановив авторитарний режим на Тайвані. Період воєнного стану (1949–1987) характеризувався політичними репресіями, але він також заклав основу для економічного зростання та соціальної модернізації [20]. Скасування воєнного стану в 1987 р. стало важливою віхою, яка проклала шлях до політичної лібералізації та формування демократичних інститутів.

Процес демократизації на Тайвані прискорився наприкінці 20 століття із запровадженням значних політичних реформ. Перші прямі президентські вибори в 1996 р. ознаменували критичний момент у демократичному розвитку Тайваню [5]. У 1990-х рр., коли демократія Тайваню була в зародковому стані, купівля голосів була звичайною справою. Але це кардинально змінилося із запровадженням суворих правил прозорості та верхніх обмежень на політичні пожертви [32]. У цей період спостерігалось зростання різноманітних політичних партій і збільшення участі населення в політичному житті. Перехід від однопартійного авторитарного режиму до багатопартійної демократії був складним процесом, що включав переговори, адаптацію та часто суперечливі дебати.

Сучасна демократія Тайваню характеризується активним громадянським суспільством, вільною пресою та потужними демократичними інститутами. Політичний ландшафт відзначається співіснуванням різних політичних партій, включаючи Гоміндан і Демократичну прогресивну партію (ДПП), які чергуються при владі [25]. Ці політичні зміни відображають динамічну та плюралістичну природу демократії Тайваню, яка продовжує розвиватися у відповідь на внутрішні та зовнішні виклики.

Регіон, який тепер відомий як Бангладеш, має довгу історію, але його сучасна політична ідентичність почала формуватися під час колоніального періоду під правлінням

Великобританії. Поділ Британської Індії в 1947 р. призвів до створення Пакистану, який включав географічно та культурно відмінну Східну Бенгалію, пізніше відому як Східний Пакистан [22]. Соціально-політичні розбіжності між східним і західним крилом Пакистану створюють основу для майбутніх конфліктів.

Мовна, економічна та політична маргіналізація бенгальськомовного населення Східного Пакистану розпалила сильне почуття регіональної ідентичності та заклики до автономії. Загальні вибори 1970 р., на яких Ліга Авами на чолі з шейхом Муджібуром Рахманом здобула вирішальну перемогу, стали переломним моментом. Відмова центрального уряду передати владу обраним представникам Східного Пакистану призвела до ескалації напруженості, що призвело до проголошення незалежності Східного Пакистану 26 березня 1971 р. та подальшої Визвольної війни Бангладеш [21].

Війна, відзначена широкомасштабними звірствами та гуманітарною кризою, завершилася перемогою бенгальських націоналістичних сил і появою Бангладеш як незалежної держави 16 грудня 1971 р. Період після здобуття незалежності характеризувався спробами відновити війну, розірвати країну та створити демократичні інститути. Прийняття парламентської системи з шейхом Муджібуром Рахманом як першим прем'єр-міністром означало початок демократичного шляху Бангладеш [29].

Однак демократія, що зароджувалася, зіткнулася зі значними проблемами. Політична нестабільність, економічні труднощі та внутрішні чвари призвели до періодів авторитарного правління, включаючи військові перевороти в 1975 та 1982 рр. [22]. Чергування циклів цивільного та військового правління перешкоджало розвитку стабільного демократичного правління. Незважаючи на ці невдачі, стійкість громадянського суспільства та постійний попит на демократичні права зберегли надію на демократію.

Повернення до цивільного правління на початку 1990-х ознаменувало відновлення прихильності до демократичного правління. Прийняття нової конституції та проведення вільних і чесних виборів стали важливими віхами. Дві основні політичні партії, Ліга Авами та Націоналістична партія Бангладеш (BNP), стали домінуючими силами на політичному ландшафті [29]. Проте демократичний процес продовжував стикатися з такими проблемами, як політична поляризація, корупція та періодичне насильство.

За останні роки Бангладеш досяг помітних успіхів у зміцненні своїх демократичних інститутів. Зусилля щодо зміцнення верховенства права, покращення виборчих процесів і забезпечення участі різноманітних соціальних груп були ключовими сферами уваги. Економічне зростання країни та покращення показників людського розвитку також сприяли стабільності та стійкості її демократичної системи.

Порівняння колоніального минулого та шляху трансформацій до демократичного суспільства Тайваню та Бангладеш (табл. 1) є важливим механізмом розуміння складних процесів демократичного переходу в азіатських країнах. Ці країни демонструють унікальні, але водночас подібні маршрути політичного розвитку, демонструючи різні методи подолання авторитарної спадщини та формування демократичних інституцій.

Отже, історичні умови становлення демократії на Тайвані та Бангладеш мають кілька спільних рис, що ґрунтуються на досвіді колоніалізму, боротьби за самовизначення та переходу від авторитарних режимів до демократичного правління. Обидві країни

зазнали іноземного правління – Тайвань під японською та китайською владою, а Бангладеш – як частина Пакистану, – що призвело до розвитку різних національних ідентичностей і рухів опору. Постколоніальний період для обох країн включав значні внутрішні конфлікти та політичні потрясіння.

У Тайвані перехід від воєнного стану до демократії ознаменувався економічним зростанням і соціальною модернізацією, що забезпечило стабільну основу для політичних реформ. Подібним чином шлях Бангладеш від незалежності через періоди військового правління до цивільного управління був зумовлений наполегливим попитом на демократичні права та участь у політичному житті.

Обидві країни зіткнулися з такими викликами, як політична нестабільність, авторитарне правління та економічні труднощі, але їхня стійкість і відданість демократичним принципам сприяли створенню динамічних демократичних інституцій. Сьогодні Тайвань і Бангладеш продовжують розвиватися як демократичні країни, долаючи сучасні виклики, спираючись на свій історичний досвід, щоб пояснити свою демократичну практику.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика Тайваня та Бангладеша

Етап	Тайвань	Бангладеш
Колоніальне минуле	Японське колоніальне панування (1895–1945 рр.): 1. Тайвань був анексований Японією за результатами Сімоносекського договору 1895 року. 2. Японія інвестувала в інфраструктуру, освіту та промисловість, але експлуатувала ресурси острова. 3. Форми модернізації, введені Японією, залишили певну інфраструктурну та освітню спадщину.	Британська колоніальна епоха (1757–1947 рр.): 1. Бангладеш, як частина Бенгалії, був під управлінням Британської Індії. 2. Економічна експлуатація, культурна маргіналізація та політичне пригнічення бенгальців. 3. Основний акцент колоніальної політики – експорт сировини; низький рівень освіти місцевого населення.
2 пол. XX ст.	Підконтрольність Китаю (1945–1949 рр.): 1. Після поразки Японії Тайвань перейшов під контроль Китайської Республіки. 2. Китайська партія Гоміньдан встановила жорстку владу, що спричинило напруження.	Пакистанський період (1947–1971 рр.): 1. Після розділу Індії регіон став частиною Пакистану як «Східний Пакистан». 2. Політична та економічна маргіналізація східного регіону в Пакистані.
Шлях до демократії	Період авторитаризму (1949–1987 рр.): 1. Встановлення авторитарної влади Гоміньдану на чолі з Чан Кайші після поразки в громадянській війні в Китаї. 2. Економічне диво 1960–1970-х рр. завдяки розвитку економіки. 3. Демократичний прорив у 1987 р. після тривалих протестів.	Війна за незалежність і перехід до демократії (1971–1990-і рр.): 1. Війна за незалежність проти Західного Пакистану в 1971 р. 2. Проголошення незалежності та створення Народної Республіки Бангладеш під керівництвом Муджибура Рахмана. 3. Перехід до демократичного врядування в 1990-х рр.
Сучасний період	1. Повноцінна демократія з багатопартійною системою. 2. Сильні демократичні інституції. 3. Розвинене громадянське суспільство. 4. Активна участь у міжнародній економіці.	1. Демократична республіка з періодичними політичними кризами. 2. Значна роль армії в політиці. 3. Часті зміни урядів. 4. Високий рівень корупції.

Індекс демократії (The Economist Intelligence Unit's index of democracy) – це щорічний звіт від The Economist, який надає короткий огляд стану демократії в 165 незалежних країнах і двох територіях, охоплюючи практично все населення планети і переважну більшість держав світу [9].

Індекс демократії розраховується на основі 60 індикаторів, розділених на п'ять «підіндексів», якими є: індекс виборчого плюралізму; ержавний індекс; індекс політичної участі; індекс політичної культури; індекс громадянської свободи [10]. На основі її балів за цілою низкою показників у цих категоріях кожна країна класифікується як один із чотирьох типів режимів: «повноцінна демократія», «недосконала демократія», «перехідний режим» або «авторитарний режим» [9].

Для кращого розуміння тенденції щодо досягнення рівня демократії такими країнами як Тайвань та Бангладеш проведемо аналіз змін індексу демократії протягом 2006–2023 рр. (табл. 2).

З табл. 2 можна побачити, що протягом 2006–2023 рр. Тайвань демонструє стабільно високі показники Індексу демократії з позитивною динамікою росту. Протягом 2006–2019 рр. показник коливався в межах 7,5–7,8, що відповідає «недосконалій демократії», проте з 2020 р. відбувся стрімкий стрибок до рівня 8,9–9,0, що призвело до того, що Тайвань уже належить до категорії «повної демократії». Такі зміни можна пов'язати з успішним проведенням демократичних реформ, зміцненням громадянського суспільства та ефективним управлінням під час пандемії COVID-19. Особливо варто відзначити президентство Цай Інвень, яка сприяла посиленню демократичних інститутів та захисту громадянських прав.

Щодо Бангладешу, країна демонструє нестабільну динаміку з тенденцією до помірних коливань. Починаючи з відносно високого показника 6,1 у 2006 р., індекс знизився до 5,5 у 2008 р., після чого коливався в діапазоні 5,4–6,0. Протягом 2020–2023 рр. показник стабілізувався на рівні 5,9–6,0, що

відповідає категорії «перехідного режиму». Такі коливання можна пояснити політичною нестабільністю, періодичними протестами та суперечками щодо виборчого процесу, а також обмеженнями громадянських свобод. Проте певна стабілізація показника в останні роки може свідчити про поступове формування більш стійких демократичних інститутів, хоча країні все ще потрібно подолати значні виклики для досягнення вищого рівня демократії.

На основі даних проаналізуємо вплив на Індекс демократії досліджуваних країн кожного «підіндекса» протягом 2019–2023 рр. (табл. 3). На нашу думку, цей період дозволяє проаналізувати найсучасніші зміни, враховуючи актуальні політичні, економічні та соціальні виклики, зокрема пандемію COVID-19 та ключові події в обох країнах: у Тайвані спостерігалось зростання геополітичного тиску з боку Китаю, політичні реформи та розвиток громадянського суспільства, а у Бангладеш – суперечливі вибори, посилення авторитарних тенденцій та боротьба за права людини.

Аналіз динаміки «підіндексів» Індексу демократії для досліджуваних країн за 2019–2023 рр. у табл. 3 демонструє суттєві відмінності у процвітанні демократії у цих країнах. Щодо Тайваню, спостерігається значне покращення майже всіх показників. Індекс виборчого плюралізму досяг максимального значення 10 у 2020 р. і стабільно утримується на цьому рівні, що свідчить про повністю вільні та чесні вибори в країні. Функціонування уряду також демонструє високий рівень ефективності, зрісши з 8,21 у 2019 до 9,64 у 2020–2022 рр., хоча у 2023 р. відбулось незначне зниження до 9,29. Політична участь громадян зросла з 6,11 у 2019 до 7,78 у 2021 р. і залишається стабільною. Особливо помітним є зростання індексу політичної культури з 5,63 у 2019 до 8,13 у 2020 р., що відображає зміцнення демократичних цінностей у суспільстві. Індекс громадянських свобод також демонструє високі показники, коливаючись між 9,12 та 9,71.

Таблиця 2

Динаміка Індексу демократії в Тайвані та Бангладеш

Роки	2006	2008	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Тайвань	7,8	7,8	7,5	7,5	7,6	7,6	7,7	7,8
Бангладеш	6,1	5,5	5,9	5,9	5,9	5,9	5,8	5,7
Роки	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Тайвань	7,8	7,7	7,7	7,7	8,9	9,0	8,9	8,9
Бангладеш	5,7	5,4	5,6	5,9	6,0	6,0	5,9	5,9

Складено автором на основі [9].

Таблиця 3

Динаміка «підіндексів» Індексу демократії в Тайвані та Бангладеш

Підіндекс та його суть	Рік	Значення підіндексу	
		Тайвань	Бангладеш
Індекс виборчого плюралізму (Electoral pluralism index) – вимірює ступінь свободи громадян обирати своїх політичних лідерів на вільних і чесних виборах. Вищі значення вказують на більший плюралізм [22].	2019	9,58	7,83
	2020	10	7,42
	2021	10	7,42
	2022	10	7,42
	2023	10	7,42
Індекс функціонування уряду (Functioning government index) – оцінює ступінь, до якої громадяни мають діючий уряд, який діє від їхнього імені. Він коливається від 0 до 10 (найбільш ефективний) [23].	2019	8,21	6,07
	2020	9,64	6,07
	2021	9,64	6,07
	2022	9,64	6,07
	2023	9,29	6,07
Індекс політичної участі (Political Participation index) – оцінює ступінь, до якої громадяни можуть і беруть участь у політиці. Він коливається від 0 до 10 (найбільш активний) [24].	2019	6,11	6,11
	2020	7,22	6,11
	2021	7,78	5,56
	2022	7,78	5,56
	2023	7,78	5,56
Індекс політичної культури (Political culture index) – фіксує масштаб, на скільки громадяни віддають перевагу демократії перед іншими політичними системами. Він коливається від 0 до 10 (найсильніша перевага для демократії) [25].	2019	5,63	4,38
	2020	8,13	5,63
	2021	8,13	5,63
	2022	8,13	5,63
	2023	8,13	5,63
Індекс громадянської свободи (Civil liberties index) – демонструє міру, у якій громадяни користуються громадянськими свободами. Він коливається від 0 до 10 (більшість свобод) [26].	2019	9,12	5,00
	2020	9,71	4,71
	2021	9,41	5,29
	2022	9,41	5,29
	2023	9,41	4,71

Складено автором на основі [12–16].

Бангладеш демонструє менш оптимістичну картину. Індекс виборчого плюралізму знизився з 7,83 у 2019 до 7,42 у 2020 р. і залишається на цьому рівні, що вказує на певні обмеження у виборчому процесі. Функціонування уряду залишається стабільним на рівні 6,07 протягом усього періоду, що свідчить про помірну ефективність державного управління. Політична участь демонструє негативну тенденцію, знизившись з 6,11 до 5,56. Індекс політичної культури показав незначне покращення з 4,38 до 5,63, але все ще залишається на відносно низькому рівні. Громадянські свободи коливаються між 4,71 та 5,29, що вказує на суттєві обмеження прав і свобод громадян.

Аналізуючи детальніше динаміку за 2023 р. (рис. 1), було виявлено, що Тайвань зберігає високі показники демократії, хоча спостерігається незначне зниження індексу функціонування уряду (з 9,64 до 9,29). Інші показники залишаються стабільними, що свідчить про зрілість демократичних інститутів країни.

Бангладеш у 2023 р. демонструє стагнацію або погіршення показників. Особливо помітним є зниження індексу громадянських свобод до 4,71. Інші показники залишаються незмінними, що вказує на необхідність суттєвих реформ для покращення демократичної ситуації в країні.

Серед кількох індексів, які намагаються кількісно оцінити інституційну якість та управління, Всесвітні показники управління (WGI) представляють найвідомішу спробу відстеження, вимірювання та широкого ранжирування якості управління за часом і країнами [27]. WGI базується на існуючих джерелах даних, створених понад 30 аналітичними центрами, міжнародними організаціями, неурядовими організаціями та приватними компаніями по всьому світу. Цей показник об'єднує їх у сукупні показники таких індикаторів та індексів управління для понад 200 економік за період 1996–2023 рр. [31].

Показники ефективності державного управління (WGI) охоплюють шість аспектів [4]:

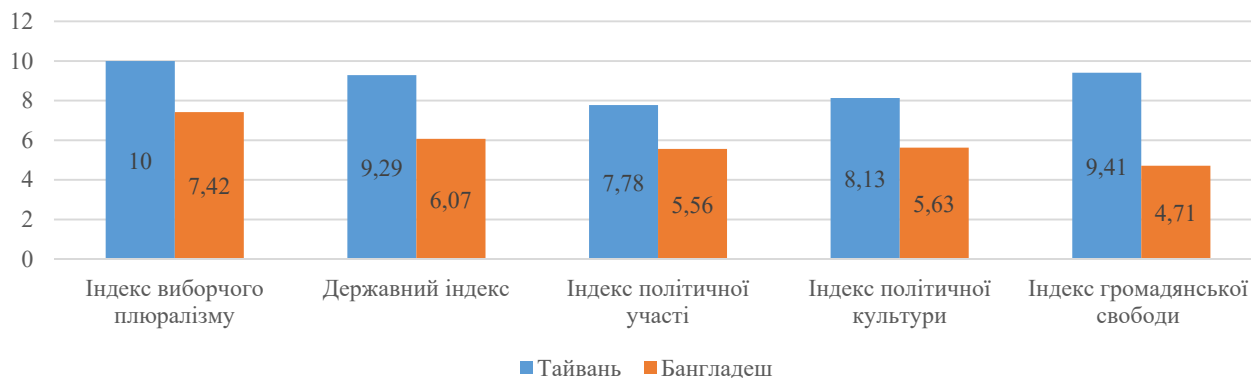

Рис. 1. Динаміка «підіндексів» Індексу демократії в Тайвані та Бангладеш, 2023 р.

(складено автором на основі [16]).

1.Право голосу і підзвітність (Voice and Accountability) – індекс оцінює можливості громадян брати участь у виборах та рівень свободи преси, зокрема, кількість політичних прав та свободи підтримується в країні. Значення коливаються від -2,5 до 2,5, де вищі значення свідчать про кращу ефективність управління.

2.Політична стабільність і відсутність насильства/тероризму (Political Stability and Absence of Violence / Terrorism) – індекс аналізує ймовірність дестабілізації уряду через насильство або тероризм, відображаючи здатність держави підтримувати стабільність і безпеку.

3.Ефективність управління (Government Effectiveness) – індекс вимірює якість державних послуг, професіоналізм держслужбовців, а також незалежність державної служби від політичного тиску.

4.Регуляторна якість (Regulatory Quality) – показник оцінює ефективність державного регулювання, зокрема, включаючи політику проблем розвитку бізнесу та ринкової економіки.

5.Верховенство права (Rule of Law) – індекс вимірює довіру громадян до законодавства та його дотримання, а також ефективність правової системи.

6.Контроль корупції (Control of Corruption) – індекс показує сприйняття корупції в суспільстві, враховуючи як дрібну, так і велику корупцію на політичному рівні.

Для аналізу Всесвітніх показників управління (WGI) Тайваню та Бангладеш ми обрали період 2013–2023 рр., адже він має низку вагомих методологічних та змістовних обґрунтувань. Цей часовий проміжок припадає на важливий етап політичних та інституційних трансформацій обох країн, характеризується посиленням демократичних процесів,

міжнародної взаємодії та внутрішніх реформ. Звуження дослідницького періоду порівняно з попереднім (2006–2023 рр.) дозволяє зменшити вплив зовнішніх факторів, зокрема глобальної фінансової кризи 2008 р., та зосередитися на більш сучасній динаміці інституційного розвитку.

На рис. 2 та рис. 3 ми маємо унікальну можливість простежити інституційні тренди Тайваню та Бангладеш у контексті значущих глобальних подій, включаючи пандемію COVID-19 та геополітичні трансформації.

Право голосу та підзвітність Тайваню демонструє послідовний розвиток демократії. Особливо яскраво це проявилось під час президентства Цай Інвень (2016–2024), яка представляє Демократичну прогресивну партію. Її переобрання у 2020 р. відбулося в умовах жорсткого протистояння з материковим Китаєм та послідовної боротьби за незалежність острова [3]. Показник права голосу зріс з 73,71 у 2013 р. до 84,8 у 2023 р., що відображає високу електоральну культуру та активну громадянську позицію тайванців. Натомість Бангладеш переживає перманентну політичну кризу. Парламентські вибори 2024 р. бойкотувалися опозицією, а чинний прем'єр-міністр Шейх Хасіна фактично узурпувала владу, що підтверджується падінням показника права голосу з 34,74 до 27,45.

Політична стабільність Тайваню характеризується унікальною здатністю зберігати демократичний порядок в умовах постійної загрози з боку Китаю. Незважаючи на перманентне воєнне напруження, країна демонструє стійкість політичної системи, що відображено у показниках – від 71,43 до 79,05. Показовим є приклад мирної передачі влади між опозиційними партіями та консенсусне прийняття рішень щодо зовнішньополітичного курсу. Бангладеш, навпаки, перебуває

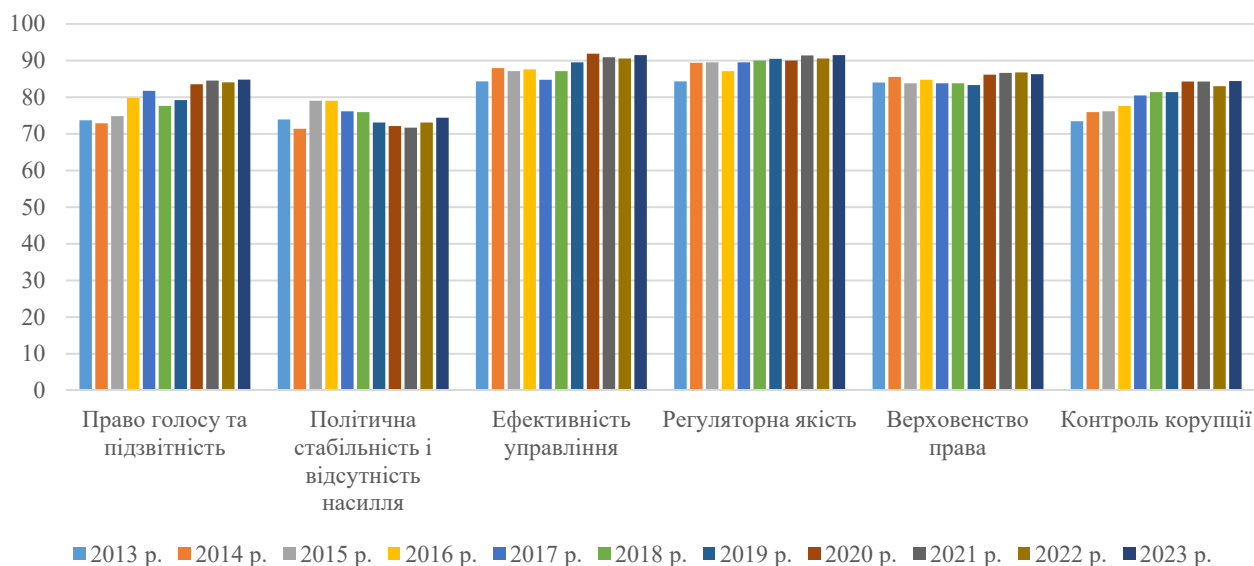

Рис. 2. Динаміка Всесвітніх показників управління (WGI) Тайваню протягом 2013–2023 рр.

(складено автором на основі [31]).

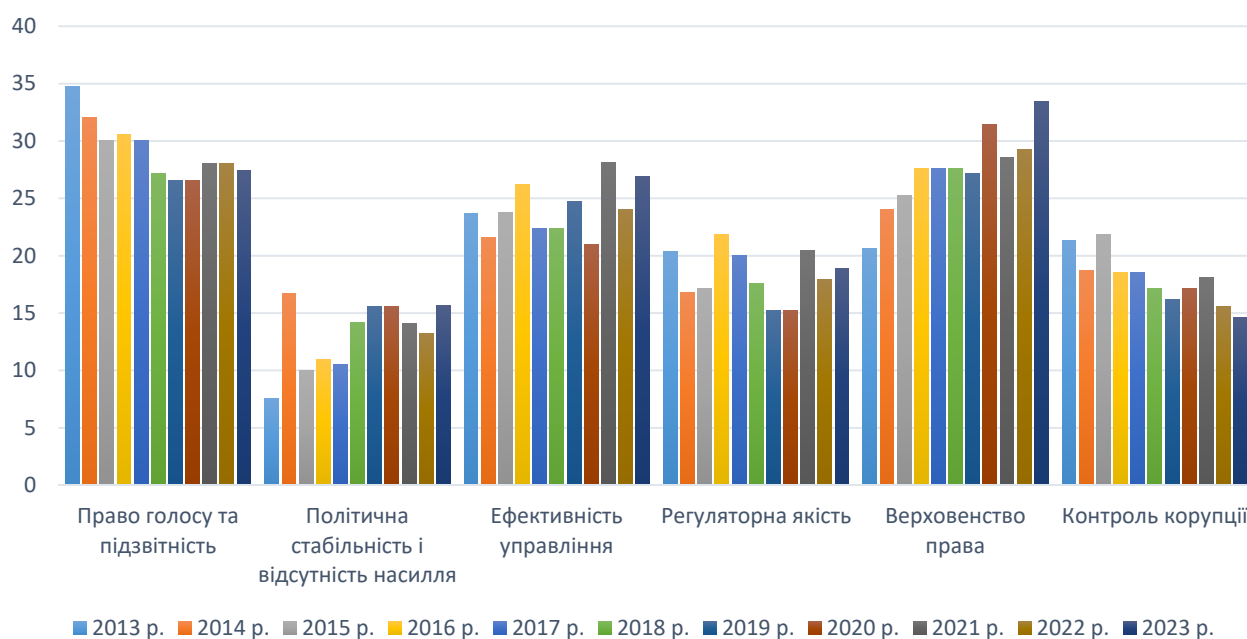

Рис. 3. Динаміка Всесвітніх показників управління (WGI) Бангладеша протягом 2013–2023 рр.

(складено автором на основі [31]).

в стані перманентної нестабільності. «Політичне протистояння між правлячою партією «Авами ліг» та опозицією регулярно супроводжується вуличними протестами, силовими зіткненнями та репресіями» [2]. Показник політичної стабільності коливається в критично низьких межах – від 7,58 до 15,64.

Ефективність управління та регуляторна якість є найбільш гострими індикаторами інституційної спроможності держав. Тайвань послідовно демонструє світові зразки ефективного врядування, що проявилось в

успішній боротьбі з пандемією COVID-19, де країна стала одним з лідерів антикризового менеджменту, швидко впровадивши електронні системи контролю та підтримки населення. Показник ефективності управління зріс з 84,36 до 91,51, що відображає високий рівень інституційної спроможності. Регуляторна якість також зросла з 84,36 до 91,51, що підтверджується успішними реформами в IT-секторі, діджиталізації та підтримці інновацій. Бангладеш, навпаки, демонструє те, що корупція, клановість та неефективне вря-

дування є системними проблемами у країні. Показник ефективності управління коливається в межах 20–28, а регуляторної якості – 15–20. Прикладом може слугувати катастрофічна ситуація в текстильній промисловості, де внаслідок корупції та відсутності належного контролю «у 2013 р. стався обвал будівлі «Рана Плаза», що призвів до загибелі понад 1100 робітників» [1].

Верховенство права та контроль корупції мають принципові відмінності. Тайвань демонструє розвинену правову систему з незалежним судочинством, що підтверджується показниками близько 84 балів. Показовим є приклад винесення судових вироків високопосадовцям, включаючи колишніх президентів, без політичного тиску. Контроль корупції послідовно покращується – з 73,46 до 84,43. Бангладеш лише поступово наближається до верховенства права, показник якого зріс від 20,66 до 33,49. Однак системна корупція залишається критичною проблемою. Контроль корупції є вкрай низьким – від 14 до 21 бала, що однозначно демонструє глибоку інституційну кризу.

Отже, Тайвань показує послідовний рух до консолідованої демократії з ефективними інституціями, високою політичною культурою та здатністю до впровадження інноваційних технологій. Бангладеш, як ми визначили, перебуває в тривалому перехідному стані трансформації з наявністю авторитарних нахилів, що призводять до слабкості демократичних інституцій та системних проблем в управлінні.

Висновки. Отже, історія становлення Тайваню як демократичної держави є ознакою того, наскільки сильними та гнучкими були його громадяни. Трансформація країни підкреслює складну взаємодію історичних сил, що впливають на політичний розвиток. Так як Тайвань намагається боротися з глобальними викликами сьогодення, його демократичні рамки та звичаї, безсумнівно, продовжуватимуть ретельно досліджуватися, але основи, закладені протягом останнього століття, є міцною основою для майбутнього розвитку

та стійкості. Історія становлення Бангладеш та його демократична еволюція є свідченням стійкого духу його народу. Від боротьби проти колоніального правління та боротьби за незалежність до постійних зусиль з побудови демократичного суспільства, шлях Бангладеш відображає постійне прагнення до самовизначення та демократичних ідеалів. Поки країна долає сучасні виклики, основи, закладені протягом останніх десятиліть, забезпечують надійну платформу для подальшої демократичної консолідації та соціально-економічного прогресу. Звідси випливає, що спільна історична спадщина іноземного панування, внутрішньої боротьби та прагнення до автономії помітно сформувала розвиток демократії у Тайвані та Бангладеш. Ці спільні теми підкреслюють універсальне прагнення до демократичного врядування та стійкий дух народу. Порівняння систем правління Тайваню та Бангладеш за допомогою Індексу демократії та Індикаторів світового управління (WGI) показало помітні розбіжності в їхніх шляхах до демократичної еволюції. Тайвань демонструє неухильне просування до єдиної демократичної системи, яка відзначається неохитними оцінками авторитетних органів, ефективним управлінням і добре сформованим політичним духом. Бангладеш переживає авторитарний період, який характеризується помітними авторитарними ознаками, включаючи обмеження свобод громадян, нестабільність уряду та неякісне управління.

Основна відмінність полягає в інституційній спроможності та рівні демократичної зрілості. Тайвань успішно трансформував авторитарну модель управління в ефективну демократичну систему, забезпечивши високий рівень політичної участі, прозорості виборчих процесів та захисту громадянських прав. Бангладеш, попри формальні демократичні інституції, продовжує стикатися з проблемами політичної поляризації, корупції та обмеження політичних свобод, що сповільнює процеси демократизації та ускладнює становлення дієвої демократичної моделі управління.

Література:

1. Бангладеш: чи змінить трагедія на фабриці ситуацію в галузі? URL: https://www.bbc.com/ukrainian/business/2013/04/130426_bangladesh_collapse_industry_change_yg (дата звернення: 26.11.2024).
2. Birrer J. Якщо хтось і зможе опанувати ситуацію, то це Юнус. URL: <https://www.ipg-journal.io/ua/regioni/azija/jakshcho-khtos-i-mozhe-opanuvati-situaciju-to-ce-junus-2232/> (дата звернення: 26.11.2024).
3. Президентка Тайваню, яка хоче незалежності острова, переобрана на другий термін. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-taiwan-prezydent-peremoha/30372155.html> (дата звернення: 26.11.2024).

4. Шевчук Ж. А., Федорчук Н. В., Гайбура Ю. А. Модернізація розвитку інституціонального середовища в Україні: оцінка та аналіз. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. Випуск 31, 2019. С. 118–126.
5. Andrew D. Morris. Taiwan's History: An Introduction. URL: https://digitalcommons.calpoly.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1010&context=hist_fac (дата звернення: 23.11.2024).
6. Blair H. The Bangladesh Paradox. *Journal of Democracy: Johns Hopkins University Press*. Volume 31, Number 4, October 2020. PP. 138–150.
7. Civil liberties index. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/civil-liberties-index-eiu> (дата звернення: 23.11.2024).
8. Croissant A. The Struggle for Democracy in Asia – Regression, Resilience, Revival. Bertelsmann Stiftung. URL: https://www.researchgate.net/profile/Aurel-Croissant/publication/341234922_The_Struggle_for_Democracy_in_Asia_-_Regression_Resilience_Revival/links/5eb5493692851cd50da1a00e/The-Struggle-for-Democracy-in-Asia-Regression-Resilience-Revival.pdf (дата звернення: 26.11.2024).
9. Democracy index. URL: <http://surl.li/eksvek> (дата звернення: 23.11.2024).
10. Democracy Index. URL: <https://www.gapminder.org/data/documentation/democracy-index/> (дата звернення: 23.11.2024).
11. Democratic culture index. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/democratic-culture-index-eiu> (дата звернення: 23.11.2024).
12. EIU report: Democracy Index 2019. A year of democratic setbacks and popular protest. URL: <https://www.in.gr/wp-content/uploads/2020/01/Democracy-Index-2019.pdf> (дата звернення: 23.11.2024).
13. EIU report: Democracy Index 2020. In sickness and in health? URL: https://www.fundesa.org.gt/content/files/publicaciones/democracy-index-2020_indice_de_democracia_The_Economist.pdf (дата звернення: 23.11.2024).
14. EIU report: Democracy Index 2021. The China challenge. URL: <https://media-front.elmostrador.cl/2022/02/eiu-democracy-index-2021.pdf> (дата звернення: 23.11.2024).
15. EIU report: Democracy Index 2022. Frontline democracy and the battle for Ukraine. URL: <https://www.protagon.gr/wp-content/uploads/2023/02/Democracy-Index-2022-final.pdf> (дата звернення: 23.11.2024).
16. EIU report: Democracy Index 2023. Age of conflict. URL: <https://rev01ution.red/wp-content/uploads/2024/03/democracy-index-2023-economist-intelligence-unit.pdf> (дата звернення: 23.11.2024).
17. Electoral pluralism index. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/electoral-pluralism-index-eiu> (дата звернення: 23.11.2024).
18. Functioning government index. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/functioning-government-index-eiu?tab=chart&country=~BGD> (дата звернення: 23.11.2024).
19. Gallego-Álvarez I., Rodríguez-Rosa M., Vicente-Galindo P. Are Worldwide Governance Indicators Stable or Do They Change over Time? A Comparative Study Using Multivariate Analysis. *Mathematics*. 2021. Vol. 9, no. 24. P. 3257.
20. History of Taiwan. URL: <https://lifeoftaiwan.com/about-taiwan/history/> (дата звернення: 23.11.2024).
21. Hugh R. Tinker, Syed S. Husain. Bangladesh. URL: <https://www.britannica.com/place/Bangladesh> (дата звернення: 23.11.2024).
22. Hugh R. Tinker. History of Bangladesh. URL: <https://www.britannica.com/topic/history-of-Bangladesh> (дата звернення: 23.11.2024).
23. Islam S., Khan M. Inclusive Governance in Bangladesh: A Review. *Public Affairs And Governance*. 2015. Vol. 3, no. 1. P. 1.
24. Jacobs B. Taiwan and South Korea: Comparing East Asia's Two «Third-Wave» Democracies. *Issues & Studies*. № 43(4), 2007. P. 227–260.
25. John C. Copper. History of Taiwan. URL: <https://www.britannica.com/topic/history-of-Taiwan> (дата звернення: 23.11.2024).
26. Nazirul Islam Sarker M. Problems and challenges of public administration in Bangladesh: pathway to sustainable development. URL: https://www.academia.edu/38051244/Problems_and_challenges_of_public_administration_in_Bangladesh_pathway_to_sustainable_development (дата звернення: 26.11.2024).
27. Omer F. Baris and Riccardo Pelizzo. Research Note: Governance Indicators Explain Discrepancies in COVID-19 Data. *World Affairs*. Vol. 183, No. 3 (FALL 2020), pp. 216–234.
28. Political participation index. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/political-participation-index-eiu> (дата звернення: 23.11.2024).
29. Schendel W. v. History of Bangladesh. University of Cambridge ESOL Examinations, 2020. 456 p.
30. Tsai Ch., Tiberghien Y. Taiwan's Democracy Has Shown Great Resilience in 2024. URL: <https://www.cigionline.org/articles/taiwans-democracy-has-shown-great-resilience-in-2024/> (дата звернення: 26.11.2024).
31. Worldwide Governance Indicators. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators> (дата звернення: 24.11.2024).
32. Wyl B. v. Taiwan: a model democracy. URL: <https://www.swissinfo.ch/eng/democracy/taiwan-a-model-democracy/81133750> (дата звернення: 23.11.2024).

УДК 061.2:321.21(476)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4\(76\)-7](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4(76)-7)

Олег КОНДРАТЕНКО

доктор політичних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу проблем світової політики, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, olegva@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1905-934X

НЕУРЯДОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ БІЛОРУСІ ЯК ІНДИКАТОР ВЗАЄМИН ВЛАДИ Й ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена сутності та стану розвитку громадянського суспільства у Білорусі контексту діяльності неурядових (НУО) та некомерційних (НКО) організацій, а також їх протидії правлячому режиму. Підтверджено, що такі відносини та прагнення відстоювання громадських прав і свобод формуються під тиском репресивної політики уряду. Задля демонстрації/імітації лояльності до громадянського суспільства білоруський режим санкціонував створення підконтрольних проурядових організацій – GONGO. Саме на них покладається місія ретрансляції офіційної пропаганди держави, покликаної забезпечити стійкість не громадянського суспільства, а владного режиму.

Доведено, що задля зміцнення суспільного впливу білоруським НУО також бракує досвіду створення позитивного іміджу, що тим самим знижує можливості їхньої суспільно-політичної спроможності. Встановлено, що законодавча база Білорусі не забезпечує належного захисту прав громадянського суспільства, а навпаки стала додатковим репресивним інструментом проти громадських активістів та правозахисників.

З'ясовано, що білоруський режим всіляко перешкоджає отриманню НУО та НКО західної фінансової підтримки, визначаючи їх у якості іноземних агентів. Більше того, державою накладено вето на функціонування незареєстрованих НУО та громадських ініціатив, а також на участь у роботі ліквідованих громадських об'єднань за що провадиться кримінальне переслідування.

Саме тому кількість нових НУО в Білорусі упродовж чотирьох останніх років різко скоротилася, а переслідування громадського активу супроводжувалося обысками, затриманнями та арештами силами спецслужб та внутрішніх органів. Визначено, що посилення наступу на громадянське суспільство білоруського авторитарного режиму відбулося під час та після президентської кампанії 2020 року, яка супроводжувалася масовими протестами й затриманнями активістів. Здобувши черговий (шостий) президентський термін за рахунок масових фальсифікацій О. Лукашенко санкціонував репресивний наступ на права й свободи правозахисних, благодійних, екологічних, просвітницьких та релігійних організацій, котрі позбавлялися державної реєстрації, а їх лідери піддавалися арештам.

Ключові слова: громадянське суспільство, неурядові та некомерційні організації, права та свободи, авторитаризм, політичний тиск, репресивна політика.

Oleh Kondratenko. NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS OF BELARUS AS AN INDICATOR OF RELATIONS BETWEEN THE GOVERNMENT AND CIVIL SOCIETY

The article is devoted to the essence and state of development of civil society in Belarus in the context of the activities of non-governmental (NGO) and non-commercial (NCO) organizations, as well as their opposition to the ruling regime. It has been confirmed that such relations and the desire to defend public rights and freedoms are formed under the pressure of the government's repressive policy. In order to demonstrate/simulate loyalty to civil society, the Belarusian regime authorized the creation of controlled pro-government organizations – GONGOS. It is they who are entrusted with the mission of rebroadcasting the official propaganda of the state, which is designed to ensure the stability not of civil society, but of the ruling regime.

It is proven that in order to strengthen social influence, Belarusian NGOs also lack the experience of creating a positive image, which thereby reduces the possibilities of their social and political capacity. It was established that the legislative framework of Belarus does not provide adequate protection of the rights of civil society, but on the contrary has become an additional repressive tool against public activists and human rights defenders.

It was found that the Belarusian regime prevents NGOs and NCOs from receiving Western financial support in every possible way, defining them as foreign agents. Moreover, the state has imposed a veto on the functioning of unregistered NGOs and public initiatives, as well as on participation in the work of liquidated public associations, for which criminal prosecution is underway.

That is why the number of new NGOs in Belarus has sharply decreased over the past four years, and the persecution of public assets was accompanied by searches, detentions and arrests by the forces of special services and internal bodies. It was determined that the Belarusian authoritarian regime's attack on civil society intensified during and after the 2020 presidential campaign, which was accompanied by mass protests and detentions of activists. Having won a next (sixth) presidential term due to massive falsifications, O. Lukashenko authorized a repressive attack on the rights and freedoms of human rights, charitable, environmental, educational and religious organizations, which were deprived of state registration, and their leaders were arrested.

Key words: civil society, non-governmental and non-profit organizations, rights and freedoms, authoritarianism, political pressure, repressive policy.

Постановка проблеми. Авторитаризм та автократична вертикаль влади, що наразі є тими явищами, які дедалі зміцнюють свої позиції в сучасному світі базуються на політичній практиці в основу якої покладено зосередження монопольної або необмеженої влади в руках одного лідера чи групи осіб. Чимдалі більше проглядається дуальність політологічного дискурсу відносно того, яке з окреслених явищ наразі привалює – поширення авторитаризму у світі чи криза ліберальних цінностей. Попри таку ситуацію беззаперечним залишається той факт, що авторитарний політичний режим за переважної більшості форматів виключає роль представницьких громадських органів. Тому навіть зважаючи на відсутність досконалості абсолютною альтернативою авторитаризму є демократія, яка базується на визнанні громадянського суспільства як основного джерела влади та його права брати участь у державних справах. Відтак саме громадянське суспільство є ключовим джерелом демократії, оскільки володіє здатністю впливати на політичне, економічне та духовне життя суспільства [25, с. 13, 180].

Виходячи зі сказаного слід стверджувати, що лише громадянське суспільство є своєрідним гарантом демократії та запорукою дотримання ключових прав і свобод у державі. Пострадянський простір вже тривалий час не відзначається динамікою демократичних перетворень, що підсилює ризики цементації авторитаризму у низці країн цього регіону. Натомість повномасштабна війна Росії проти України, що розпочалася у лютому 2022 року стала своєрідним тригером протистояння різних моделей майбутнього політичного розвитку – транзиту до усталеної демократії чи консервативного збереження автократії. За таких обставин Україна має реалістичні шанси стати взірцем пострадянського лібералізму та остаточно зруйнувати підвалини російського імперіалізму й авторитарності.

Одним із класичних прикладів патерналістської моделі авторитаризму та дисперсності громадянського суспільства є Білорусь де упродовж тридцяти років простежується відсутність бодай найменших тенденцій до забезпечення транзиту встановлення навіть гібридної моделі демократії. Саме Білорусь є негативним досвідом панування східноєвропейської автаркії де громадянське суспільство переживає кризу політичної участі та лишається за лаштунками державного життя. Тому головним потенційним опонентом для авторитарного режиму у цій країні бачиться громадянське суспільство, яке й стало головною мішенню репресивної державної політики.

Систематичному переслідуванню піддаються правозахисні організації, журналістські об'єднання, наукові та освітні установи, аналітичні та інформаційні центри тощо. Новими механізмами тиску авторитарного режиму на громадянське суспільство стало активне переслідування білоруської діаспори та національних меншин у самій Білорусі. Доволі звичним явищем стало масштабне звинувачення представників НУО в екстремізмі у зв'язку з чим розпочалося їх кримінальне переслідування з подальшим позбавленням волі. Попри це громадянське суспільство Білорусі чинить опір авторитаризму шляхом організації неурядових (НУО) та некомерційних (НКО) об'єднань, покликаних захищати права й свободи різних верств населення.

Тому актуалізація тематики діяльності НУО та формування громадянського суспільства є як ніколи на часі, адже громадська активність здатна кинути виклик авторитарним тенденціям політичного розвитку. Наразі прикладом вдалої траєкторії формування громадянського суспільства на пострадянському просторі, спроможного забезпечувати стійкість держави навіть в умовах повномасштабної війни є поки що лише Україна. Саме в Україні, завдяки активізації громадянського суспільства, свого часу було закрито авторитарний вектор політичного розвитку водночас із демонтажем підтримуваного Росією режиму В. Януковича.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням осмислення генезису та феномену варіацій громадянського суспільства у різні часи займалися такі мислителі та філософи, як Н. Макіавеллі, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, Д. Юм, А. Фергюсон, Г. Гегель, М. Вебер та ін. Зокрема Г. Гегель досить ґрунтовно осмислив сутність поняття громадянського суспільства у своїй відомій «Філософії права» зазначаючи, що одинична свобода (зокрема й свобода праці) має відповідати свободі колективній та бути захищена правосуддям. Також він додав, що громадянське суспільство складає комплекс незалежних від держави приватних осіб, класів, груп, корпорацій, станів, тощо, взаємодія яких регулюється цивільним правом [11].

Питанням розвитку громадянського суспільства активно займаються й українські дослідники. Загальні проблеми та тенденції розвитку й трансформації білоруського суспільства розкрито у працях О. Грінкевич, В. Дубнова, О. Кордуна, А. Панчишина, О. Чередниченко, Є. Юрійчук. Натомість кількість спеціалізованих праць, які б конкретно стосувалися взаємодії громадянського сус-

пільства й влади в Білорусі чи діяльності НУО наразі є обмеженою. Можна назвати лиш деяких авторів, які все ж відносно систематично висвітлювали це питання, як от: І. Богданович, М. Бойчук, Ю. Дракохруст, Р. Руденко. Приміром, М. Бойчук окремо виділяє об'єкт влади (об'єкт владних відносин) до якого відносить різноманітні соціальні групи та включених до них осіб, котрі відповідно до суспільних норм зобов'язані підпорядковуватися вимогам суб'єкта влади. Примітно, що автор виокремлює систему знань про здійснення влади в спеціалізовану галузь – так звану кратологію або науку про владу. Водночас логічним є здійснення історичного екскурсу щодо трактування забезпечення політичної влади та політичного режиму [5, с. 94].

Ще один український дослідник, який зосереджувався на аналізі діяльності громадських організацій Білорусі є І. Богданович, який окрім дослідження сутності проблем функціонування громадянських об'єднань Білорусі запропонував шляхи оптимізації їх діяльності задля організації системного впливу на органи державної влади. Однак автор вказуючи на проблеми та негативні тенденції соціально-економічних перетворень, за більш ніж три президентські терміни О. Лукашенка, пропонує засвоїти досвід соціального захисту, вдалу боротьбу з корупцією, підтримку вітчизняного виробника та успіхи у медицині й освіті, що так чи інакше суперечить державницькій позиції і об'єктивній оцінці збереження/посилення авторитаризму на пострадянському просторі [4]. Окремі аспекти стану громадянського суспільства у Білорусі розглядає у колективній монографії український правознавець М. Требін [22]. Проте вивчаючи тенденції його розвитку на теренах всього пострадянського простору автор звісно не зміг зосередитися на скільки-небудь достатньому аналізі так званого третього політико-економічного сектору.

У Білорусі, зі зрозумілих політичних причин, наукова громадськість не має можливості об'єктивно вивчати стан власного громадянського суспільства. Поодинокі розвідки створені або в руслі загальної кон'юнктури суспільного бачення правлячого режиму, або ж стосуються загальних речей соціально-економічного розвитку Білорусі. Прикладом таких робіт є дослідження О. Сивогракова, який розкриває питання соціально-економічного розвитку на локальному рівні за організаційної участі місцевих громад. Натомість недостатність наукового доробку, до певної міри, компенсується аналітичним доробком аналітиків та експертів, які намагаються працювати у

якості незалежних. Одним із них є працівник білоруського дослідницько-аналітичного «Центру нових ідей» Г. Коршунов, який здійснює постійний системний аналітичний моніторинг стану білоруського громадянського суспільства у ракурсі спроб опору репресивній політиці правлячого режиму [40]. Серед аналітиків, які працюють у західних аналітичних центрах і компаніях та забезпечують вивчення стану білоруського громадянського суспільства слід назвати: Т. Чулицьку [28], М. Пенова [45], М. Лензі [41], М. Джонс [39] та ін.

Таким чином, судячи з кількісної наявності конкретних наукових розвідок щодо проблематики стану та розвитку громадянського суспільства в Білорусі можна беззастережно стверджувати про її суттєву актуальність. Адже праці, присвячені громадянському сектору у Білорусі представлені лише незначним відсотком наукових статей та аналітичних розвідок. Відтак питання стану білоруського громадянського суспільства у ракурсі аналізу функціонування НУО висвітлюється здебільшого у сучасній пресі та медіа, що можуть слугувати переважно у якості джерельної бази обраної проблематики.

Мета дослідження. Схарактеризувати стан та розвиток громадянського суспільства у Білорусі в ракурсі функціонування НУО та НКО за умов репресивної політики авторитарного режиму О. Лукашенка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розпочнімо з того, що зарепресоване громадянське суспільство Білорусі здебільшого представлено неурядовим – третім сектором, який складається з трьох різних форм: 1) мережа неурядових організацій, якими керують опозиційні особи; 2) позапартійні неурядові організації (НУО), зокрема організації з надання гуманітарної допомоги; 3) проурядові (маріонеткові) НУО (*GONGO*), які діють у якості рупора офіційної пропаганди та безпосередньо субсидуються державою. Також держава змушує такі організації демонструвати лояльність і надавати соціальні послуги, які вона або не хоче, або сама не має на це ресурсів. Білоруський правлячий режим з допомогою *GONGO* намагається симулювати громадянську активність і кооптувати НУО, але поки що не може запропонувати реальних альтернатив.

Характеристика стану громадянського суспільства в Білорусі. Ще у 1997 році було створено Асамблею демократичних НУО, яка діяла як координаційний орган. На початку 2000-х років у Білорусі було зареєстровано біля 2 тис. НУО, які охоплювали три вищезаз-

начені сектори [33]. У подальші часи, аж до 2024 року включно, їх кількість коливалася на рівні 2–3 тис.

Організації громадянського суспільства Білорусі існують у вигляді суспільних об'єднань та ініціатив, як такі, що мають або не мають державної реєстрації. На середину 1990-х років Міністерством юстиції Білорусі було зафіксовано близько 2 тис. громадських організацій пори те, що масштаби їх суспільної активності значно дисонували. Адже скажімо волонтерська діяльність відзначалася низьким рівнем впізнаваності головно через слабкість економіки, зниження рівня життя, відсутність традицій громадської участі та традицій недовіри громадськості до НУО як надто політизованих груп, надто низький рівень обізнаності про роботу НУО та страх перед проблемами, що можуть супроводжувати членство в опозиційній НУО [33]. Зі свого боку НУО та НКО бракує досвіду із забезпечення створення власного позитивного іміджу, що підкреслювало їх низький рівень громадянської спроможності. Погіршення ліберального клімату в Білорусі, зумовленого конституційною кризою 1996 року стало причиною того, що багато осіб, які раніше займалися політичною діяльністю були змушені перемістити свою активність у площину НУО.

Закон «Про громадські об'єднання», прийнятий ще у квітні 1992 року (з його численними правками) не забезпечує належного захисту прав громадян та громадянського суспільства Білорусі загалом, адже правила реєстрації НУО є надто складними, існує безліч підстав до закриття громадських об'єднань, а іноземні гранти для абсолютної більшості НУО є єдиним джерелом фінансової підтримки, яка всіляко стримується державою. Нові правки до вказаного закону, внесені 30 червня 2004 року передбачали негайне закриття НУО у разі якщо вони порушують норми використання іноземної допомоги. Також, згідно закону, громадським групам заборонено займатися підприємницькою діяльністю. Опозиційний сектор НУО є соціально ізольованим як і більшість політичних партій і лише наближені до влади організації взаємодіють з урядом щодо проєктів, прямо чи опосередковано пов'язаних з політикою [34].

Загалом більшість науково-орієнтованих НУО та аналітичних центрів надають інформацію для іноземної аудиторії, тоді як політична спільнота в країні доволі скептично ставиться до результатів незалежних політичних досліджень і рекомендацій. Проте починаючи з 2005 року були введені нові правила надання

іноземної допомоги білоруським НУО, згідно з якими вся іноземна допомога мала фіксуватися в уряді. Також лише з дозволу білоруського уряду відбувається обмін інформацією між НУО та іноземними фізичними та юридичними особами. Хоча ОБСЄ й визнало зрілість громадського суспільства у Білорусі, неурядовий сектор був паралізований під час виборчих кампаній. Адже відомі неурядові та правозахисні організації, приймали участь у спостереженні за виборами піддавалися постійним довільним перевіркам.

Слід згадати той факт, що у 2011 році в Мінську було започатковано роботу Національної платформи «Форум громадського суспільства» (ФГС) Східного партнерства для обговорення спільних дій на захист інтересів громадянського суспільства Білорусі та проблеми політв'язнів. Тоді відбулися три конференції у рамках ФГС. У ході одного з чергових засідань ФГС було ухвалено план розвитку громадянського на 2012–2014 роки. Однак ряд організацій-членів відхилили нову концепцію розвитку, оскільки вона відокремила Білоруську національну платформу від форуму, спонсорованого ЄС, і поставили ширші цілі суто політичного характеру [36]. Такі внутрішні суперечки та нездатність налагодити належними функціонування Білоруської національної платформи зашкодили її привабливості серед НУО, змусивши їх зосередитися на їхню індивідуальну діяльність [31].

Національне соціологічне дослідження 2017 року, здійснене Школою молодого менеджера державного управління (за участі Центру дослідження суспільного управління «Сімпа» та суспільної культурної компанії «будьмо білорусами») форматує висновки про те, що жителі Білорусі в складних життєвих ситуаціях здебільшого покладаються на себе і в меншій мірі розраховують на підтримку держави. Відтак громадські об'єднання Білорусі працюють в контексті інституційної недовіри [13].

Надто низький рівень інклюзивності та абсентеїзм додатково характеризують білоруське суспільство, як таке що майже не приймає участі у процесі прийняття рішень виявляє відносну апатію участі у громадських об'єднаннях [13]. Останнє можна розцінювати у якості критичного виклику для Білорусі як держави, що натомість продовжує залишатися країною з надмірно централізованим процесом прийняття рішень та відсутністю механізмів зворотного зв'язку із суспільством.

Згодом закон «Про основи громадянського суспільства», прийнятий 14 лютого

2023 року, визначає громадянське суспільство як «громадян, котрі висловлюють свою громадянську позицію, беруть участь у спільнотах та установах, не заборонених законом». Загалом цим законом надто розмито трактувалося поняття громадської участі та практично не забезпечувалася робота механізмів співпраці з громадянським суспільством Білорусі в цілому. Вкотре увага приділялася лише з деякими його суб'єктами, переважно тими, які провадять відверто проурядову політику та всіляко підтримуються державою [1]. Зазначеним юридичним документом також було регламентовано взаємодію державних органів (організацій) і суб'єктів громадянського суспільства шляхом виборів делегатів Всебілоруських народних зборів, а також проведення зустрічей з населенням та вироблення пропозицій з їх винесенням на обговорення Всебілоруських народних зборів та участь в реалізації рішень цього органу [19].

Натомість у тексті згадувалися лише ті громадські об'єднання, які, так би мовити, мають першочергове право на взаємодію з державними органами, серед них: Біла Русь, Білоруське суспільне об'єднання ветеранів, Білоруська республіканська піонерська організація, Білоруський республіканський союз молоді (БРСМ), Білоруський союз жінок та Федерація профспілок Білорусі.

Здавалось би держава готова була встановити діалог з громадянським суспільством. У затвердженій урядом у лютому 2015 року Національній стратегії стійкого соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь до 2030 року особливу увагу приділено інститутам громадянського суспільства включаючи необхідність забезпечення сприятливих правових умов для громадянського суспільства шляхом удосконалення механізмів систематичної співпраці НУО та державних/урядових органів, а також створення необхідної інфраструктури та механізмів підтримки волонтерської діяльності й так званих громадянських ініціатив. Паралельно також йшлося про зміцнення ролі громадських консультаційних рад і суспільних об'єднань у процесі прийняття рішень. Пропонувалися й конкретні положення стосовно удосконалення механізмів розширення використання системи соціальних контрактів для підтримки діяльності НУО, які спеціалізуються на наданні соціальних послуг населенню. У той же час популярною є програма транскордонного співробітництва між ЄС і НУО Білорусі, які об'єднують НУО та місцеву владу у прикордонних регіонах Білорусі і ЄС [15].

Однак всі зазначені положення Стратегії виявилися суто декларативними, оскільки білоруський авторитарний режим використовує свій фінансово-економічний інструмент по відношенню до НУО у якості додаткового важеля тиску. Приміром, як і в Росії реєстрація іноземної допомоги для білоруських НУО є обов'язковою. Тим більше цей процес є надто обтяжливим та може зайняти у середньому до дванадцяти місяців. Також НУО бракує стратегічного планування своєї діяльності, що також вказує на слабкість їх організації та брак згуртованості. У якості протидії держава активізує свою діяльність щодо організації та створення проурядових державних/недержавних організацій (*GONGO*). Тим самим авторитарний режим Білорусі у особі адміністрації президента створює низку маріонеткових громадських організацій, які мають бюджетну підтримку та діють у вигляді рупорів ретрансляції урядової політики отримуючи за це захист та заступництво держави. Підконтрольні державі організації залучають фінансову допомогу як від вітчизняних, так іноземних компаній, які хочуть підтвердити свою позитивну позицію щодо влади. Створення у 2009 році Ради Адміністрації Президента Білорусі та відносно активне залучення до неї підприємців у забезпеченні процесу економічної лібералізації принаймні формувало певні надії на розвиток діалогу між державою та громадянським суспільством. Адже до цієї ради входило 30 осіб, серед яких були і відомі критики влади [20].

У 2010 році була навіть спроба створити Платформу громадянського суспільства своєрідну *GONGO*, яка б представляла сектори громадянського суспільства у співпраці та діалозі з владою. Натомість опозиційно налаштовані НУО, котрі не бажали втратити свій привілейований статус у спілкуванні з органами ЄС виступили проти цієї ідеї. Утім вже у 2011 році Адміністрацією президента було розпущено цей орган через нібито активізацію внутрішніх, так і зовнішніх ворогів [42].

Загалом, Рада Адміністрації Президента Білорусі досягла тільки симуляції відкритої дискусії з критиками чинної влади, збираючись лише 4 рази. У 2022 році держава сприяла створенню чергової *GONGO* – «*Systemic Human Rights Defense*», яка пропагує упереджені та спонсоровані державою наративи щодо участі польської влади у організації гуманітарної кризи на кордоні Білорусі та ЄС. Ба більше ця організація доволі часто проводить інформаційні кампанії про нібито тортури стосовно російських солдатів в Україні у ході повномасштабної війни [30].

Між іншим доволі цікавою стала ситуація з *GONGO* у 2017 році, коли економічна криза та скорочення державної підтримки зумовили ці організації шукати нові джерела фінансування й більш відкрито співпрацювати із справжніми НУО. Зі свого боку міжнародні донори демонстрували більшу відкритість до співпраці з *GONGO*, оскільки нормалізація відносин того року між Білоруссю та ЄС слугувала зняття багатьох неформальних обмежень [48]. Саме це сприяло диверсифікації фінансування як *GONGO*, так і решти громадських організацій.

Створення *GONGO* відбувалося й за рахунок скеровування у потрібне державі русло організації громадського активу молоді. У якості прикладу можна навести те, що фактично особисто О. Лукашенко підтримувався Білоруський патріотичний союз молоді (створений у 1997 році). Врешті цей молодіжний союз у 2002 році був об'єднаний зі ще одним Білоруським союзом молоді, який був прямим правонаступником Комуністичної спілки молоді радянських часів (Комсомол) у Білорусі на онові чого було утворено Білоруський народний союз молоді (БРСМ) як своєрідну копію-клон Комсомолу. Білоруський президент пообіцявши державну підтримку цьому утворенню розглядав його тривалий час у якості джерела для формування й підготовки урядових кадрів [32]. Студентів вишів та молодь інших категорій держава змушувала вступати до БРСМ шляхом поєднання залякування й обіцянок просування по службі й збільшення соціальних виплат.

Така політика надто нагадувала взаємодію держави з Комсомолом часів СРСР для якого він слугував партійною зміною та вірним помічником КППС. Адже нинішні молодіжні НУО досить часто мають тенденцію до партійності, а то й взагалі є молодшими філіями провладних політичних партій. Натомість більшість молодіжних НУО стикаються з проблемами фінансування, подібними до тих, які мають й інші незалежні громадські організації Білорусі. Більше того, низці найактивніших членів молодіжних організацій загрожує виключення зі школи або вузу.

Іншим прикладом активізації альтернативних молодіжних НУО є Білоруська національна молодіжна рада, яка охоплює понад 20 ініціатив і є частиною Платформи альтернативної молодіжної політики. Рада започаткувала семінари для підвищення обізнаності щодо питань молодіжної політики, що особливо важливо, враховуючи державний тиск на студентів Білорусі з метою усунення їх участі в діяльності НУО [46].

Пори те, що між представниками НУО як у Білорусі, так і за її межами виникають проблеми, свою діяльність білоруські громадські організації переміщують з тим щоби реалізувати ту діяльність, яку не вдається забезпечити в Білорусі. Це передусім громадська робота та робота з соціальними медіа та реалізація програм допомоги людям у Білорусі. Водночас слід зауважити, що однією з ключових проблем для білоруських НУО є подолання так званого розриву поколінь шляхом прагнення побудови нових – більш прагматичних взаємин враховуючи розмаїтість вікового складу цих громадських об'єднань.

Не надто відчутною у білоруському громадянському суспільстві є й проблема єдності, адже виникає чимало суперечностей між представниками різних об'єднань щодо організації їх діяльності, проблем лідерства, гендерної рівності тощо. Натомість експерти сходяться на думці, що єдність і синхронізація стратегії НУО в Білорусі проявляється у ході партесної діяльності, яка набуває особливої виразності під час електоральних процесів. Паралельно стає питання необхідності створення координаційної ради, яка б забезпечила створення підґрунтя для концентрації як політичних, так і неpolітичних ініціатив задля підготовки й реалізації спільних стратегій. Також для низки білоруських громадських організацій існують труднощі побудови відносин з іноземними медіа. До всього додаються й проблеми адвокації білоруських НУО за кордоном та їх безпеки адже будь-яка яскраво виражена громадська діяльність команди НУО несе ризик політичного та кримінального переслідування аж до ув'язнення на тривалі терміни. Однією гострих з підстав для кримінального переслідування залишається питання відсутності реєстрації організації у якості юридичної особи [29].

Серед низки труднощів з якими стикаються білоруські НУО та НКО слід виділити проблеми з отриманням необхідних ресурсів для підтримки діяльності організацій на кшталт виплати заробітної плати персоналу, відсутність фінансування через надмірні вимоги донорів та недостатній зворотній зв'язок з ними. Зазвичай білоруські організації мають переважно короткострокове фінансування та гарантовану фінансову підтримку протягом максимального періоду в рік або півтора роки, причому в деяких випадках періоди фінансування становлять лише кілька місяців. Більшість же білоруських громадських організацій мають проєктне фінансування (часто з невеликими бюджетами). У результаті вони опиняються в пастці нескінченних процесів

подання заявок, маючи обмежені можливості підтримувати свою стійкість і досліджувати більш ефективні та інноваційні способи виконання своїх місій [28].

У 2020 році під час президентської кампанії, яка супроводжувалася масовими демонстраціями та виступами проти фальсифікації президентських виборів режимом О. Лукашенка, державна пропаганда почала характеризувати правозахисників як «агентів західних держав» з місією дестабілізувати білоруське суспільство [43]. Тоді влада жорстоко придушила мирні акції протесту та розпочала кампанію по залякуванню опозиції і незалежної преси через затримання журналістів, опозиційних політиків та придушення медіа. Більшість громадських організацій були транзитовані державою у «вороже середовище». Репресії проти демонстрантів супроводжувалися безпідставними арештами тисяч білоруських громадян. За різними даними під час цих виступів було затримано близько 50 тис. осіб, більшість з яких було притягнуто до адміністративної відповідальності [40].

Відбувається постійна зачистка білоруського суспільства від найбільш активних виразників громадянської позиції, що різко дисонувала з політикою режиму О. Лукашенка, а іноземне фінансування тих НУО, які координували протестні акції, було прирівняно до втручання у внутрішні справи Білорусі [47]. Саме це ускладнює отримання білоруськими громадськими об'єднаннями необхідних грантів для підтримки своєї діяльності. Проте й самим громадським організаціям часто бракує компетенції для освоєння та виконання великих грантових проєктів, що вказує на необхідність подальшої роботи для вдосконалення цього напрямку. Тож слід підкреслити, що в умовах посилення авторитарних тенденцій у Білорусі та збереження ізоляції (головно через комунікаційну відірваність від громадянського суспільства) тих громадських об'єднань, які перенесли свою діяльність за кордон унеможливилось вирішення самотужки цілого спектру проблем з якими стикаються білоруські НУО та НКО.

Механізми репресивної політики режиму О. Лукашенка щодо громадських організацій та опозиції. Білоруське громадське суспільство тривалий час піддається систематичним репресивним атакам з боку державних органів. Білоруський варіант авторитаризму не є унікальним у застосуванні спеціального набору механізмів для пригнічення функціонування громадянського суспільства. Президент Білорусі О. Лукашенко у своїх виступах та на засіданнях уряду доволі часто виловлю-

вав гостру критику на адресу як громадянського суспільства в цілому, так і конкретних НУО й НКО зокрема. Він неодноразово акцентував увагу на тому, що такі організації ніби то створені виключно на іноземні кошти, а їх діяльність начебто спрямована на підриив стабільності й правопорядку [15].

Відтак режим О. Лукашенко у значній мірі копіює підходи Росії у плані придушення громадянського суспільства та його політичних інституцій – НУО. Зрештою як і в Росії ліквідовані у Білорусі НУО були прирівняні до так званих іноагентів, які, згідно законодавчих норм, підпадають під заборону [15]. Такий стан речей зберігається у Білорусі вже тривалий час попри декларування необхідності діалогу щодо взаємодії держави з громадянським суспільством.

Одними із перших під удар потрапили незалежні профспілки у Білорусі, які були витіснені шляхом репресій щодо їх керівництва та насильницькою заміною профспілками, керованими з боку держави. Так, у липні 2001 року голова Федерації білоруських профспілок Ф. Вітко на тлі урядового тиску змушений був піти у відставку, а організація змінила назву на Федерацію профспілок Білорусі (ФПБ), яку очолив вірний режимові экс-заступник глави Адміністрації президента Л. Козик [14]. У серпні 2004 року Міністерство юстиції запропонувало внести зміни до Закону про профспілки, які збільшили мінімальну кількість членів профспілок з 500 до 30 тис. осіб. На практиці це означало знищення усіх профспілок, за винятком федерації, контрольованої урядом [34]. Відтак політичний наступ на НУО О. Лукашенко розпочав із профспілок задля того щоби підпорядкувати своєму впливу потенційний електорат, а саме працівників державних підприємств і сектор бюджетної сфери, зокрема освітян. Відтоді ФПБ змінила свою критичну позицію щодо соціально-економічної політики уряду, а у 2003 році було запропоновано референдум щодо надання О. Лукашенку можливості обиратися на третій президентський термін.

Політична активність значного відсотку представників білоруського громадянського суспільства була витіснена з політичної у соціальну сферу. Тому можна стверджувати, що опозиційна діяльність, певною мірою, була завуальована під соціальну активність – тобто у меншу відверту політичну (позапартійну/позапалітичну) сферу НУО та інших громадських об'єднань на кшталт гуманітарних. Президентські вибори в Білорусі 2001 року законсервували шлях до багаторічного прав-

ління О. Лукашенка та стали викликом для громадянського суспільства та випробуванням його на міцність. Попри те, що злагоджена діяльність опозиції у ході виборчої кампанії засвідчила про певний прогрес у консолідації опозиційних сил фундаментальні слабкості НУО (як і політичних партій) виявилися неподоланими. З переобранням на другий термін у 2001 році О. Лукашенко активізував забезпечення обмежувальної правової регуляторності щодо діяльності як політичних партій, так і НУО. Кримінальний кодекс Білорусі передбачав тюремне ув'язнення осіб, причетних до участі в «масових заворушеннях», а також персон, що нібито звертаються до іноземних урядів вчиняти дії, які завдають шкоди «зовнішній безпеці» країни у ході «дискримінації» її діяльності на міжнародній арені.

Починаючи з 2005 року у Білорусі заборонена діяльність незареєстрованих громадських організацій і громадських ініціатив, а членство у них передбачає суворе кримінальне покарання [9]. Таке рішення ухвалене Міністерством юстиції варто розцінювати як черговий крок білоруського режиму до підготовки до президентських виборів 2006 року. Цього року було внесено поправки до Кримінального кодексу, які включали положення, що передбачала встановлення покарання на термін позбавлення волі до трьох років за участь у роботі ліквідованих або незареєстрованих НУО [44].

Механізм кримінальної відповідальності для незареєстрованих НУО тривав аж до 2019 року – тобто до скасування сумнозвісної 193.1 статті Кримінального кодексу. Натомість у 2022 році білоруський режим знову запровадив зазначену статтю, згідно якої передбачається кримінальна відповідальність за роботу «від імені незареєстрованих або ліквідованих організацій» та покарання до двох років ув'язнення [27]. У зв'язку з цим, кількість нових зареєстрованих НУО в Білорусі упродовж 2018–2022 років скоротилася із 150 до 36. Слід також зауважити, що чисельність НУО на тисячу осіб є однією з найнижчих у Центрально-Східній Європі та на пострадянському просторі. Приміром, у Чехії на тисячу осіб фіксується 123,8 організацій, тоді як у Білорусі цей показник складає лише 3,5. У цьому відношенні Білорусь поступається таким країнам як Азербайджан, Вірменія та Молдова. Ще одним свідченням наступу білоруської влади на громадянське суспільство є показники різниці бюджетних витрат на різні сфери. Скажімо бюджетні витрати на судову й правоохоронну діяльність є у півтора рази вищі (1,4 млрд. білор. рублів)

аніж на соціальну політику (950 млн. білор. рублів) [2].

По суті делегітимізована та криміналізована діяльність НУО часто визначалася як несанкціонована, що нівелювало й без того мізерну громадську участь суспільства у діяльності політичних інститутів та прийнятті рішень. У такий спосіб влада намагалася не допустити об'єднання політичних сил, які могли скласти хоч якусь конкуренцію О. Лукашенку.

Внутрішніми органами проводяться регулярні затримання та арешти громадських активістів, незалежних політологів та журналістів. Репресіям з боку держави постійно піддаються правозахисні організації, журналістські об'єднання, інформаційно-просвітницькі, аналітичні центри та науково-орієнтовані НУО, освітні та навіть релігійні організації. Як приклад, ще у 2001 році організація «Вясна» була позбавлена державної реєстрації, що порушувало права і свободи таких асоціацій [23]. Ця неурядова організація є одним з найстаріших правозахисних об'єднань Білорусі та створена у 1996 році з метою допомоги людям, у захисті їх прав і свобод, що постраждали від репресій, які почалися навесні у рік її заснування. У березні 2023 року лідера цієї організації О. Біляцького було засуджено на 10 років позбавлення волі в колонії посиленого режиму [23]. Резонансною залишається справа С. Тихановського – відомого блогера *YouTube*-каналу «Країна для життя», якого у травні 2020 року заарештували на пікеті під час збору підписів на підтримку своєї дружини та кандидатки в президенти С. Тихановської у Гродно. У підсумку йому присудили 18 років колонії посиленого режиму [3]. Справу боротьби з білоруським режимом продовжила його дружина.

Як відомо, різкий наступ на громадянське суспільство у Білорусі відбулося у ході та після президентської кампанії О. Лукашенка у 2020 році, які супроводжувалися масовими виступами, спрямованими проти фальсифікації виборів. За різними підрахунками з 2020 до 2023 року у Білорусі було ліквідовано понад 1,2 тис. НУО. Також за кримінальними звинуваченнями пов'язаним з протестною діяльністю було засуджено 1603 особи., що свідчить про тотальну зачистку третього (так званого громадянського) сектору [10].

Постійному тиску з боку держави та політичному переслідуванню піддавалися лідери та представники Білоруського Гельсінського комітету (БГК) як єдиної офіційно зареєстрованої правозахисної організації. Крім того, білоруський авторитарний режим практику-

вав тиск на національні меншини Білорусі, передусім литовські та польські, яким було висунуто заборону викладання своїми рідними мовами [16]. Приміром влада, у ході наступу на культуру нацменшин та починаючи з 2005 року переслідувала активістів Білоруського союзу поляків. Водночас посилюється наступ і на білоруську діаспору – ту групу осіб, яка незгодна з політикою білоруського президента О. Лукашенка та через владний тиск змушена була залишити країну. Так, за різними підрахунками у 2022–2024 роках Білорусь могли залишити близько 600 тис. осіб, які відчували на собі як політичний тиск, так і ті, що прагнули змінити й покращити умови свого життя [17].

Загалом до ліквідованих НУО у Білорусі останнього десятиріччя віднесемо правозахисні, благодійні, екологічні та просвітницькі організації. Серед них слід виділити такі, як: благодійний проєкт «Імена», журналістське об'єднання «Прес-клуб», правозахисний центр *Human Constanta*, центр розвитку ефективної комунікації «Жива бібліотека», «Центр правової інформації», «Центр екологічних рішень», «Офіс європейської експертизи та комунікацій», некомерційні організації «Територія прав», «Вясна», «Ратуша», «ТаймАкт» і *European Youth Parliament*, центр «Європейський діалог», Союз молодіжного та дитячого товариства «Рада», жіноча правозахисна організація «Радислава», письменницьке правозахисне об'єднання «ПЕН-центр», правозахисний центр «Платформа» тощо [24].

У більшості випадків підстави для ліквідації організацій були суто технічними – на кшталт порушення закону у випадку надання допомоги особам, які не є членами правозахисної організації, неотримання юридичної адреси (чого вимагає закон про НУО) через непомірно високу орендну плату або пряму відмову в оренді. Водночас доволі поширеним у Білорусі є запровадження так званих «терористичних» списків. Приміром, лише у 2022 році до таких списків було додано 2263 особи. У 2023 році білоруським режимом приблизно по 14–15 осіб на місяць визначалося у якості «терористів» (за повністю сфабрикованими справами), а 117 у якості «екстремістів», абсолютна більшість з яких були громадянами Білорусі. Загалом, станом на кінець зими – початок весни 2024 року до списку «екстремістів» було внесено 3819 осіб, а до списку «екстремістських організацій» увійшла 181 установа [28]. Крім того, починаючи з 2020 року Генпрокуратура Білорусі задокументувала (сфальсифікувала) понад 16 тис. злочинів «екстремістського характеру» [12].

Тиск з боку держави та знищення НУО водночас є і наступом на опозицію, оскільки вона надто пов'язана з діяльністю громадських. Тож білоруський режим через неурядовий сектор паралельно намагається заблокувати й діяльність політичних партій, які могли/можуть кинути виклик О. Лукашенку. Відтак держава ставиться до громадянського суспільства як до певної підгрупи політичної опозиції.

Проте все вищезначене не стало перепороною у сплеску активності білоруського громадянського суспільства з початком повномасштабної війни в Україні у лютому 2022 році. Про фрагментарність збереження громадянського суспільства в цій країні свідчить проєкт «Білоруський гаюн» до якого з початком повномасштабної російсько-української війни приєдналося понад 1 тис. чоловік, які здебільшого через *Telegram*-канали надсилали повідомлення про просування російської техніки та вильоти російської авіації з білоруських аеродромів в бік України [21].

Отже, білоруський авторитарний стрій постійно нарощує тиск з метою знищення можливостей самоорганізації та самоврядування в суспільстві. Репресивний режим О. Лукашенка все більш послідовно проводить різницю між лояльними та нелояльними громадянами до нього з дискримінацією останніх. Унаслідок піддавання критиці режиму О. Лукашенка вони часто стикаються з суттєвими перешкодами для працевлаштування [18].

Політичний контроль над системою освіти й науки в Білорусі супроводжується так званою новою державною ідеологією в основу якої покладено власну версію (поряд з російською) пострадянського білоруського патріотизму та антизахідну риторику, що ставало формальним приводом для очищення державних та недержавних інституцій від небажаних для О. Лукашенка соціальних елементів. Крім того, було посилено контроль над присудженням наукових ступенів на відповідність цій ідеології аж до здійснення їх ануляції. Низка навчальних закладів, які не поділяли постулатів «нової державної ідеології» піддавалися політичному тиску, а той ліквідації. Так, у 2003 році за розпорядженням державних інституцій було закрито Білоруський гуманітарний ліцей під приводом того, що учні цього закладу, за словами білоруського президента, були «скалічені» опозицією». У липні 2004 року ліквідовано Європейський гуманітарний університет (ЄГУ). Відтоді університет змушений був перемістити свою діяльність до Вільнюса та працювати в екзилі.

Упродовж 2024 року О. Лукашенко погрожує оголосити університет «екстремістською організацією», а відтак посилюється загроза репресій по відношенню до студентів, викладачів та їх родичів у Білорусі [8].

У 2005 році було закрито Незалежний інститут соціально-економічних та політичних досліджень (НІСЕПД) – єдиний аналітичний центр, який надавав громадськості незалежну соціологічну інформацію та постійно стикався з невдоволенням влади [35]. Згодом інститут хоча й відновив свою діяльність, натомість піддавався постійній дискредитації з боку влади (через медіа) задля підриву суспільної довіри. Водночас уряд закрив три філії Інституту сучасних знань (гуманітарного коледжу в Мінську з філіями по всій країні) після того, як перевірки виявили, що його курси не відповідають офіційним нормам [35]. У 2012 році під приціл репресій потрапив директор Білоруського інституту стратегічних досліджень О. Пікулик, котрого було звинувачено в «хуліганстві».

Починаючи з 2021 року можливості для академічної мобільності стали ще меншими із закриттям міжнародних освітніх програм Гете-Інститутом і DAAD, ліквідацією незалежних шкіл і центрів та навіть приватних дитячих садочків, схарактеризованих як «вогнища кольорової революції» [26]. У 2022 році не поодинокими стали випадки примусового припинення діяльності незалежних книжкових видавництв і книгарень, що супроводжувалося рейдами правоохоронців. Адже всі неросійські видання внесені у відповідний список вважалися такими, що носять «екстремістський» характер. З бібліотек вилучається також «небажана» література. Поправки до законодавства, оголошені в 2023 році, зробили обов'язковим для випускників університетів і професійних шкіл працювати в Білорусі протягом двох років, часто на посадах, призначених державою [7]. Все це обмежує свободу та мобільність білоруських випускників і позбавляє їх права вибору власної кар'єри. Система освіти в Білорусі все більше перебуває під впливом авторитарного тиску.

У грудні 2023 року президент О. Лукашенко підписав закон про внесення змін до закону «Про свободу совісті». Згідно з новим законом, лише організації, зареєстровані як юридичні особи, можуть отримати офіційний статус релігійної організації відповідно до закону, тоді як інші можуть бути ліквідовані за «дискредитацію» Республіки Білорусь або «підрив» її суверенітету [6]. Церква «Нове

життя» та інші нелояльні до режиму релігійні організації та діячі стали мішенню для ліквідації згідно з новим законом.

Проблеми взаємовідносин влади з громадянським суспільством у Білорусі засвідчені у щорічних показниках стану демократії, які формуються компанією *Freedom House*. Так, упродовж 2019–2023 року, і без того вкрай низький індекс розвитку громадянського суспільства у Білорусі знизився з 1,75 до 1,25 бала за семибальною шкалою. Логічно, що ці показники безумовно вплинули й на загальний індекс демократії, який у цей період також скоротився з 1,39 до 1,11 бала та є ідентичним з російськими індексом та цілком відповідає типу держави з консолідованим авторитарним режимом [37; 38].

Висновки. У Білорусі головним інструментом внутрішньої політики білоруського режиму залишаються репресії в найширшому розумінні: контроль, заборона, обмеження, нагляд, примус, залякування, покарання тощо. Також у якості «екстремістських» були визнані матеріали низки *Telegram*-каналів. У Білорусі з року в рік зростає кількість судових переслідувань, затримань та відкриття кримінальних справ по відношенню до лідерів і членів незалежних НУО, громадських діячів і навіть священників, а з ними відповідно й кількість судових звинувачень і вироків. Останніми роками відбувається підпорядкування освітньої системи в рамках так званої державної ідеології, а свідченням тому є ліквідація установ, які намагаються провадити незалежну освітню та наукову діяльність. До того ж, посилюється наступ на видавництва й книгарні з метою припинення тиражування небажаної для режиму літератури.

У суспільстві Білорусі, як і в інших авторитарних державах, простежується відсутність можливості побудувати горизонтальні відносини з владою. За російським взірцем здійснюється викорінення самоорганізації громадянського суспільства, що призводить до його повної атомізації та переживання апатії й пасивності серед значної більшості. Тож на тлі масової ліквідації НУО білоруське суспільство знаходиться в стані дезінтеграції та не має значної можливості протистояти утилкам режиму О. Лукашенка. Тим не менш громадські організації навіть в умовах посилення авторитаризму зберігають свій демократичний потенціал роблячи все належне для боротьби з викликами із якими стикається Білорусь задля реалізації стратегії зміцнення її відкритості та політико-економічної й соціальної резильєнтності.

Література:

1. Анализ проекта закона «Об основах гражданского общества». *Law Trend*. 2022. 12 декабря. URL: <https://www.lawtrend.org/freedom-of-association/analiz-proekta-zakona-ob-osnovah-grazhdanskogo-obshhestva>.
2. «Балет на минном поле». Как власти Беларуси разрушили гражданское общество, и кто теперь помогает уязвимым группам. *BBC NEWS Русская служба*. 2023. 26 апреля. URL: <https://www.bbc.com/russian/features-65353178>.
3. Білорусь: проти засудженого політв'язня Сергія Тихановського порушили нову справу. *Радіо Свобода*. 2023. 16 січня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-tykhanovskiyi-bilorus-sprava/32225751.html>.
4. Богданович І. І. Практика громадських ініціатив у Республіці Білорусь. *Історичний досвід становлення інститутів громадянського суспільства в країнах Європи: збірник наукових праць. Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»*. Київ: Фоліант, 2012. С. 417–438.
5. Бойчук М. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії: Монографія. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. 211 с.
6. В Беларуси в первом чтении принят новый закон «О свободе совести», который упростит ликвидацию церквей и религиозных общин. *Радио Свобода*. 2023. 11 октября. URL: <https://www.svaboda.org/a/32632707.html>.
7. В Беларуси обязательное распределение для платников введут уже в следующем году. А за свободный диплом придется платить больше. *Zerkalo.io*. 2010. 10 октября. URL: <https://news.zerkalo.io/life/51136.html>.
8. Вирелюнайте Л. Режим Лукашенко нацелился на действующий в Вильнюсе университет: у вас осталось мало времен. *Delfi*. 2024. 4 марта. URL: <https://www.delfi.lt/ru/news/live/rezhim-lukashenko-nacelilsya-na-deystvuyushchiy-v-vilnyuse-universitet-u-vas-ostalos-malo-vremeni-96028607>.
9. Віднині у Білорусі заборонена діяльність незареєстрованих громадських організацій і громадянських ініціатив. *Радіо Свобода*. 2005. 21 вересня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/934930.html>.
10. Восприятие войны протестными беларусами: чувствуют ответственность и надеются на победу Украины. *Центр новых идей*. 2022. Март. URL: <https://newbelarus.vision/wp-content/uploads/2022/03/%D0%92%D0%BE%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B8%D0%B5-%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D1%8B-21.03.pdf>.
11. Гегель Г. Основы философии права. Пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. Київ: Юніверс, 2000. 336 с.
12. Генпрокуратура насчитала более 16 тысяч преступлений «экстремистского характера» с 2020 года. *Zerkalo.io*. 2023. 8th November. URL: <https://news.zerkalo.io/life/53418.html>.
13. Гражданское общество в Беларуси: доверие и участие населения, особенности взаимодействия с государством. URL: https://sympa-by.eu/sites/default/files/library/brief_final_0.pdf.
14. День солідарності з політв'язнями. *УНІАН*. 2006. 1 травня. URL: <https://www.unian.ua/world/3739-den-solidarnosti-z-politvyaznyami.html>.
15. Дорожная карта взаимодействия ЕС с гражданским обществом Беларуси. 2018. 11 сентября. URL: https://www.eas.europa.eu/sites/default/files/dorozhnaya_karta_vzaimodeystviya_es_s_grazhdanskim_obshchestvom_bielarusi_1.pdf.
16. Коршунаў Г. Как изменилось беларусское гражданское общество после начала российско-украинской войны. *Центр новых идей*. 2022. 28 чэрвеня. URL: <https://newbelarus.vision/grazhdanskoe-obshhestvo-posle-nachala-voyny/>.
17. Коршунаў Г. Што кажуць даследаванні пра маштабы і адчуванне рэпрэсіўнага ціску. *Центр новых идей*. 2024. 14 жніўня. URL: <https://newbelarus.vision/shto-kazhuc-dasledavanni-pra-mashtaby-i-adchuvanne-rjerpjesi-naga-cisku>.
18. Лукашенко усиленное репрессии в Беларуси. *BBC NEWS Україна*. 2011. 17 жовтня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2011/10/111017_lukashenko_bielarus_it.
19. Общественные обеды. *Президент Республики Беларусь*. URL: <https://president.gov.by/ru/belarus/society/obedinenija>.
20. Права чалавека ў Беларусі: агляд падзеяў тыдня. *Deutsche Welle*. 2010. URL: 13th August. <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,5908045,00.html>.
21. Скаврон Б. Білорусь підсилила кордон новими військами – «Гаян». *ТСН*. 2024. 04 вересня. URL: <https://tsn.ua/svit/bilorus-pidsilila-kordon-novimi-viyskami-gayun-2653581.html>.
22. Требін М. Політичні та соціально-правові проблеми розвитку громадянського суспільства на теренах СНД: особливості демократичного транзиту. *Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку: монографія*. Харків: Право, 2013. С. 171–202.
23. У Білорусі затримали керівника правозахисного центру «Вясна». *Deutsche Welle*. 2021. 14 липня. URL: <https://www.dw.com/uk/u-bilorusi-zatrymaly-kerivnyka-pravozakhysnoho-tsentru-viasna/a-58268970>.
24. У Білорусі ліквідували понад 40 громадських організацій. *Deutsche Welle*. 2021. 23 липня. URL: <https://www.dw.com/uk/u-bilorusi-likviduvaly-ponad-40-hromadskykh-orhanizatsii/a-58610213>.

25. Філософія політики: короткий енциклопедичний словник. Авт.-упоряд.: В. Андрущенко та ін. Київ: Знання України, 2002. 670 с.
26. Частные детские сады стали опорными точками для цветной революции – Карпенко. *Reform.by*. 2021. 8th October. URL: <https://reform.by/252148-chastnye-detskie-sady-stali-opornymi-tochkami-dlja-cvetnoj-revoljucii-karpenko>.
27. Belarus restores criminal penalties for the unregistered CSOs under “article 193-1”. 2022. 4th January. URL: <https://belhumanrights.house/en/news/belarus-vyartae-kryminalnae-pakaranne-dlya-nezaregistravanyh-organizacyj-pa-artykule-193-1>.
28. Chulitskaya T. Belarusian Civil Society Inside and Outside of the Country. *SCEEUS*. 2024. 15th May. URL: <https://sceeus.se/en/publications/belarusian-civil-society-inside-and-outside-of-the-country/>.
29. Civil Society Organizations in Belarus at the Beginning of 2023: their Condition, Relationships, and Needs: Research Report. 2023. May. URL: https://newideas.center/wp-content/uploads/2023/07/Civil-society-organizations-in-Belarus-at-the-beginning-of-2023_their-condition_relationships_and-needs.pdf.
30. Death penalty threats: review of the fight against extremism in Belarus in April-June 2022. *Human Constanta*. 2022. 22th July. URL: <https://humanconstanta.org/en/death-penalty-threats/>.
31. Delegation of the European Union to Belarus, “European dialogue on modernisation with Belarusian society”: news release. 2012. URL: http://eeas.europa.eu/delegations/belarus/press_corner/all_news/news/2012/european_dialogue_modernisation_en.htm.
32. Freedom House: Nation in Transit 2003 – Belarus. URL: <https://www.refworld.org/reference/annualreport/freehou/2003/en/50704>.
33. Freedom House: Nation in Transit 2004 – Belarus. URL: <https://www.refworld.org/reference/annualreport/freehou/2004/en/50794>.
34. Freedom House: Nation in Transit 2005 – Belarus. URL: <https://www.refworld.org/reference/annualreport/freehou/2005/en/50768>.
35. Freedom House: Nation in Transit 2006 – Belarus. URL: <https://www.refworld.org/reference/annualreport/freehou/2006/en/50835>.
36. Freedom House: Nation in Transit 2012 – Belarus. URL: <https://www.refworld.org/reference/annualreport/freehou/2012/en/86877>.
37. Freedom House: Nation in Transit 2020 – Belarus. URL: <https://freedomhouse.org/country/belarus/nations-transit/2020>.
38. Freedom House: Nation in Transit 2024 – Belarus. URL: <https://freedomhouse.org/country/belarus/nations-transit/2024>.
39. Jones M. HRC56: Belarus attacks on human rights and civil society in exile. *Human Rights House Foundation*. 2024. 4th June. URL: <https://humanrightshouse.org/statements/hrc56-belarus-attacks-on-human-rights-and-civil-society-in-exile/>.
40. Korshunau H. The Belarus Barometer of Repression Second Quarter of 2024. *Center for New Ideas*. 2024. July. URL: <https://newideas.center/wp-content/uploads/2024/07/barometr-represij-2-2024-en.pdf>.
41. Lenzi M. Lost Civilization: The Thorough Repression of Civil Society in Belarus. *Demokratizatsiya*. 2002. June. URL: https://demokratizatsiya.pub/archives/10-3_Lenzi.PDF.
42. Makey dissolves Public Advisory Council. *Naviny.by*. 2011. 23th September. URL: http://naviny.by/rubrics/english/2011/09/23/ic_articles_259_175213/.
43. Outlawing Human Rights work in Belarus. *Human Constanta*. 2022. 8th February. URL: <https://humanconstanta.org/en/outlawing-human-rights-work-in-belarus/>.
44. Palazhanka – It is a Very Small Punishment That We Did Not Expect. *Nash Niva*. 2007. 29th May. URL: <http://www.nn.by/index.php?c=ar&i=9170>.
45. Penov M. Belarus’ civil society fights for a future in Europe. *Emerging Europe*. 2023. 4th May. URL: <https://emerging-europe.com/analysis/belarus-civil-society-fights-for-a-future-in-europe/>.
46. Students advised to abandon NGO activities, says independent monitoring. *Viasna Human Rights Center*. 2014. 21th July. URL: <http://spring96.org/en/news/72148>.
47. SVR: Events in Belarus are organized and coordinated from abroad. *BELTA*. 2020. 16th September. URL: <https://eng.belta.by/politics/view/svr-events-in-belarus-are-organized-and-coordinated-from-abroad-133514-2020/>.
48. The Government’s Reform Attempts and Policy towards Civil Society in Belarus 2016–2017. URL: https://www.eedc.org.pl/wp-content/uploads/2017/06/ReviewPaper_BIIM2017_Warsaw.pdf.

УДК 351:343.35

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4\(76\)-8](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4(76)-8)

В'ячеслав КОСТЮКОВ

аспірант кафедри публічного адміністрування, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», vk.cn.uk@gmail.com
ORCID: 0009-0009-8350-3298

Андрій МОШНІН

кандидат наук з державного управління, докторант кафедри публічного адміністрування, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», today2022@ukr.net
ORCID: 0000-0003-2013-7533

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ ЯК ЗАСІБ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В УКРАЇНІ

Автором досліджено та проаналізовано, що цифровізація публічних послуг в Україні відіграє важливу роль у протидії корупції. Виявлено впровадження електронних систем та інформаційних технологій, що допомагає зменшити можливості корупційних дій, забезпечує більшу прозорість та відкритість управління державними ресурсами і підвищує відповідальність посадових осіб перед громадянами. Досліджено різні аспекти цифровізації, від зменшення людського втручання до застосування блокчейн-технологій, та надає рекомендації для успішного впровадження цифровізації в Україні. Автор розглядає важливість електронних сервісів у зменшенні корупції в Україні. Автором обґрунтовано, що електронні сервіси дозволяють громадянам отримувати доступ до публічних послуг онлайн, уникнувши прямого контакту з посадовцями, що сприяє зменшенню можливості корупційних угод. Крім того, автор розглядає, як цифрові інструменти створюють ефективні механізми моніторингу та контролю за використанням бюджетних коштів, що допомагає вчасно виявляти неправомірні витрати. Такий підхід сприяє підвищенню ефективності управління та зменшенню корупційних ризиків у сфері публічних послуг. Крім цього, ця стаття обговорює застосування блокчейн-технологій у контексті боротьби з корупцією в Україні. Підкреслено, що блокчейн забезпечує надійність та недоторканість даних, ускладнюючи можливість їх фальсифікації та створюючи ефективний механізм відстеження транзакцій. Зазначено, що цифровізація публічних послуг є важливим інструментом для створення прозорої та ефективної системи управління, яка сприяє боротьбі з корупцією та підвищенню довіри громадян до владних структур. Ця стаття важлива для розуміння того, як сучасні технології можуть вплинути на зменшення корупції та покращення управління в державі.

Ключові слова: цифровізація, публічні послуги, боротьба з корупцією, Україна, прозорість, ефективність, блокчейн-технології, громадянське суспільство, державне управління, держава, механізми публічного управління, доброчесність.

Viacheslav Kostyukov, Andrii Moshnin. DIGITALIZATION OF PUBLIC SERVICES AS A MEANS OF FIGHTING CORRUPTION IN UKRAINE

The author researched and analyzed that the digitalization of public services in Ukraine plays an important role in combating corruption. The introduction of electronic systems and information technologies has been identified, which helps to reduce the possibilities of corruption, ensures greater transparency and openness of state resource management, and increases the accountability of officials to citizens. Various aspects of digitization, from reducing human intervention to the use of blockchain technologies, are explored, and recommendations are provided for the successful implementation of digitization in Ukraine. The author considers the importance of electronic services in reducing corruption in Ukraine. The author argues that electronic services allow citizens to access public services online, avoiding direct contact with officials, which helps reduce the possibility of corrupt deals. In addition, the author considers how digital tools create effective mechanisms for monitoring and controlling the use of budget funds, which helps to detect illegal expenses in a timely manner. This approach contributes to increasing the efficiency of management and reducing corruption risks in the field of public services. In addition, this article discusses the application of blockchain technologies in the context of the fight against corruption in Ukraine. It is emphasized that the blockchain ensures the reliability and integrity of data, making it difficult to falsify it and creating an effective transaction tracking mechanism. It was noted that digitalization of public services is an important tool for creating a transparent and effective management system that helps fight corruption and increase citizens' trust in government structures. This article is important for understanding how modern technology can affect the reduction of corruption and the improvement of governance in the state.

Key words: digitization, public services, fight against corruption, Ukraine, transparency, efficiency, blockchain technologies, civil society, public administration, state, mechanisms of public administration, integrity.

Постановка проблеми. Актуальна проблема полягає у поширеній корупції в Україні, яка негативно впливає на розвиток країни та

довіру громадян до владних структур. Корупція пронизує усі сфери життя: від державного управління до сфери бізнесу та публіч-

них послуг. Вона викликає значні економічні втрати, порушує права громадян, знижує якість надання публічних послуг та створює перешкоди для розвитку підприємництва та інвестицій. Таким чином, ефективна боротьба з корупцією є однією з найбільш актуальних проблем, яка потребує комплексного та системного підходу з використанням сучасних технологій та інноваційних стратегій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми ролі цифровізації публічних послуг як засіб боротьби з корупцією в Україні досліджували такі науковці, як: З. Гбур, Н. Іванова, Н. Корчак, Л. Парфентій, Г. Шведова та інші.

Мета статті. Метою цієї статті є розгляд впливу цифровізації публічних послуг на боротьбу з корупцією в Україні та обґрунтування її значення як ефективного інструменту для підвищення прозорості, ефективності та довіри до владних структур.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впровадження цифровізації публічних послуг в Україні відіграє важливу роль у боротьбі з корупцією, що є одним із ключових викликів для країни. Ця технологічна трансформація відкриває широкі можливості для поліпшення ефективності управління державними ресурсами та забезпечення прозорості в діяльності державних установ. Цифрові інструменти не лише спрощують взаємодію між владою та громадянами, але й дозволяють зменшити можливості для корупційних дій, забезпечуючи більш ефективний

контроль та моніторинг над використанням публічних коштів. Так, у 2014 році було прийнято Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII [6] в якому корупція описується як: «використання особою своїх службових повноважень або пов'язаних з ними можливостей для отримання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, або надання такої вигоди іншим особам з метою спонукання їх до незаконного використання своїх службових повноважень».

Необхідно розглянути основні елементи цифрової трансформації і її можливості забезпечити прозоре та ефективне управління державними справами.

Розгляд зменшення ручного втручання у контексті цифровізації публічних послуг відображає потенціал, що впливає зі впровадження цифрових інструментів для надання громадських послуг. Слід детальніше розглянути:

– *електронні сервіси*: перехід до електронних платформ для подачі заявок на отримання документів або послуг управління дозволяє громадянам зручно та ефективно здійснювати ці процеси онлайн. Це уникне потреби в особистому візиті до відповідних установ та, отже, зменшить можливості корупції, яка може виникнути під час такого безпосереднього контакту з посадовцями;

– *автоматизовані процеси*: цифрові системи можуть автоматизувати багато процесів, пов'язаних з наданням публічних послуг, зменшуючи потребу в людському втручанні

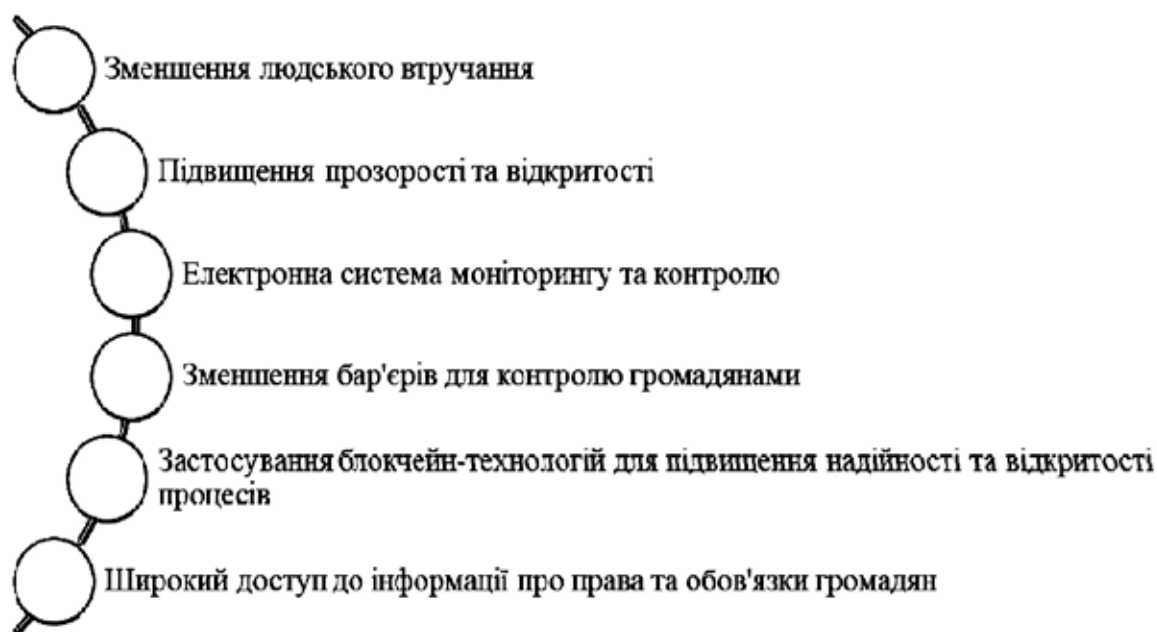

Рис. 1. Цифрова трансформація у боротьбі з корупцією в Україні: аспекти та заходи

(розробка автора)

та, відповідно, ризик корупції. Наприклад, системи обробки електронних заявок можуть автоматично реєструвати, перевіряти та обробляти дані без прямої участі посадовців;

– *захист від впливу*: цифрові системи також можуть забезпечити захист від неправомірного впливу чи тисків на громадян від посадовців. Онлайн-подання заявок дозволяє громадянам діяти незалежно від будь-якого впливу, що може бути важливим у контексті запобігання корупції.

Отже, цифрові сервіси не лише забезпечують зручність для громадян, а й мають потенціал значно знизити ризик корупції, шляхом зменшення прямого контакту між ними та посадовцями, а також автоматизації та захисту процесів надання публічних послуг.

Г. Шведова [8, с. 179–183] вважає, що підвищення прозорості та відкритості через цифрові інструменти відображає роль цифровізації у забезпеченні доступу громадськості до інформації та створенні прозорого та відкритого середовища в управлінні державними справами.

Варто наголосити, що цифрові інструменти дозволяють створювати електронні портали та бази даних, на яких може бути оприлюднена різноманітна інформація про роботу державних установ, фінансові операції та прийняті рішення. Це може включати звіти про використання бюджетних коштів, інформацію про процеси прийняття рішень, а також дані про діяльність посадовців та їхню майно. Забезпечення широкого доступу до цієї інформації для громадськості робить процеси прийняття рішень та використання державних ресурсів більш прозорими. Громадяни можуть відстежувати дії влади та контролювати їхню діяльність, що ускладнює схеми хабарництва та знижує ризик незаконних дій.

Крім цього, забезпечення відкритості та прозорості управління державними справами

ускладнює можливості для корупції. Коли інформація про роботу установ та витрати бюджетних коштів легко доступна для громадськості, недопущення незаконних дій стає більш ефективним.

В цілому, цифрові інструменти відіграють важливу роль у підвищенні прозорості та відкритості управління державними справами, що сприяє ускладненню корупційних схем та недопущенню незаконних дій.

Необхідно відмітити думку вченої Н. Іванової [3, с. 297–303], що звичайність та неефективність управління публічними ресурсами часто сприяють поширенню корупційних схем та недопущенню незаконних дій. У такій ситуації цифрова трансформація виявляється необхідною для створення ефективних механізмів моніторингу та контролю, які не лише ускладнюють можливості корупції, а й сприяють прозорості та відкритості управління державними ресурсами. Наведена нижче таблиця розкриває деталі цих аспектів та показує, як цифрові інструменти можуть стати ключовим інструментом у боротьбі з корупцією.

Загалом представлена таблиця ілюструє важливі аспекти використання цифрових інструментів у боротьбі з корупцією в сфері публічного управління. За допомогою цифрової трансформації можна створити системи, які зменшать можливості корупції, забезпечать прозорість та відкритість управління державними ресурсами та сприятимуть ефективному контролю за використанням бюджетних коштів та виконанням державних програм. Автоматизовані системи моніторингу дозволять виявляти аномалії та неправомірні витрати, забезпечуючи вчасне реагування та запобігання подальшому поширенню корупційних схем. В цілому, цифрова трансформація відкриває шлях до покращення управління та зміцнення довіри громадян до державних інституцій.

Таблиця 1

Цифрові інструменти у боротьбі з корупцією: аспекти та заходи

Аспект	Опис
Автоматизовані системи моніторингу	створення автоматизованих систем для постійного моніторингу використання бюджетних коштів та виконання державних програм
Виявлення корупційних схем	використання цифрових інструментів для виявлення потенційних корупційних схем та неправомірних дій, таких як незвичайні витрати або недоліки у виконанні програм
Вчасне реагування	швидке реагування на виявлені аномалії та неправомірності за допомогою ефективної системи моніторингу, що дозволяє уникнути подальшого розповсюдження корупційних схем
Запобігання корупції	створення системи, яка ускладнює можливість неправомірного використання бюджетних коштів та запобігає розповсюдженню корупційних схем через ефективний моніторинг та контроль

Розроблено автором.

Доречно наголошено, що зменшення бар'єрів для контролю громадянами в контексті цифрової трансформації відображає можливості, які виникають завдяки цифровим інструментам для залучення громадськості до контролю за діяльністю влади. За допомогою електронних платформ та веб-сайтів громадяни можуть відстежувати діяльність державних установ, перевіряти виконання законів та регуляції, а також надавати відгуки та коментарі щодо роботи державних службовців.

Крім того, важливо відзначити, що громадяни мають можливість легко висловлювати свої думки та надавати зворотній зв'язок щодо роботи державних установ. Цей відкритий канал спілкування дозволяє не лише виявляти випадки корупції або інших порушень, але й сприяє виявленню та припиненню недоліків у роботі влади. Таке залучення громадськості до контролю за діяльністю влади має величезне значення для підвищення прозорості та відкритості управління. Це стимулює владу діяти більш відповідально перед громадянами та змушує державних службовців працювати ефективніше та чесніше. Залучення громадян до контролю за діяльністю влади також сприяє розвитку активного громадянського суспільства. Це суспільство має потенціал впливати на прийняття рішень та формування політики, що є важливим кроком у забезпеченні більш демократичного та справедливого суспільства [5, с. 192–196].

Отже, цифрові інструменти можуть стати могутнім інструментом для зменшення бар'єрів для контролю громадянами за діяльністю влади, що сприятиме підвищенню відкритості та прозорості управління та зміцненню демократичних принципів.

На думку З. Гбура [1, с. 77–81], що застосування блокчейн-технологій для підвищення надійності та відкритості процесів у боротьбі з корупцією відображає потенціал блокчейн-технологій у покращенні прозорості та надійності процесів, пов'язаних з управлінням публічними ресурсами та боротьбою з корупцією. Варто розглянути більш детально:

– *недоторканість даних*: блокчейн-технологія дозволяє зберігати дані у блоках, які зв'язані між собою захищені. Це забезпечує недоторканість даних, оскільки будь-яка спроба зміни одного блоку автоматично відображається на всіх наступних блоках у ланцюжку;

– *уникнення фальсифікації*: блокчейн-технологія зробили дані неможливими до фальсифікації через їх розподілений характер та високий рівень криптографічного захисту. Це

робить систему більш надійною та стійкою до зловживань;

– *надійний механізм відстеження транзакцій*: блокчейн забезпечує прозорий та надійний механізм відстеження транзакцій, що дозволяє виявляти будь-які недоречності чи неправомірні дії. Це сприяє виявленню та припиненню корупційних схем;

– *підвищення відкритості та прозорості*: використання блокчейн-технологій робить процеси управління більш відкритими та прозорими, оскільки всі дані є доступними для перевірки та перегляду всіма зацікавленими сторонами.

Отже, застосування блокчейн-технологій може стати важливим кроком у підвищенні надійності та відкритості процесів управління публічними ресурсами та ефективній боротьбі з корупцією.

Слід зазначити, що використання електронних сервісів для надання громадянам доступу до інформації про їх права та обов'язки перед державою має величезне значення в контексті боротьби з корупцією та покращення взаємодії між громадянами та владою. Перш за все, це надає можливість громадянам краще розуміти свої права та обов'язки, що допомагає їм уникнути ситуацій, коли вони можуть стати об'єктами корупційних схем через незнання або неповне розуміння законів та правил. Забезпечення доступу до інформації через електронні сервіси робить цей процес більш простим і зручним для громадян [2, с. 214].

Крім того, широкий доступ до інформації про права та обов'язки громадян сприяє збільшенню прозорості та відкритості у взаємодії з державними установами. Громадяни можуть легко перевіряти свої права та обов'язки, а також вимагати їх виконання від державних органів, що зменшує можливості корупції та недобросовісного поведіння з їх сторони. В цілому, електронні сервіси, що надають доступ до інформації про права та обов'язки громадян, є важливим інструментом у боротьбі з корупцією та забезпеченні більш прозорого та ефективного управління державними справами [7].

Отже, цифровізація публічних послуг українського уряду є важливим інструментом у боротьбі з корупцією. Впровадження електронних систем сприяє зменшенню можливостей для корупційних дій, забезпечує прозорість та відкритість управління державними ресурсами, та підвищує відповідальність посадових осіб перед громадянами.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши вищезазначене можна дійти висновку, що цифровізація публічних послуг в Україні віді-

грає ключову роль у боротьбі з корупцією. Впровадження електронних систем та інформаційних технологій сприяє зменшенню можливостей для корупційних дій, забезпечує підвищену прозорість та відкритість управління державними ресурсами, а також підвищує відповідальність посадових осіб перед громадянами. Електронні сервіси дозволяють громадянам отримувати доступ до публічних послуг онлайн, уникнувши прямого контакту з посадовцями та, таким чином, зменшуючи можливість корупційних угод. Більш того, цифрові інструменти створюють ефективні

механізми моніторингу та контролю за використанням бюджетних коштів, що сприяє вчасному виявленню неправомірних витрат. Застосування блокчейн-технологій забезпечує надійність та недоторканість даних, що робить їх фальсифікацію неможливою та забезпечує надійний механізм відстеження транзакцій, ускладнюючи корупційні схеми.

Отже, цифровізація публічних послуг є важливим інструментом для створення прозорої, ефективної системи управління, що сприяє боротьбі з корупцією та підвищенню довіри громадян до владних структур.

Література:

1. Гбур З. В. Фактори впливу корупції на економічну безпеку та шляхи їх вирішення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017 р. № 21. С. 77–81. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5777&i=16>.
2. Запобігання корупції у приватному секторі : матеріали наук.- практ. онлайн «круглого столу», присвяченого 25-річчю із дня створення НДІ вивчення проблем злочинності та 95-річчю із дня народження акад. Володимира Сташиса (м. Харків, 1 лип. 2020 р.). Харків: Право, 2020 р. С. 214.
3. Іванова Н. В. Цифровізація регіональних господарських систем як фактор протидії корупції та забезпечення економічної безпеки держави. *Економічні науки*. № 2, 2021 С. 297–303 URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2023/04/2021-en-52-50.pdf>
4. Корчак Н. Антикорупційні цифрові рішення: досвід України та особливості їх впровадження в умовах воєнного стану. *Державне управління*. 2, 2022 р. С. 13–16.
5. Парфентій Л. А. Корупція як загроза економічній безпеці України. *Актуальні питання забезпечення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації* : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 лют. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Харків: ХНУВС, 2022 р. С. 192–196.
6. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1700-18>
7. Цифровізація – найпотужніший інструмент мінімізації та запобігання корупції. 2023 р. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/tsyfrovizatsiya-najpotuzhnishyj-instrument-minimizatsiyi-ta-zapobigannya-korupsiyi-golova-nazk/>
8. Шведова Г. Л. Корупція як загроза економічній безпеці України. *Юридичний вісник*. № 1, 2019 р. С. 179–183
9. Radchenko, Oleksandr, et al. Principles of natural capital preservation in the context of strategy of state environmental safety. In: *E3S Web of Conferences*. EDP Sciences, 2021. p. 09024.
10. Semenets-Orlova Inna Andriivna, Kyselova Yaroslava Yaroslavivna. Multidimensional management contemporary: generation of social meanings for a new collective identities. *Public management*, 2018. 4, 264–273.
11. Semenets-Orlova Inna, et al. Requests for public information in the state Administration in situations of military operations. *Ann. Fac. Der. U. Extremadura*, 2022. 38, 249.

УДК 351

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4\(76\)-9](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4(76)-9)

Ганна КУЗЬМЕНКО

PhD в галузі публічного управління та адміністрування, доцент, доцент кафедри публічного адміністрування, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
anna-kuzmenko96@ukr.net

ORCID: 0000-0003-0672-7633

Андрій ТЕЛЕНДІЙ

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного адміністрування, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», telenandrew@gmail.com

ORCID: 0009-0007-7436-7373

ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У ВІДБУДОВІ ЗРУЙНОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

У запропонованій статті досліджено роль і значення публічно-приватного партнерства у процесі відбудови зруйнованих територій в Україні, які постраждали внаслідок військових конфліктів. Автором зазначено, що війна, яка розпочалася на сході України у 2014 році, та повномасштабне вторгнення Росії 24 лютого 2022 року спричинили значні руйнування інфраструктури та житлового фонду, створивши критичні соціально-економічні виклики для українського суспільства. У таких умовах PPP стає ключовим інструментом для забезпечення ефективного та швидкого відновлення зруйнованих регіонів.

Автор статті підкреслює, що публічно-приватне партнерство дозволяє залучити додаткові фінансові ресурси та технологічну експертизу приватного сектора, що є критично важливим в умовах обмежених державних бюджетів. PPP сприяє покращенню координації зусиль між державними органами, місцевими громадами та приватними компаніями, що забезпечує більш узгоджене і оперативне виконання відновлювальних проєктів. Це особливо важливо для відновлення критичної інфраструктури, такої як дороги, мости, енергетичні системи, житлові будинки, школи та лікарні.

У статті також розглянуто ключові моделі PPP, які можуть бути застосовані у відбудові зруйнованих територій України. Серед них виділяються моделі «Build-Operate-Transfer», «Public-Private Innovation Hubs» та «Revenue-Share Partnerships». Автор статті підкреслює важливість інноваційного підходу до відбудови, який включає не лише відновлення зруйнованих об'єктів, але й їх модернізацію відповідно до сучасних стандартів і потреб сталого розвитку. Публічно-приватне партнерство відіграє ключову роль у впровадженні новітніх технологій, що підвищує ефективність та якість відновлювальних робіт.

Загалом, стаття демонструє, що публічно-приватне партнерство є потужним інструментом для подолання викликів відбудови зруйнованих територій в Україні. Співпраця між державою та приватним сектором дозволяє не лише забезпечити фінансування та управління проєктами, але й сприяє розвитку інновацій та сталому економічному зростанню.

Ключові слова: публічно-приватне партнерство, відбудова інфраструктури, інноваційні моделі, приватні інвестиції, координація зусиль, сталий розвиток, війна в Україні.

Hanna Kuzmenko, Andrii Telendii. INNOVATIVE MODELS OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE RECONSTRUCTION OF DESTROYED TERRITORIES: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

The proposed article examines the role and significance of public-private partnership in the process of reconstruction of destroyed territories in Ukraine, which suffered as a result of military conflicts. The author states that the war that began in eastern Ukraine in 2014 and the full-scale invasion of Russia on February 24, 2022 caused significant destruction of infrastructure and housing stock, creating critical socio-economic challenges for Ukrainian society. In such conditions, PPP becomes a key tool for ensuring effective and rapid recovery of devastated regions.

The author of the article emphasizes that public-private partnership allows to attract additional financial resources and technological expertise of the private sector, which is critically important in the conditions of limited state budgets. The PPP helps to improve the coordination of efforts between government agencies, local communities and private companies, which ensures a more coordinated and prompt implementation of rehabilitation projects. This is especially important for the rehabilitation of critical infrastructure such as roads, bridges, energy systems, residential buildings, schools and hospitals.

The article also discusses the key PPP models that can be used in the reconstruction of the destroyed territories of Ukraine. Among them, the «Build-Operate-Transfer», «Public-Private Innovation Hubs» and «Revenue-Share Partnerships» models stand out. The author of the article emphasizes the importance of an innovative approach to reconstruction, which includes not only the restoration of destroyed objects, but also their modernization in

accordance with modern standards and the needs of sustainable development. Public-private partnership plays a key role in the implementation of the latest technologies, which increases the efficiency and quality of restoration works.

In general, the article demonstrates that public-private partnership is a powerful tool for overcoming the challenges of rebuilding destroyed territories in Ukraine. Cooperation between the state and the private sector allows not only to secure financing and project management, but also to promote innovation and sustainable economic growth.

Key words: *public-private partnership, infrastructure reconstruction, innovative models, private investments, coordination of efforts, sustainable development, war in Ukraine.*

Постановка проблеми. Військові конфлікти в Україні, зокрема початок війни на сході у 2014 році та повномасштабне вторгнення Росії 24 лютого 2022 року, спричинили масштабні руйнування інфраструктури та житлового фонду в багатьох регіонах країни. Втрата критичних об'єктів, таких як дороги, мости, енергетичні системи, школи та лікарні, створила серйозні соціально-економічні виклики для українського суспільства. Необхідність швидкої та ефективної відбудови постраждалих територій стала одним з пріоритетних завдань для українського уряду. У той же час обмеженість фінансових ресурсів та складність координації зусиль різних зацікавлених сторін потребують нових підходів до управління процесом відновлення. У цьому контексті публічно-приватне партнерство виступає як один з потенційних механізмів для залучення додаткових ресурсів і підвищення ефективності відновлювальних проєктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що публічно-приватне партнерство є критично важливим інструментом у процесі відбудови зруйнованих територій. Вчені, зокрема В. Костецький, М. Крупка, К. Маслов, Є. Матвіїшин, Ю. Мех, В. Савченко, О. Скрипнюк, С. Стойка, В. Стойка та інші, підкреслюють значущість ППП у залученні додаткових фінансових ресурсів, що є життєво необхідним в умовах обмежених державних бюджетів. Ці дослідження демонструють, як приватні інвестори можуть забезпечити не тільки фінансування, але й технологічну експертизу, необхідну для ефективного відновлення критичної інфраструктури. Додатково, публікації звертають увагу на потенціал ППП у стимулюванні інновацій і впровадженні новітніх технологій, що можуть значно підвищити якість та швидкість відновлювальних робіт. Інноваційні моделі ППП створюють нові можливості для залучення ресурсів і оптимізації процесів відбудови, роблячи їх більш гнучкими та ефективними.

Метою статті є дослідження ролі інноваційних моделей публічно-приватного партнерства у відбудові зруйнованих територій в Україні.

Виклад основного матеріалу. Військові конфлікти завжди мають катастрофічні наслідки для цивільної інфраструктури, житлового фонду та економіки загалом. Вони призводять до руйнування міст, сіл і критично важливих об'єктів, таких як лікарні, школи, дороги та мости. Окрім фізичних руйнувань, війна спричиняє масове переміщення людей, що підсилює соціально-економічні виклики. Війна, яку Росія розпочала на сході України у 2014 році, завдала значних збитків інфраструктурі та житловому фонду в регіоні, створюючи серйозні проблеми для місцевих громад. Проте 24 лютого 2022 року Росія розширила свою агресію, здійснивши повномасштабне вторгнення на всю територію України. Цей новий етап конфлікту призвів до масових руйнувань у багатьох областях, включаючи важливі економічні, соціальні та транспортні об'єкти. Внаслідок цих дій відновлення зруйнованих регіонів стало першочерговим завданням для української держави, що потребує комплексного підходу та залучення значних ресурсів для забезпечення сталого розвитку і повернення до нормального життя.

Важливо зауважити, що у контексті таких масштабних руйнувань традиційні підходи до відновлення часто є недостатніми. Обмеженість державних ресурсів, що включає фінансові, технічні та людські ресурси, ускладнює швидке та ефективне відновлення постраждалих територій. Державні бюджети не можуть повністю покрити всі витрати на відбудову, що вимагає пошуку альтернативних джерел фінансування та нових методів управління. У таких умовах публічно-приватне партнерство (далі – ППП) виступає як життєздатний та необхідний механізм, який дозволяє залучити додаткові ресурси та експертизу приватного сектору [7, с. 79–88].

Публічно-приватне партнерство забезпечує ефективну платформу для співпраці між державою та приватним сектором у процесі відбудови. ППП дозволяє об'єднати фінансові ресурси, технологічні рішення та управлінські навички приватних компаній з нормативними, регуляторними та координаційними можливостями держави. Це співробітництво

може значно прискорити процес відновлення, забезпечити якість та стійкість відбудови, а також зменшити фінансовий тягар на державний бюджет. Завдяки PPP, можна ефективніше розподілити ризики та відповідальність між партнерами, що підвищує загальну результативність проєктів відновлення [5, с. 224–231].

На прикладі України, де руйнування охоплюють великі території та вимагають швидкого і масштабного втручання, PPP стає не лише вибором, але й необхідністю. Уряду потрібні швидкі та ефективні рішення для відновлення критичної інфраструктури та житлових районів. У цьому контексті, співпраця з приватним сектором, включаючи національні та міжнародні компанії, є ключовим фактором успіху. Приватні компанії можуть внести свій вклад у вигляді інвестицій, новітніх технологій та інноваційних підходів до відбудови, що сприятиме швидшому поверненню постраждалих регіонів до нормального життя.

Принагідно відмітити, що PPP вимагає ретельного планування, чіткого визначення ролей та відповідальності кожної сторони, а також ефективного управління проєктами. Забезпечення прозорості, підзвітності та громадського контролю є критично важливими для успішної реалізації PPP. В умовах кризи ці аспекти набувають ще більшої ваги, адже будь-які помилки або зловживання можуть мати серйозні наслідки для постраждалих громад [3, с. 104–107]. Так, можна сказати, що PPP представляє собою потужний інструмент для відбудови зруйнованих територій в Україні. Воно дозволяє швидко мобілізувати необхідні ресурси, підвищити ефективність та стійкість відновлювальних проєктів.

Однак, попри потенціал PPP у сприянні швидкому та ефективному відновленню, Україна стикається з рядом суттєвих викликів у процесі відбудови зруйнованих територій. Ці виклики є комплексними і вимагають ретельного планування та співпраці між державним і приватним секторами. Основні проблеми включають не лише величезний масштаб руйнувань, але й обмеженість фінансових ресурсів, складність координації різних зацікавлених сторін та необхідність забезпечення безпеки під час відбудови. Вирішення цих проблем потребує інноваційних підходів та гнучких стратегій, які PPP може забезпечити.

Не можна проігнорувати той момент, що один із найбільших викликів для України – це масштабність руйнувань, спричинених війною. Багато міст, таких як Маріуполь, Херсон, Харків, Чернігів, Ірпінь, Буча

та інші, зазнали значного знищення. Інфраструктура, яка підтримує життя цих громад, включаючи житлові будинки, дороги, мости, школи та лікарні, була серйозно пошкоджена або повністю зруйнована. Відновлення таких об'єктів не тільки вимагає значних фінансових інвестицій, але й часу, планування та зусиль, щоб не просто відбудувати те, що було втрачено, а й модернізувати його відповідно до сучасних стандартів і потреб сталого розвитку. Це завдання ускладнюється потребою забезпечити оперативне відновлення базових функцій міст, таких як водопостачання, електропостачання та транспорт, що є критично важливими для повернення до нормального життя.

При цьому не слід забувати про те, що фінансова обмеженість є ще одним серйозним викликом у процесі відбудови. Державні бюджети часто не можуть покрити всі витрати, пов'язані з відновленням масштабних руйнувань. Витрати на відбудову інфраструктури, надання гуманітарної допомоги, підтримку внутрішньо переміщених осіб та стимулювання економічного зростання перевищують можливості державного фінансування. У цьому контексті залучення приватних інвесторів стає не тільки бажаним, але й необхідним. PPP може забезпечити альтернативні джерела фінансування, залучаючи приватний капітал для реалізації відновлювальних проєктів [2, с. 35–49]. Це дозволяє не тільки розподілити фінансовий тягар, але й використати приватний досвід і ефективність в управлінні проєктами, що може прискорити процес відбудови.

Додатково, варто звернути увагу на координацію між урядом, місцевими органами влади та приватними компаніями, яка є критично важливою, але водночас складною. Різні зацікавлені сторони мають різні пріоритети та підходи до реалізації проєктів. Державні органи часто фокусуються на соціальних аспектах та довгострокових стратегічних цілях, тоді як приватні компанії орієнтовані на економічну ефективність та короткострокову рентабельність. Ця різниця може створювати конфлікти та затримки у прийнятті рішень, що уповільнює процес відновлення. Ефективне управління проєктами PPP вимагає чіткого визначення ролей і відповідальності кожної сторони, а також створення механізмів для спільного прийняття рішень та вирішення конфліктів.

Особливу увагу слід приділити безпеці, яка є ще одним важливим аспектом у процесі відбудови зруйнованих територій. Військові дії продовжуються в деяких регіонах, що

створює постійну загрозу для робітників та інфраструктури. Безпека під час будівельних та відновлювальних робіт є критичною, щоб захистити життя людей та запобігти додатковим руйнуванням [5, с. 224–231]. Це також означає, що проєкти відновлення повинні бути гнучкими та здатними адаптуватися до змінних умов безпеки. PPP може допомогти в цьому, забезпечуючи доступ до ресурсів та технологій, які можуть підвищити безпеку на будівельних майданчиках і забезпечити більш стійкі рішення для відновлення. Для кращого розуміння цих викликів та ролі PPP у їх подоланні, доцільно розглянути ключові проблеми та відповідні рішення у таблиці 1, яка наведена нижче.

Доцільно наголосити на тому, що успішне вирішення викликів відбудови зруйнованих територій вимагає комплексного підходу та використання інноваційних моделей публічно-приватного партнерства, які дозволяють максимально ефективно використовувати ресурси та забезпечити стійке відновлення. Так, принагідно звернути увагу на модель «Build-Operate-Transfer» (далі – BOT), яка є однією з найефективніших для великих інфраструктурних проєктів. Вона дозволяє швидко мобілізувати ресурси приватного сектора для відновлення стратегічно важливих об'єктів, таких як мости, дороги та енергетичні об'єкти. Приватні компанії фінансують будівництво, експлуатують об'єкт протягом певного періоду часу, а потім передають його у власність держави. Це знижує навантаження на державний бюджет на початковому етапі та залучає експертизу приватного сектору, яка часто може забезпечити більш ефективне управління та обслуговування об'єкта [6, с. 45–53]. В українських реаліях це може бути особливо корисним для відновлення

транспортних коридорів, енергетичної інфраструктури або великих промислових об'єктів, які мають критичне значення для національної економіки.

BOT-модель допомагає зменшити фінансовий тягар на державу, оскільки приватні інвестори забезпечують початкове фінансування проєкту. Це дозволяє державі використовувати наявні кошти для інших критичних потреб, таких як гуманітарна допомога або соціальна підтримка населення. Крім того, оскільки приватні компанії керують об'єктом протягом певного часу, вони мають стимул підтримувати високу якість та ефективність управління, що зменшує витрати на довгострокове обслуговування. Важливо зазначити, що BOT-модель вимагає чіткого контрактного управління та визначення ролей і відповідальності кожної сторони [6, с. 45–53]. Це сприяє кращій координації між державними органами та приватними партнерами, зменшуючи бюрократичні перепони та конфлікти. Чіткі контрактні умови та механізми вирішення спорів допомагають забезпечити успішну реалізацію проєктів, навіть у складних умовах, таких як постконфліктні регіони.

В умовах війни або постконфліктного відновлення, безпека є критично важливою. Приватні компанії, залучені до проєктів BOT, часто мають доступ до передових технологій безпеки та управління ризиками, що може значно підвищити рівень безпеки на будівельних майданчиках. Це дозволяє продовжувати роботи навіть у нестабільних умовах, забезпечуючи необхідний рівень захисту для робітників та обладнання.

Заслужовує на увагу також, «Public-Private Innovation Hubs», які представляють собою спільні інноваційні центри, що об'єднують зусилля держави та приватного сектору для

Таблиця 1

Ключові виклики відбудови зруйнованих територій в Україні та роль публічно-приватного партнерства у їх подоланні

№	Виклик	Опис	Роль PPP
1	Масштабність руйнувань	Значні руйнування міст та інфраструктури в багатьох регіонах.	Залучення приватного капіталу та експертизи для швидкого відновлення і модернізації.
2	Обмеженість фінансових ресурсів	Державний бюджет не покриває всі витрати на відновлення.	Приватні інвестиції зменшують фінансовий тягар на державу та прискорюють відновлення.
3	Складність координації зусиль	Важка координація між урядом, місцевими органами та приватними компаніями.	PPP сприяє чіткому розподілу ролей і ефективному управлінню проєктами.
4	Необхідність забезпечення безпеки	Безпека робітників та інфраструктури під загрозою через військові дії.	Приватний сектор може забезпечити новітні технології для підвищення безпеки на будівельних майданчиках.

Розробка автора.

розробки нових технологій та рішень, спрямованих на відбудову та модернізацію інфраструктури. У контексті відбудови зруйнованих територій, ці хаби можуть стати джерелом новітніх методів і технологій, які забезпечать більш ефективне та швидке відновлення. Наприклад, використання сучасних будівельних матеріалів і технологій, розроблених у таких центрах, може значно зменшити час та витрати на відбудову житлових будинків та комунальних об'єктів. Інноваційні хаби можуть залучати фінансування з різних джерел, включаючи державні гранти, приватні інвестиції та міжнародні програми підтримки [1, с. 89]. Це зменшує фінансовий тиск на державу і дозволяє залучити додаткові ресурси для розробки та впровадження нових рішень.

Крім того, інноваційні рішення, розроблені у таких хабах, можуть знижувати загальні витрати на відбудову за рахунок підвищення ефективності використання ресурсів та оптимізації процесів. Створення інноваційних хабів сприяє кращій координації між різними учасниками процесу відбудови. Ці центри функціонують як платформи для обміну знаннями і співпраці між державними органами, приватними компаніями та науковими установами. Це зменшує ризики непорозумінь і конфліктів, забезпечуючи спільну роботу над вирішенням актуальних проблем. Інноваційні технології, розроблені в таких хабах, можуть також бути спрямовані на підвищення безпеки в процесі відбудови. Наприклад, використання передових методів оцінки ризиків або нових систем безпеки на будівельних майданчиках може значно знизити небезпеку для працівників та жителів у зонах, де ведуться відновлювальні роботи.

Принагідно загострити свою увагу також на модель «Revenue-Share Partnerships», яка передбачає, що приватні інвестори фінансують відбудову об'єктів, які генерують стабільні доходи, таких як комунальні послуги або транспортні системи. Приватний партнер вкладає кошти у відновлення або модернізацію об'єктів і отримує частину доходів від їх експлуатації. Це дозволяє швидко відновити критично важливу інфраструктуру, забезпечуючи безперервне надання послуг населенню. Оскільки приватний сектор вкладає власні кошти у проєкт, держава може уникнути значних початкових витрат. Дохід, отриманий від експлуатації об'єктів, частково або повністю повертається приватним партнерам, що стимулює їх до інвестування у відбудову [4, с. 29–41]. Це дозволяє державі зосередити ресурси на інших сферах, які потребують негайної уваги.

Слід зауважити, що «Revenue-Share Partnerships» вимагають чітко визначених угод щодо розподілу доходів та управління об'єктами. Це сприяє кращій координації між державою та приватним сектором, забезпечуючи прозорість та підзвітність у процесах управління доходами та витратами. Такий підхід зменшує ризики конфліктів і забезпечує стабільне функціонування об'єктів. Приватні інвестори зацікавлені у підтриманні високих стандартів безпеки для захисту своїх інвестицій [4, с. 29–41]. Це включає впровадження сучасних систем безпеки та управління ризиками, що дозволяє забезпечити надійну експлуатацію відновлених об'єктів навіть у складних умовах.

В цілому, інноваційні моделі публічно-приватного партнерства відкривають широкі можливості для ефективного подолання викликів відбудови зруйнованих територій в Україні. Вищезазначені моделі дозволяють мобілізувати додаткові ресурси, зменшити фінансовий тягар на державу, забезпечити ефективну координацію зусиль та підвищити безпеку в процесі відновлення. Співпраця між державою та приватним сектором може стати ключовим фактором успіху у забезпеченні стійкого відновлення та розвитку України в постконфліктний період. Нижче представлена таблиця 2, яка детально розглядає ці моделі та їхню роль у відбудові, показуючи, як кожна з них може сприяти вирішенню конкретних проблем.

З огляду на наведені моделі, стає зрозумілим, що публічно-приватне партнерство має потужний потенціал для підтримки відновлення України. Цей підхід дозволяє не лише залучити необхідні фінансові ресурси, але й використовувати передові технології та експертизу приватного сектора. Неможливо не зазначити, що відбудова зруйнованих територій в Україні відкриває значні можливості для розвитку публічно-приватного партнерства. Цей підхід може суттєво змінити ландшафт економічного і соціального відновлення країни, забезпечуючи фінансову підтримку, технологічні інновації та зміцнення довіри між державою та приватним сектором. Однією з головних переваг ППП є можливість залучення приватних інвестицій, що може значно знизити фінансовий тягар на державний бюджет. В умовах, коли державні фінанси обмежені і значні кошти потрібні на соціальні програми, оборону та інші критичні потреби, приватний капітал може стати ключовим ресурсом для фінансування відбудови.

Приватні компанії можуть інвестувати у відновлення житлових комплексів, торгових

Таблиця 2

Інноваційні моделі публічно-приватного партнерства та їх роль у відбудові зруйнованих територій в Україні

№	Модель ППП	Опис	Роль у відбудові	Безпека
1	Build-Operate-Transfer	Приватний партнер фінансує, будує та керує об'єктом протягом певного часу, потім передає його державі.	Забезпечує швидку мобілізацію ресурсів для відновлення важливих об'єктів, знижуючи навантаження на державний бюджет.	Приватні компанії впроваджують сучасні технології безпеки, що підвищує захист робітників та обладнання.
2	Public-Private Innovation Hubs	Спільні інноваційні центри для розробки нових технологій і рішень у відбудові та модернізації інфраструктури.	Сприяє розробці інноваційних рішень та технологій для ефективної відбудови, залучає різні джерела фінансування.	Інноваційні рішення можуть підвищити безпеку на будівельних майданчиках та забезпечити ефективне управління ризиками.
3	Revenue-Share Partnerships	Приватні інвестори фінансують відновлення об'єктів, які генерують доходи, і отримують частку доходів від їх експлуатації.	Дозволяє швидко відновити критичну інфраструктуру без значних початкових витрат для держави, забезпечує прозорість у розподілі доходів.	Високі стандарти безпеки підтримуються для захисту інвестицій, включаючи сучасні системи управління ризиками.

Розробка автора.

центрів, комунальних послуг та іншої важливої інфраструктури. Це не тільки забезпечує необхідні кошти для відновлення, але й створює нові робочі місця, що стимулює економічний розвиток у постраждалих регіонах. Наприклад, будівництво нових житлових комплексів або торгових центрів може не лише відновити зруйновані об'єкти, але й сприяти розвитку місцевих економік через створення робочих місць у будівництві, обслуговуванні та роздрібній торгівлі [7, с. 79–88]. Це, у свою чергу, підвищує доходи місцевих громад і сприяє їх економічній стабільності.

Окрім того, приватний сектор відомий своєю здатністю впроваджувати інноваційні підходи та новітні технології. В умовах відбудови, коли необхідно швидко і ефективно відновлювати інфраструктуру, інноваційні рішення приватних компаній можуть стати вирішальним фактором успіху. Додатково, інновації можуть включати використання нових будівельних матеріалів, які є більш стійкими і ефективними, застосування сучасних технологій управління проектами, а також впровадження «розумних» рішень у міську інфраструктуру. Наприклад, технології «розумного міста» можуть забезпечити більш ефективне управління енергоресурсами, транспортними системами та комунальними послугами, що знижує витрати і підвищує якість життя мешканців [1, с. 146]. Інвестиції в екологічно чисті технології можуть також допомогти зменшити вплив на довкілля і сприяти сталому розвитку регіонів.

Також важливо враховувати те, що публічно-приватне партнерство сприяє підвищенню довіри між державою та приватним сектором. У процесі співпраці обидві сторони можуть краще розуміти потреби і можливості одна одної, що сприяє ефективнішому вирішенню проблем та реалізації спільних проєктів. Налагодження довгострокових партнерських відносин допомагає створити стабільне середовище для інвестицій і розвитку. Приватний сектор, відчуючи підтримку з боку держави, буде більш схильний до інвестування у масштабні проєкти відновлення. Це також сприяє підвищенню прозорості та підзвітності у процесах управління, що важливо для запобігання корупції та забезпечення ефективного використання ресурсів.

При цьому не слід забувати про те, що ППП може відігравати ключову роль у відновленні та розвитку соціальної інфраструктури, такої як школи, лікарні та культурні центри. Приватні компанії можуть інвестувати у будівництво та управління такими об'єктами, забезпечуючи високі стандарти якості та доступності послуг. Це не тільки покращує умови життя для населення, але й підвищує загальний рівень соціального благополуччя. Наприклад, приватний сектор може взяти участь у будівництві нових навчальних закладів або медичних центрів, використовуючи сучасні технології та підходи до управління. Це дозволяє забезпечити швидке і ефективне відновлення соціальної інфраструктури, яка є критично важливою для відновлення нормального життя у постраждалих регіонах.

Відбудова зруйнованих територій в Україні також відкриває можливості для залучення міжнародних інвесторів. PPP може служити платформою для інтеграції міжнародних фінансових і технологічних ресурсів у процес відновлення. Інтерес міжнародних компаній до участі у таких проєктах може бути мотивований як потенційною рентабельністю інвестицій, так і прагненням до участі у глобальних гуманітарних ініціативах. Наприклад, міжнародні фінансові інституції, такі як Світовий банк або Європейський банк реконструкції та розвитку, можуть надавати кредити або гранти для підтримки проєктів PPP [7, с. 79–88]. Це дозволяє залучити додаткові кошти і підвищити рівень технологічної та управлінської експертизи у відновлювальних проєктах.

Підсумовуючи, можна констатувати, що публічно-приватне партнерство є потужним інструментом для відбудови та розвитку України в умовах післявоєнної відбудови. Воно відкриває широкі можливості для зниження фінансового тиску на державний бюджет, впровадження інноваційних технологій, підвищення довіри між державою та приватним сектором, розвитку соціальної інфраструктури та залучення міжнародних інвесторів. Співпраця між державою та приватним сектором може значно прискорити процес відновлення і забезпечити стійкий розвиток на майбутнє, сприяючи економічному зростанню та покращенню якості життя для населення постраждалих регіонів.

Висновки та пропозиції. Отож, інноваційні моделі публічно-приватного партнерства відкривають широкі можливості

для ефективного подолання викликів відбудови зруйнованих територій в Україні. Вони забезпечують необхідну фінансову підтримку, дозволяючи залучити додаткові ресурси приватного сектору, що є критично важливим в умовах обмеженості державних бюджетів. Моделі, такі як «Build-Operate-Transfer», «Public-Private Innovation Hubs» та «Revenue-Share Partnerships», сприяють швидкій мобілізації ресурсів, впровадженню новітніх технологій і покращенню координації зусиль між державою та приватними компаніями. Це дозволяє не лише відновити зруйновану інфраструктуру, але й стимулює економічне зростання та соціальний розвиток у постраждалих регіонах. Для максимального використання потенціалу PPP в Україні, варто розробити чіткі правові та нормативні рамки, які підтримуватимуть реалізацію таких проєктів. Необхідно також стимулювати активну співпрацю між урядом, місцевими громадами та приватним сектором, що дозволить ефективніше розподіляти ролі та відповідальність. Залучення міжнародних інвесторів і донорів може значно підвищити рівень фінансування та технологічної підтримки, необхідної для успішного відновлення. Забезпечення прозорості та підзвітності у процесі управління проєктами PPP є ключовим для зменшення ризиків корупції та забезпечення довіри між партнерами. Загалом, PPP може стати важливим інструментом у відбудові України, допомагаючи подолати наслідки війни та створити стійку основу для майбутнього розвитку.

Література:

1. Інноваційні основи відновлення та розвитку країн після збройних конфліктів: інноваційний вимір: колективна монографія за ред. д.е.н. Омеляненка В. А. Суми: Інститут стратегій інноваційного розвитку і трансферу знань. 2022. 280 с. URL: https://iidskt.org.ua/wp-content/uploads/Monografiya_Vidnovlennya_2022.pdf
2. Крупка М., Костецький В. Вплив державно-приватного партнерства на зміцнення фінансової безпеки суб'єктів господарювання. Вісник економіки. № 1, 2023. С. 35–49. URL: <https://doi.org/10.35774/visnyk2023.01.035>
3. Маслов К. С. Розвиток публічно-приватного партнерства на шляху відбудови у воєнний та післявоєнний час. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. Вип. № 34. 2023. С. 104–107. URL: <https://pag-journal.iei.od.ua/archives/2023/34-2023/20.pdf>
4. Матвіїшин Є. Г. Перспективи використання державно-приватного партнерства для відбудови України у повоєнний період. *Демократичне врядування*. Вип. № 2 (30). 2022. С. 29–41. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/jan/29791/verstkazdoi-31-45_0.pdf
5. Мех Ю. В. Державно-приватне партнерство в секторі безпеки України: основні принципи та форми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. Вип. 74(2). 2022. С. 224–231. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/02/42.pdf>
6. Савченко В. Ф., Стойка С. О., Стойка В. О. Державно-приватне партнерство як основа фінансово-економічної стабільності держави. *Економіка та управління національним господарством*. Вип. № 56. 2021. С. 45–53. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2021/56_2021/10.pdf
7. Скрипнюк О. В. Перспективи реалізації публічно-приватного партнерства в умовах війни та у період післявоєнної розбудови: державно-управлінський аспект. *Публічне управління та митне адміністрування*. Вип. № 1 (36). 2023. С. 79–88. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2023/1/12.pdf>

УДК 343

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4\(76\)-10](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4(76)-10)

Юлія ЛЕПЕХ

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», y0979793133@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4530-4924

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ КІБЕРБЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ ЯК НАПРЯМ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВА В ДЕРЖАВІ

Подано законодавче визначення кібербезпеки в Україні та статистичні дані щодо цього питання. Зазначено про низьку кількість наукових праць із даного питання. Визначено основні причини кіберзлочинності. Подано причини прогалин у нормативно-правовому регулюванні питання забезпечення кібербезпеки в Україні. Виокремлено психологічні, соціальні та економічні аспекти вищевказаного. Зазначено, що кібербезпека є терміном ширшим за своїм значенням, ніж кіберзахист. Подано систему суб'єктів кібербезпеки в Україні. Визначено рівні суб'єктів забезпечення кібербезпеки в Україні. Подано перелік спеціальних суб'єктів у сфері забезпечення кібербезпеки в Україні. Визначено структурні елементи механізму протидії та запобігання кіберзлочинності. Зазначено про низьку кількість наукових праць та досліджень у сфері реалізації механізму забезпечення кібербезпеки в Україні. Зроблено висновок щодо міжнародного досвіду запобігання та протидії насильства у сфері кіберзлочинності. Зроблено висновок про те, що відсутність належного механізму протидії та запобігання кібербезпеки в Україні призводить до виникнення, поширення психологічного, економічного, сексуального, фізичного насильства, що є загрозою функціонування правової Української держави та розвитку громадянського суспільства. Подано пропозицію щодо отримання працівниками кібербезпеки вищої освіти у спеціальних навчальних закладах, та при необхідності проходити спеціальні курси. Звернено увагу на те, що освітній напрям підготовки працівників кібербезпеки, зважаючи на темпи зростання кіберзлочинності в Україні, в умовах сьогодення повинен здійснюватися з урахуванням матеріальних потреб суспільства та можливостей їхніх громадян. Запропоновано зазначити те, що належний економічний соціальний розвиток держав та суспільства сприяє відсутності високих показників вчинення кіберзлочинів.

Ключові слова: кібербезпека, насильство, причини, напрями запобігання, напрями протидії, кіберзлочини.

Yulia Lepekh. ACTIVITIES OF CYBER SECURITY BODIES IN UKRAINE AS A DIRECTION OF PREVENTING AND COMBATING VIOLENCE IN THE STATE

The legislative definition of cyber security in Ukraine and statistical data on this issue are presented. It is noted that there is a low number of scientific works on this issue. The main causes of cybercrime are identified. The reasons for the gaps in the normative and legal regulation of the issue of ensuring cyber security in Ukraine are presented. The psychological, social and economic aspects of the above are highlighted. It is noted that cyber security is a broader term than cyber defense. The system of cyber security entities in Ukraine is presented. The levels of cyber security enforcement entities in Ukraine have been determined. A list of special entities in the field of cyber security in Ukraine is provided. The structural elements of the mechanism of combating and preventing cybercrime are defined. The low number of scientific works and studies in the field of implementation of the cyber security mechanism in Ukraine was noted. A conclusion was made regarding the international experience of preventing and countering violence in the field of cybercrime. It was concluded that the lack of a proper mechanism for countering and preventing cyber security in Ukraine leads to the emergence and spread of psychological, economic, sexual, and physical violence, which is a threat to the functioning of the legal Ukrainian state and the development of civil society. A proposal has been submitted for cyber security workers to receive higher education in special educational institutions and, if necessary, take special courses. Attention was drawn to the fact that the educational direction of training cyber security workers, taking into account the rate of growth of cybercrime in Ukraine, in today's conditions should be carried out taking into account the material needs of society and the capabilities of their citizens. It is proposed to note that proper economic and social development of states and society contributes to the absence of high rates of cybercrime.

Key words: cyber security, violence, causes, directions of prevention, directions of countermeasures, cyber crimes.

Зважаючи на інтенсивний розвиток віртуального середовища в Україні та поширення використання інтернет-мережі, можемо констатувати необхідність нормативно-правового регулювання та практичного застосування системи кібербезпеки як в Україні, так і за її межами.

Зазначимо, що тлумачення кібербезпеки є різних видів: офіційне та неофіційне. Офіційне роз'яснення вищевказаного правового терміну подається в Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». Неофіційне тлумачення здійснюється в наукових публікаціях та інтернет-

мережах. Згідно із Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 5 жовтня 2017 року визначено, що: «Кібербезпека – це комплекс процесів, практичних порад і технологічних рішень, які допомагають захищати важливі системи й мережу від кібератак» [1].

У законодавстві визначено, що: «Оскільки об'єм даних збільшується й усе більше користувачів працюють і спілкуються звідусіль, кіберзлочинці розробляють складні методи, щоб отримувати доступ до ресурсів, викрадати дані, саботувати роботу компаній або вимагати гроші. Щороку кількість атак збільшується, а зловмисники розробляють нові методи для уникнення виявлення. Ефективна програма з кібербезпеки включає фахівців, процеси й технологічні рішення, які разом зменшують ризик перерв у роботі компаній, фінансових втрат і підриву репутації внаслідок атак» [2].

Науковці зазначають, що джерела загрози кіберзлочинності нерівномірно розподілені по всьому світу. Так, найпершою в рейтингу кіберзлочинності стала Росія (58,39 бала), за нею з великим відривом ідуть Україна (36,44 бала), Китай (27,86 бала), США (25,01 бала), Нігерія (21,28 бала) та Румунія (14,83 бала). Велика Британія посідає восьме місце у списку (9,01 бала) [2]. Результати роботи кіберполіції за 2023 рік: виявлено понад 3600 кіберзлочинів. За оперативного супроводу кіберполіції оголошено підозру понад 1700 особам за вчинення понад 3700 злочинів, що на 59% перевищує аналогічний показник у 2022 році. Направлено до суду матеріали щодо 42 організованих злочинних груп, у тому числі 7 злочинних організацій, що на 83% перевищує аналогічний показник у 2022 році [2].

За минулий рік також проведено 18 міжнародних спецоперацій спільно з правоохоронцями з Грузії, Швейцарії, Чехії, Ізраїлю, Норвегії, Нідерландів, Франції, Німеччини та США [2].

За оперативного супроводу кіберполіції направлено до суду обвинувальні акти щодо вчинення понад 4000 злочинів [2]. Відшкодовано майже 144 млн грн збитків (з урахуванням арештованого та вилученого майна) [2]. Заблоковано майже 13 тис. ворожих веб-ресурсів [2]. Необхідно зазначити, що у правовій науковій спільності не має достатньої кількості, а можна стверджувати про низьку кількість авторефератів на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, а тим більше відсутні наукові праці докторів юридичних наук у сфері кібервідносин [3, 4].

Останнє пов'язано із відсутністю фахівців у сфері права інтелектуальної власності, що пояснюється тим, що навчальні посібники з даної навчальної дисципліни є складними для розуміння та сприйняття студентами і викладачами у тому числі [5].

Зважаючи на вищевказані статистичні показники, вважаємо, що кількість виявлених злочинів та порушень є досить незначною, що свідчить про неналежну організацію трудової діяльності суб'єктів протидії та запобігання кіберзлочинності.

Необхідно зазначити, що у вищевказаному нормативно-правовому акті вказано, що даний закон не поширюється на: «1) відносини та послуги, пов'язані із змістом інформації, що обробляється (передається, зберігається) в комунікаційних та/або в технологічних системах; 2) діяльність, пов'язану із захистом інформації, що становить державну таємницю, комунікаційні та технологічні системи, призначені для її оброблення; 3) соціальні мережі, приватні електронні інформаційні ресурси в мережі Інтернет (включаючи блог-платформи, відеохостинги, інші веб-ресурси), якщо такі інформаційні ресурси не містять інформацію, необхідність захисту якої встановлена законом, відносини та послуги, пов'язані з функціонуванням таких мереж і ресурсів; 4) комунікаційні системи, які не взаємодіють з публічними мережами електронних комунікацій (електронними мережами загального користування), не підключені до мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних (крім технологічних систем)» [6].

Проте вже у п. 2 статті 4 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» визначено, що об'єктами кіберзахисту є: 1) комунікаційні системи всіх форм власності, в яких обробляються національні інформаційні ресурси та/або які використовуються в інтересах органів державної влади, органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів та військових формувань, утворених відповідно до закону; 2) об'єкти критичної інформаційної інфраструктури; 3) комунікаційні системи, які використовуються для задоволення суспільних потреб та/або реалізації правовідносин у сферах електронного урядування, електронних державних послуг, електронної комерції, електронного документообігу. Отже, зазначаємо, що ч. 1 п. 1 статті 2 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» суперечить п. 1 ч. 2 ст. 4 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». Оскільки комунікаційні системи є

і об'єктами кіберзахисту в Україні, і змістом відносин, на які поширюється дія вищевказаного правового акту.

Основними причинами кіберзлочинності є:

1) низький духовний, фізичний та освітній розвиток особи-кіберзлочинця;

2) низька ефективність діяльності компетентних державних органів;

3) відсутність у Кодексі України про адміністративні правопорушення та Кримінальному кодексі України ОКРЕМОЇ ГЛАВИ, яка повинна передбачати кримінальні та адміністративні правопорушення у різних сферах використання віртуальної інформації.

Основними причинами останнього є:

1) психологічні аспекти:

а) воєнний стан в Україні;

б) відсутність освітніх та соціальних навичок;

2) соціальні аспекти, які пов'язані із новітніми технологіями та створенням інтернет-джерел;

3) економічні аспекти, які пов'язані із тимчасовою фінансовою нестабільністю.

Звертаємо увагу на те, що система кібербезпеки та кіберзахисту в Україні складається з: 1) об'єкту (ст. 4); 2) суб'єкту (ст. 5); 3) змісту.

Кібербезпека є терміном ширшим за своїм значенням, ніж кіберзахист, оскільки кіберзахист здійснюється вже при порушенні норм кібербезпеки, а саме під час вчинення адміністративних та кримінальних правопорушень.

Систему суб'єктів забезпечення кібербезпеки в Україні складається з таких рівнів: 1) національний; 2) міністерський; 3) місцевий; 4) спеціалізований.

Перший рівень суб'єктів здійснення кібербезпеки передбачає діяльність, яка здійснюється Національним координаційним центром кібербезпеки, який є робочим органом Ради національної безпеки і оборони України.

Другий рівень суб'єктів здійснення кібербезпеки в Україні передбачає діяльність міністерств та інших центральних органів виконавчої влади.

Третій місцевий рівень суб'єктивного складу відносин у сфері кібербезпеки охоплює діяльність місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

Спеціальними органами забезпечення кібербезпеки є: «правоохоронні, розвідувальні і контррозвідувальні органи, суб'єкти оперативно-розшукової діяльності; Збройні Сили України, інші військові формування, утворені відповідно до закону; Національний банк України; підприємства, установи та організації, віднесені до об'єктів критичної інфраструктури; суб'єкти господарювання,

громадяни України та об'єднання громадян, інші особи, які провадять діяльність та/або надають послуги, пов'язані з національними інформаційними ресурсами, інформаційними електронними послугами, здійсненням електронних правочинів, електронними комунікаціями, захистом інформації та кіберзахистом» [6].

Окремо необхідно зазначити, що у ч. 2 ст. 8 основного нормативно-правового акту, який регулює відносини захисту прав осіб у кіберпросторі, є перелік суб'єктів національної системи кібербезпеки, а саме:

1) Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації;

2) Національна поліція України;

3) Служба безпеки України;

4) Міністерство оборони України;

5) Генеральний штаб Збройних Сил України;

6) розвідувальні органи;

7) Національний банк України [6].

Окремо наголошуємо про те, що законодавством України визначено суб'єктів забезпечення кібербезпеки та суб'єктів національної системи кіберзахисту, що відрізняється один від одного.

До останніх відносимо виключно органи, які забезпечують захист порушених прав. До першої групи суб'єктів належать органи, які беруть участь у створенні системи кібербезпеки: а це і виконавчі органи влади, і правоохоронні суб'єкти.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що основними суб'єктами, які здійснюють захист прав осіб у кібер-відносинах є правоохоронні органи України.

Окремо пропонуємо зазначити про необхідність чіткого визначення у законодавстві України фізичних та юридичних осіб усіх форм власності (приватної у тому числі), які беруть участь у забезпеченні механізму захисту прав осіб у кіберпросторі.

Наприклад, важливою складовою частиною механізму забезпечення та захисту прав осіб у віртуальному середовищі є діяльність таких приватних організацій, як «Київстар», «Приватбанк» та ін., діяльність служб безпеки яких повинні відповідати нормам чинного законодавства України!

Належне фінансове забезпечення суб'єктів механізму правових відносин у сфері захисту прав осіб від будь-якого виду насильства у кіберпросторі є одним із напрямів розвитку правової держави та належного функціонування громадянського суспільства.

Результатом правотворчості у відносинах, що є предметом нашого дослідження у

даному підрозділі, є Стратегія кібербезпеки в Україні, яка передбачає виконання таких нормативно-правових актів:

1) Про затвердження Порядку проведення огляду стану кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом: постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2020 року № 1176 [7];

2) Про затвердження плану заходів на 2023–2024 роки з реалізації Стратегії кібербезпеки України [8];

3) Індикатори виконання Стратегії кібербезпеки України [9].

Механізм правових відносин у сфері захисту прав осіб від будь-якого виду насильства у кіберпросторі передбачає наявність таких структурних елементів: 1) суб'єкт; 2) об'єкт; 3) засоби; 4) способи; 5) етапи створення та реалізації політики кібербезпеки; 6) відповідальність.

Напрями створення належного механізму забезпечення та захисту прав осіб у кіберпросторі:

1) перевірка належності до громадянства України претендентів на посаду;

2) перевірка знань (у тому числі рівень володіння українською мовою) та освіти працівників, які претендують на посаду;

3) оцінка духовного та фізичного розвитку претендентів на посаду.

Механізм протидії та запобігання кіберзлочинності в Україні включає такі структурні елементи: 1) освітня перевірка; 2) державний контроль та нагляд; 3) належна адміністративна та кримінальна відповідальність винних у порушенні законодавства осіб.

Окремо пропонуємо зазначити, що працівники системи забезпечення та захисту прав осіб у кіберпросторі повинні мати: 1) вищу юридичну освіту; 2) спеціальні знання у IT-сфері; 3) спеціальні знання у сфері відносин, які є предметом їх діяльності (банківська справа, відносини зв'язку, освіта та ін.).

Проте, зазначаємо, що вищевказане є необхідністю на нетривалий термін, а саме – перші 5 років після прийняття змін до чинного законодавства щодо вищевказаних освітніх вимог. У подальшому, пропонуємо, для претендентів на вищевказані посади отримувати вищу юридичну освіту, освітній ступінь бакалавра в IT-сфері та в інших необхідних напрямках (психології, педагогіки, економіки).

Зазначимо, що у структурі Міністерства внутрішніх справ відсутній Департамент кібербезпеки в Україні, що є порушенням загальних принципів права, діяльності пра-

вової держави та громадянського суспільства [10].

Вважаємо, що відділи у державних структурних підрозділах повинні мати назву «Відділи запобігання та протидії кіберзлочинності» [11].

Необхідно також додатково зазначити, що в офіційних інтернет-джерелах відсутні статистичні показники та річний звіт щодо діяльності органів кібербезпеки кожної області.

Насамкінець, пропонуємо подати загальноправову характеристику кримінально-правової відповідальності у сфері кібервідносин.

Отже, у Кримінальному кодексі України є окремий розділ «Кримінальна відповідальність за кіберзлочини», що включає такі статті:

1) несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж (стаття 361 Кримінального кодексу України);

2) створення з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут (стаття 361-1 Кримінального кодексу України);

3) несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації (стаття 361-2 Кримінального кодексу України);

4) несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї (стаття 362 Кримінального кодексу України);

5) порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється (стаття 363 Кримінального кодексу України);

6) перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку (стаття 363-1 Кримінального кодексу України) [12].

Окремо, необхідно зазначити, що у Кодексі України про адміністративні правопорушення

відсутні адміністративні правопорушення у сфері використання та застосування комунікаційних та технологічних систем.

Кримінальна відповідальність за кіберзлочини карається: 1) штрафом, обмеженням волі, позбавленням волі з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Зважаючи на все вищевказане, пропонуємо також доповнити у правові норми Кримінального кодексу України про те, що у випадку настання летальних наслідків від кіберзлочинів, необхідно міру кримінальної відповідальності збільшити, що є компетентністю представників наукової спільноти у сфері кримінального права.

Пропонуємо також визначати кримінальну відповідальність за кіберзлочини у залежності від майнового стану порушника та його близьких родичів. А це означає, що, якщо особа вчиняє порушення у віртуальному середовищі, то штраф можна визначати у залежності від кількості набутого нерухомого та рухомого майна батьків та інших близьких родичів.

Також зазначимо, що зважаючи на економічну ситуацію в Україні у воєнний період необхідністю є штрафувати злочинців, а вже у випадку повторних кримінальних порушень позбавляти волі чи обмежувати її.

Зазначимо, що під час пошуку правових джерел нормативно-правового регулювання кібербезпеки, у віртуальному середовищі відсутній доступ до наукових статей спеціалістів у даній сфері.

Вважаємо, що основними причинами останнього є:

1) відсутність бажання авторів статей реалізувати політику протидії та запобігання кібербезпеки в Україні та за її межами;

2) значна кількість порушень авторських прав або інших прав у сфері інтелектуальної власності, що призводить до плагіату – незаконного використання авторської інформації;

3) необхідність пошуку інформації у бібліотеках, де повинні знаходитися офіційні джерела публікації наукових статей з різних галузей права.

Щодо останнього, то пропонуємо зазначити, що в останні роки рівень відвідування бібліотек та медіатек малолітніми та неповнолітніми дітьми та їхніх батьків є низьким, що призводить до збільшення часу використання дітьми віртуальних засобів спілкування.

Вважаємо, що вищевказане є однією із передумов виникнення кібер-правопорушень та кіберзлочинів.

Отже, для запобігання та протидії кіберзлочинності необхідним є:

1) підвищення, а в деяких випадках, започаткування духовного розвитку особистості;

2) виховання у сімейному та родинному середовищі дисциплінованості дітей щодо часу використання комп'ютерних технологій, що, на нашу думку, має включати двогодинний ліміт інтернет-ресурсу. У цьому випадку необхідністю є залучення батьків до виховного процесу, що також передбачає вивчення правил поведінки у віртуальному середовищі та виховання самодисципліни;

3) зарахування до освітніх програм спеціальних предметів щодо протидії та запобігання злочинності у віртуальному середовищі;

4) підготовка бакалаврів щодо даної спеціальності;

5) внесення змін до Кодексу про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо визначення відповідних видів юридичної відповідальності;

6) належна законна система державного нагляду та контролю у вищевказаній сфері.

Здобуття вищої освіти у сфері кібербезпеки є необхідним етапом належного функціонування та реалізації механізму протидії та запобігання насильства в Україні.

Необхідно звернути увагу на те, що освітній напрям підготовки працівників кібербезпеки, зважаючи на темпи зростання кіберзлочинності в Україні, в умовах сьогодення повинен здійснюватися з урахуванням матеріальних потреб суспільства та можливостей їхніх громадян.

А це означає, що у перші 7 років працівниками кібербезпеки можуть бути повнолітні громадяни України, які мають здібності в IT-сфері, в тому числі володіють іноземною мовою, пройшли відповідні курси та навчання, здали екзамен без будь-яких корупційних проявів, та мають нормальні показники роботи у кінцевому результаті.

У подальшому, пропонуємо все таки працівникам кібербезпеки отримувати вищу освіту у спеціальних навчальних закладах, та при необхідності проходити спеціальні курси. Але зазначаємо, що виключним у цьому питанні є кримінальне правопорушення «Одержання хабаря» та «Давання хабаря», що є змістом статті 369 Кримінального кодексу України «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі».

Зважаючи на все вищевказане, можемо зробити висновок про те, що відсутність належного механізму протидії та запобігання

кібербезпеки в Україні призводить до виникнення, поширення психологічного, економічного, сексуального, фізичного насильства, що є загрозою функціонування правової Української держави та розвитку громадянського суспільства.

Щодо міжнародного досвіду запобігання та протидії насильства у сфері кіберзлочинності, то пропонуємо зазначити те, що належний економічний соціальний розвиток держав та суспільства сприяє відсутності високих показників вчинення кіберзлочинів.

Література:

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2163-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення 24.09.2024).
2. В Україні торік виявили 3600 кіберзлочинців URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3820636-u-peterburzi-zaavili-pro-vibuhi-ta-potuznu-pozezu.html>
3. Кравцова М. О. Кіберзлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання органами внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2016. 14 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8da73c50-5c7d-4ae4-85b4-30fa7107489f/content>
4. Буюджи С. А. Правове регулювання боротьби із кіберзлочинністю: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Івано-Франківськ, 2018. URL: <https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/handle/123456789/1525>
5. Джуль В. В. Право інтелектуальної власності: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2017. 432 с.
6. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2163-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення 24.09.2024).
7. Про затвердження Порядку проведення огляду стану кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури, державних інформаційних ресурсів та інформації, вимога щодо захисту якої встановлена законом: постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2020 року № 1176 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1176-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 27.09.2024)
8. Про затвердження плану заходів на 2023–2024 роки з реалізації Стратегії кібербезпеки України URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-zakhodiv-na-20232024-roky-z-realizatsii-strategii-kiberbezpeky-ukrainy-i191223-1163> (дата звернення 27.09.2024).
9. Індикатори виконання Стратегії кібербезпеки України URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/strategiya-kiberbezpeki-ukrayini> (дата звернення 28.09.2024).
10. До загальної структури Міністерства внутрішніх справ України входять URL: <https://mvs.gov.ua/ministry/struktura> Структура Національної поліції. URL: <https://www.npu.gov.ua/pro-policiyu/struktura-nacionalnoyi-policiyi>
11. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. ст. 131.

УДК 327.7;321.8;323.172

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4\(76\)-11](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4(76)-11)

Маріанна МАРУСИНЕЦЬ

кандидат філологічних наук, доцент, старший науковий співробітник, доцент кафедри історії та суспільних дисциплін, старший дослідник Науково-дослідного центру імені Тіводора Легоцькі, Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II

ORCID: 0000-0001-7366-9328

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ФОНДІВ І ПРОГРАМ У ВСТАНОВЛЕННІ ТА ПІДТРИМЦІ МИРУ В ПІВНІЧНІЙ ІРЛАНДІЇ

У статті підкреслюється важливість спеціальних міжнародних фінансових програм і фондів у встановленні та підтримці миру в Північній Ірландії. Аналізується роль економічної допомоги для миробудівництва в Північній Ірландії. Констатовано, що міжнародні фінансові фонди та проекти зміцнюють міжгромадські стосунки католиків і протестантів Північної Ірландії через боротьбу з міжконфесійним протистоянням, що пов'язане з діяльністю радикальних релігійно-політичних угруповань, сприяють консолідації суспільства та примиренню за допомогою участі протиборчих сторін у спільних проектах.

Аналізується роль серії транскордонних програм: «Мир-I» (1995–1999) – спрямована на згуртування громад, залучених до конфлікту в Північній Ірландії та прикордонних графствах Республіки Ірландія, і на підтримку економічної та соціальної стабільності; «Мир-II» (2000–2006) – спрямована на зміцнення прогресу на шляху до мирного та стабільного суспільства і сприяння примиренню; «Мир-III» (2007–2013) – продовжувала деякі пріоритети попередніх програм; «Мир-IV» (2014–2020) – акцент було зроблено на інвестиціях, спрямованих на дітей і молодих людей; «Мир-Плюс» (2021–2027) – програма з підтримки миру та процвітання в Північній Ірландії та прикордонних графствах Ірландії вартістю 1,1 млрд. євро, що спільно фінансується Великою Британією та ЄС; Міжнародний фонд Ірландії (МФІ); Фонд «Атлантична Філантропія»; та серія програм – «Інтеррег», що фінансуються Європейським фондом регіонального розвитку, охоплює Північну Ірландію, прикордонні райони Республіки Ірландія та Західну Шотландію. Програма «Інтеррег» підтримує стратегічне транскордонне співробітництво для створення більш процвітаючого і стійкого регіону.

Аргументовано, що Північна Ірландія є чудовим прикладом впливу цільового фінансування миробудівництва на трансформацію конфлікту. Міжнародним урядовим і неурядовим організаціям, фінансовим фондам, які виділяють цільові кошти на миробудівництво в Північній Ірландії необхідно мати більше емпіричних даних для прийняття рішень. Це особливо важливо в контексті взаємозв'язку між цільовим фінансуванням миробудівництва та його результатами в розділеному суспільстві з історією затяжного насильства. Економічні труднощі нині визнано ключовою причиною конфлікту в Північній Ірландії. Організації громадянського суспільства (ОГС) за підтримки міжнародних фінансових фондів і програм сприяють встановленню та підтримці миру. ОГС сприяли забезпеченню місцевого економічного розвитку та зміцненню міжгромадських відносин упродовж усього періоду «Смути» ще до появи зовнішнього фінансування.

Ключові слова: Північна Ірландія, Республіка Ірландія, ЄС, Велика Британія, фінансування, програми фонду миру ЄС «Мир», Міжнародний фонд для Ірландії (МФІ), транскордонна програма «Інтеррег», миробудівництво.

Marianna Marusynets. THE ROLE OF INTERNATIONAL FINANCIAL FUNDS AND PROGRAMMES IN ESTABLISHING AND MAINTAINING PEACE IN NORTHERN IRELAND

The article highlights the importance of special international financial programmes and funds in establishing and maintaining peace in Northern Ireland. The role of economic assistance for peacebuilding in Northern Ireland is analysed. It is stated that international financial funds and projects strengthen intercommunal relations between Catholics and Protestants in Northern Ireland by combating inter-confessional confrontation, which is associated with the activities of radical religious and political groups, contribute to the consolidation of society and reconciliation through the participation of opposing sides in joint projects.

The role of a series of cross-border programmes is analysed: «Peace-I» (1995–1999) – aimed at bringing communities involved in conflict in Northern Ireland and the border counties of the Republic of Ireland together and supporting economic and social stability; «Peace-II» (2000–2006) – aimed at consolidating progress towards a peaceful and stable society and promoting reconciliation; «Peace-III» (2007–2013) – continued some of the priorities of previous programmes; «Peace-IV» (2014–2020) – focused on investment aimed at children and young people; «Peace-Plus» (2021–2027) – a €1.1 billion programme to support peace and prosperity in Northern Ireland and Ireland's border counties. Euros, jointly funded by the UK and the EU; the International Fund for Ireland (IFI); the Atlantic Philanthropies Foundation; and the «Interreg» programme series, funded by the European Regional Development Fund, covers Northern Ireland, the border areas of the Republic of Ireland and the West of Scotland. The «Interreg» programme supports strategic cross-border cooperation to create a more prosperous and sustainable region.

It is argued that Northern Ireland is an excellent example of the impact of targeted peacebuilding funding on conflict transformation. International governmental and non-governmental organisations, financial institutions that allocate targeted funds for peacebuilding in Northern Ireland need to have more empirical data to make decisions. This is particularly important in the context of the relationship between dedicated peacebuilding funding and outcomes in a divided society with a history of protracted violence. Economic hardship is now recognised as a key cause of the conflict in Northern Ireland. Civil society organisations (CSOs), with the support of international financial funds and programmes, contribute to the establishment and maintenance of peace. CSOs contributed to local economic development and community relations throughout the «Troubles», even before external funding was available.

Key words: Northern Ireland, Republic of Ireland, EU, Great Britain, funding, programs of the EU Peace Fund «PEACE», International Fund for Ireland (IFI), cross-border program «INTERREG», Northern Ireland, Republic of Ireland, peacebuilding.

Постановка проблеми. Важливу роль у мирному врегулюванні конфлікту в Північній Ірландії, а також побудові міцного, тривалого та стратегічного миру відіграють транскордонні та миротворчі мережі. Міжурядові та неурядові міжнародні організації, фонди, що сприяють встановленню та підтримці миру, зіграли на рівні з державами важливу роль у встановленні миру в Північній Ірландії та продовжують відігравати роль у його підтримці.

Транскордонні програми з розбудови миру та примирення «МИР» (англ. PEACE), що фінансуються Фондом миру та примирення ЄС, серія програм зі стимулювання співробітництва між регіонами ЄС та поза його межами – «ІНТЕРРЕГ» (англ. INTERREG), фонд «Атлантична Філантропія» (англ. «Atlantic Philanthropies») та діяльність Міжнародного фонду для Ірландії – незалежної міжнародної організації, яка сприяє економічному та соціальному прогресу, а також заохочує контакти, діалог і примирення між католиками-націоналістами і протестантами-юніоністами на острові Ірландія, зробили істотний внесок у мирний процес в Північній Ірландії. Проекти організацій громадянського суспільства, які фінансуються міжнародними фінансовими фондами та програмами підтримують миробудівництво, сприяють примиренню і розширенню співпраці між протестантською і католицькою громадами Північної Ірландії. Цільове фінансування миротворчих ініціатив допомагає налагодженню зв'язків між католицькою і протестантською громадами і має ключове значення для встановлення та підтримки довготривалого миру.

Фінансування миробудівництва має бути збалансованим і базуватися на реальних потребах місцевих громад. Політика фінансування мирних ініціатив у Північній Ірландії після Брекзиту має ґрунтуватися на розумінні вимог часу та місцевої специфіки, що трансформується як найкращим чином фінансувати миротворчі ініціативи і примирення. Враховуючи те, що фінансування миробудівництва сприяє інтеграції і примиренню між протестантською і католицькою громадами

вивчення впливу цільового фінансування міжнародними фондами і програмами миротворчих ініціатив у Північній Ірландії та прикордонних графствах Республіки Ірландія у контексті багатьох інших етнополітичних конфліктів є цінним. Розуміння наслідків і досвіду цільового фінансування миротворчих ініціатив також робить історичний внесок у дослідження зовнішньої та внутрішньої політики держави.

Мета статті. Головною метою статті є визначення та дослідження ролі Міжнародного фонду для Ірландії, міжнародного фінансового фонду «Атлантична Філантропія», серії транскордонних програм «ІНТЕРРЕГ», а також серії програм ЄС «МИР» у формуванні сталого миру в Північній Ірландії та прикордонних регіонах Республіки Ірландія.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Експерти та наукові діячі з економічної допомоги підкреслюють важливий, але недостатньо вивчений вплив фінансової допомоги як на внутрішні відносини, так і на міжетнічні відносини в розділених суспільствах, яким є Північна Ірландія. Ефективність прив'язки допомоги до миру через заохочення «дивідендів миру» завдяки наданню фінансової допомоги залишається недостатньо вивченою, і на сьогодні необхідно й надалі проводити дослідження в цьому напрямі. Серед дослідників, які вивчають роль міжнародних, неурядових організацій і фондів у встановленні та підтримці миру в Північній Ірландії, виділяються такі науковці з Республіки Ірландія, Великої Британії, ЄС, США та Канади як Б'юкенен С., Бірн С., Ірвін К., Левассер К., Реймер Л., Джордж Л., Гельке А., Харві Б., Г'юз Д., Хайд Д., Джонстон А., Карарі П., Скарлато О., Каузер А., Хан С., Ледерач К., Макінті Р., Майліан М., Макінтайр Г., Патнем Р., Річмонд О., Шварц К., Тімоті Д., Уайт Т.

При вивченні ролі недержавних учасників міжнародних відносин у врегулюванні конфлікту в Північній Ірландії інтерес представляє колективне дослідження канадських учених С. Бірна, К. Левассера, Л. Реміра

«Побудова миру в Північній Ірландії: надії на майбутнє». Автори наголошують, що для розв'язання таких етнополітичних конфліктів, яким є північноірландський конфлікт, держави, включно з наднаціональними інституціями та міжнародними організаціями, такими як ЄС, надають фінансування для отримання «дивідендів миру». Обґрунтування полягає в тому, що фінансування може вирішити проблему економічних поневірянь і нерівності, тим самим пом'якшити соціально-економічні причини насильства, що лежать в основі конфлікту [5].

Важливим дослідженням стала праця канадських науковців С. Хана та Ш. Бірна «Роль Міжнародного фонду для Ірландії та Європейського Фонду миру III у створенні сталого миру в Північній Ірландії та прикордонних графствах». Автори впевнені, що за підтримки з боку зовнішньої економічної допомоги неурядові організації можуть відіграти вирішальну роль у розбудові миру після укладення мирної угоди. У цьому контексті С. Хан і Ш. Бірн розглядають вплив, який чиниться Міжнародним фондом для Ірландії та програмою Фонду миру ЄС «МИР-III» на підтримання сталого миру в Північній Ірландії та прикордонних графствах Республіки Ірландія за допомогою надання фінансової допомоги організаціям громадянського суспільства Північної Ірландії. Автори підкреслюють важливу роль, яку міжнародна економічна допомога відіграє у сприянні сталому розвитку, примиренню та миру в Північній Ірландії та прикордонних графствах [15].

У колективній праці інтернаціональної групи науковців П. Карарі, Ш. Бірна, О. Скарлато, А. Каузера, Дж. Хайда «Роль зовнішньої економічної допомоги в налагодженні міжгромадських контактів і примиренні в Північній Ірландії та прикордонних графствах» автори доходять висновку, що затяжні етнополітичні конфлікти часто виникають через структурне насильство, а також через вразливість і маргіналізацію окремих груп населення. Під час «Смути» в Північній Ірландії та прикордонних районах спостерігався затяжний конфлікт між націоналістами та юніоністами. Зовнішня економічна допомога може стати ключовим чинником миротворчості, сприяючи міжгромадським контактам і примиренню, тим самим усуваючи історичну несправедливість у Північній Ірландії та просуюючи справедливість, рівність і гідність. Програма ЄС зі встановлення миру і примирення в Північній Ірландії та прикордонних районах Ірландії на 2007–2013 рр. («МИР-III») спрямована на

сприяння примиренню і прогресу в побудові мирного і стабільного суспільства [14].

В іншій праці міжнародної групи західних учених О. Скарлато, Ш. Бірна, К. Ахмеда «Економічна допомога громадським проектам з розбудови миру та примирення в Північній Ірландії та прикордонних графствах: Виклики, можливості та еволюція» автори аргументовано заявляють, що Міжнародний фонд для Ірландії та програми Фондація миру ЄС «МИР» надали зовнішні економічні ресурси для проектів місцевих спільнот у Північній Ірландії та прикордонному з Республікою Ірландія регіоні. Метою цих проектів є підтримка міжгромадських відносин, розвитку громад, економічного зростання, розбудови миру та примирення. Уряди Великої Британії та Ірландії, ЄС і США розглядають цю економічну допомогу як частину своєї прихильності підтримці мирного процесу, розвитку місцевого добровільного сектору та створенню «дивідендів миру». Однак дослідження показують, що реальність на місцях складніша. Автори зазначають, що з одного боку економічна допомога створила можливості для працевлаштування, розширила потенціал і сприяла поширенню місцевих знань про миробудівництво. З іншого боку допомога створила залежність, сприяла розвитку конкурентного середовища і насправді не змінила відносини в сектантському середовищі [29].

Виклад основного матеріалу. Важливим чинником при встановленні миру в Північній Ірландії є фінансово-економічна допомога ЄС, різних міжнародних організацій та фондів. Починаючи з 1987 р. у рамках цільових програм фінансування миробудівництва було виділено понад два мільярди євро економічної допомоги для отримання «дивідендів миру» та трансформації конфлікту, тоді як Північна Ірландія переходить від затяжного конфлікту до холодного миру. Це значна цифра для населення, що становить приблизно 1,9 млн. осіб. Загалом можна стверджувати, що ці програми справили позитивний вплив на мирний процес [5].

Угода Страсної п'ятниці 1998 р. проголосила створення уряду з поділом повноважень, Асамблеї Північної Ірландії та виконавчої влади у Стормонті, а також положень про виведення з експлуатації зброї воєнізованих формувань; демілітаризації безпеки; вирішення питань прав людини, статусу ув'язнених та охорони правопорядку; та визнання згоди більшості на зміну конституційного положення Північної Ірландії у складі Великої Британії [31].

Мирний теоретичний характер ліберальної демократії підживлює універсалістське основне положення про те, що жорстокі етнополітичні конфлікти та громадянські війни можуть бути перетворені на основі демократизації, економічного розвитку та соціальної інженерії. По суті, це означає, що існує єдиний для всіх процес фінансування миробудівництва, що підтримується державами та міжнародними інститутами, що просувають західні ліберальні цінності – індивідуалізм, автономія, громадянські права та права людини [26, с. 13].

Однак необхідно враховувати і факти, які свідчать про те, що ліберальне миробудівництво, оскільки воно фінансує організації громадянського суспільства, може сприяти дотриманню вимог на місцевому рівні, а не реальній прихильності до стійкого миру, оскільки зовнішні суб'єкти мають повноваження надавати або відмовляти місцевим організаціям громадянського суспільства доступ до економічних ресурсів [30, с. 28].

Необхідно зазначити, що дослідження цільового фінансування миробудівництва, наданого Північній Ірландії, показують й тривожні результати. Допомога британського уряду, по суті, фінансувала військову економіку для великого апарату безпеки, який контролював співтовариство протестантів-юніоністів. Завдяки цій та іншим стратегіям етнополітичний конфлікт у Північній Ірландії загострився з 1969 р. по 1996 р., який відомий як період «Смути». Аналогічним чином ЄС виділив Північній Ірландії 1 млрд. доларів на миробудівництво, але закріпив критерії, засновані на ідентичності, у процесі фінансування та замість покращення відносин посилив конфлікт між обома громадами [5].

Британський уряд звинуватили у спробі контролювати потік коштів, щоб впливати на напрямок діяльності місцевих організацій громадянського суспільства. Організації повинні шукати способи розподілу витрат та забезпечення взаємного фінансування з боку інших агентств, тим самим відкладаючи миробудівництво. Навпаки, Орган зі спеціальних програм ЄС (англ. Special EU Program Body, SEUPB) – один із шести транскордонних органів, створених урядами Великої Британії та Республіки Ірландія у 1999 р., та посередницькі фінансові органи мають значний вплив на реалізацію Фонду миру та примирення ЄС (англ. EU Peace and Reconciliation Fund) [2].

У цьому контексті зазначимо, що Орган зі спеціальних програм (SEUPB) – транскордонний орган, розташований на території Вели-

кої Британії та Республіки Ірландії, завдання якого полягає в координації проектів, які фінансуються ЄС і реалізуються у Північній Ірландії, отримує та розподіляє кошти в рамках двох програм ЄС: «ІНТЕРПЕГ ІВА», на суму 256 млн. євро, та «МИР-ІІІ», обсяг фінансування якої становить 333 млн. євро. Роль цих програм у встановленні та підтримці миру в Північній Ірландії буде розглянуто нижче. Орган зі спеціальних програм (SEUPB) підзвітний як Європейській комісії, так і виконавчій владі Північної Ірландії та уряду Ірландії. З огляду на все вищесказане існує необхідність вимірювання впливу фінансових фондів на підтримання миру в Північній Ірландії та цілеспрямованого дослідження того, як і чому фінансується миробудівництво [2].

Безробіття, розчарування в Демократичній юніоністській партії (ДЮП), суперечки щодо прапора, залучення нових воєнізованих угруповань і вкорінення сектантства призвели до того, що після підписання Угоди Страсної п'ятниці 1998 р., особливо у протестантській молоді загострились суперечки з католицькою громадою, оскільки посилились обидві етнополітичні ідентичності, ускладнивши компроміс між ними [7].

Для вирішення етнополітичних конфліктів, подібних до того, що відбувся в Північній Ірландії міжнародні організації та фонди, а також наднаціональні інститути надають фінансування для отримання «дивідендів миру». Обґрунтування полягає в тому, що фінансування може вирішити проблему економічних поневірянь і нерівності, тим самим пом'якшуючи соціальні та економічні причини насильства, що лежать в основі конфлікту. Це фінансування має безліч назв, таких як «іноземна допомога», «гуманітарна допомога», «економічна допомога», проте ці ярлики часто розпливчасті і можуть включати фінансування інших цілей, крім миробудівництва (наприклад, торгівлі) [14].

Економічна допомога спрямована на підтримку миробудівництва в країнах, що виходять із затяжного конфлікту, шляхом усунення економічних поневірянь та нерівності та тим самим пом'якшення основних соціальних та економічних причин насильства. Оскільки економічна політика, що посилює класові, етнічні, гендерні та релігійні розбіжності, визначається як суттєва причина жорстоких громадянських воєн, розуміння засобів їх усунення у вигляді економічної допомоги може мати вирішальне значення для миробудівництва після укладання мирної угоди [18]. Важливо критично проаналізувати роль еконо-

мічної допомоги, що надається організаціям громадянського суспільства, які домагаються «дивідендів миру» в Північній Ірландії, щоб визначити, що працює з точки зору доставки та розподілу допомоги, та виміряти внесок фінансованих проектів у миробудівництво та примирення [29].

У Північній Ірландії католицька громада, що політично представлена націоналістами-республіканцями, бажає залишити Сполучене Королівство та возз'єднається з Республікою Ірландія. Навпаки, більшість протестантів, що політично представлена юніоністами-лоялістами бажають залишитися частиною Великобританії. Політика, що призводить до економічних поневірянь, особливо для спільноти католиків тривалий час розглядалася як одна з ключових проблем у контексті встановлення миру в Північній Ірландії [6].

Економічні труднощі цього конфлікту тісно пов'язані з політичними поглядами та етнорелігійною ідентичністю його учасників. У 1968 р. вулиці Північної Ірландії були заповнені протестувальниками, які вимагали рівного доступу до зайнятості, житла та виборчих прав для католиків. Сьогодні, понад п'ятдесят років після початку північноірландського конфлікту, рівень безробіття серед католицької спільноти становить 8,8%, що вище за середній показник по Північній Ірландії у 7,5% і вище за рівень безробіття серед протестантської спільноти у 5,7%. У робочих кварталах католиків у Деррі та Белфасті рівень безробіття ще вищий – 11% [9].

Тим не менш, внутрішні, наднаціональні та міжнародні спонсори визнали, що фінансування організації громадянського суспільства міжнародними фінансовими фондами та програмами необхідні для побудови миру та примирення у Північній Ірландії. У Північній Ірландії та прикордонних графствах Ірландської Республіки з'явилися два основні джерела фінансування організацій громадянського суспільства, але жоден з них не зміг повністю оцінити вплив фінансової допомоги на встановлення та підтримання миру: Програма ЄС із забезпечення миру та примирення та її п'ять етапів («МИР-I –IV» та «МИР-ПЛЮС») та Міжнародний фонд для Ірландії (англ. International Fund for Ireland, IFI), що фінансується за рахунок внесків США, ЄС, Канади, Австралії та Нової Зеландії.

Отже, Серія спеціальних програм підтримки ЄС для миру та примирення – «МИР» у Північній Ірландії та МФІ, створеної відповідно до Англо-ірландської угоди (1985) у 1986 р., є найбільшими, найбільш тематично орієнтованими та важливими джерелами

фінансування для побудови миру та примирення у Північній Ірландії. До них необхідно додати прямі гранти від уряду Великобританії, програми транскордонного співробітництва «ІНТЕРРЕГ» та фонд «Атлантична Філантропія» (англ. «The Atlantic Philanthropies»), що фінансується ірландсько-американським підприємцем Чаком Фіні.

У контексті дослідження вважаємо за необхідне в кратці проаналізувати кожен із фінансових проектів та їх роль у встановленні та підтриманні міцного миру в Північній Ірландії.

Фонд «Атлантична Філантропія» відіграв важливу роль у врегулюванні північноірландського конфлікту та фінансуванні миру у Північній Ірландії. Засновник фонду, Ч. Фіні, сприяв залученню США у процес мирного врегулювання конфлікту. «Атлантична Філантропія» надавала фінансову підтримку миротворчим проектам у Північній Ірландії. Деякі напрямки діяльності фонду включають: допомогу дев'яти ірландським університетам; підтримка альтернативної системи освіти у Північній Ірландії (школи, де разом навчаються діти з католицьких та протестантських сімей); вирішення проблем колишніх політв'язнів (працевлаштування, політична освіта та підвищення кваліфікації); фінансування проектів неурядового сектора, зокрема захисту прав людини; підтримка неформальних дипломатичних зв'язків [3].

У 2004–2013 рр. лише за програмою «Примирення та права людини» фондом «Атлантична Філантропія» для Північної Ірландії було виділено грантів на суму понад 15 млн. доларів. 14 вересня 2020 р. Ч. Фіні підписав документи про офіційне закриття некомерційної організації на онлайн-церемонії. Автор фонду «Атлантична Філантропія», Ч. Фіні належав до нової хвилі американсько-ірландських лобістів, які сприяли залученню США до процесу мирного врегулювання північноірландського конфлікту. Фонд допомагав дев'яти ірландським університетам, підтримував альтернативну систему освіти в Північній Ірландії (школи, де разом навчаються діти з католицьких та протестантських сімей), вирішував проблеми колишніх політв'язнів (працевлаштування, політичну освіту та підвищення кваліфікації), фінансував проекти неурядового сектору, у тому числі з захисту прав людини і підтримував неформальні дипломатичні зв'язки. «Атлантична філантропія» фінансувала поїздки політиків до колишніх конфліктних зон і займалася підвищенням рівня політичної освіти місцевих політичних діячів. Підтримувалися

проекти навчання осіб, які несли громадське чергування в розділених кварталах Белфасту та інших районах Північної Ірландії. Серед активістів було багато кримінальних елементів, які під час чергувань чинили насильницькі дії. Виникла необхідність їхнього залучення до освітніх програм. Загалом людям, залученим до насильства було запропоновано якусь альтернативу [19].

Одним із найголовніших фінансових інструментів для встановлення та підтримки миру в Північній Ірландії є Міжнародний фонд для Ірландії (МФІ). МФІ було створено у 1986 р. після підписання двосторонньої Англо-ірландської угоди у 1985 р. між урядами Великобританії та Республіки Ірландії. МФІ отримав суттєве фінансування насамперед із боку США та ЄС, а також інших держав із численним ірландським населенням. МФІ сконцентрував свою увагу на міжобщинному розвитку та проектах з примирення, як у Північній Ірландії, так і Республіці Ірландія. МФІ робить великий внесок у розвиток ініціативи щодо просування транскордонного співробітництва. З моменту свого заснування фонд здійснив тисячі проектів та освоїв велику кількість фінансових ресурсів [12].

МФІ став каталізатором стійких та довгострокових зусиль з налагодження відносин, економічного розвитку, взаємозалежності та довіри між юніоністами та націоналістами. Протягом дванадцяти років, що передували укладенню Угоди Страсної п'ятниці 1998 р., в неї вкладалися критично важливі та стратегічно важливі кошти, а після підписання Угоди тривала робота щодо забезпечення та зміцнення миру, який наприкінці 1990-х та 2000-х рр., здавалося, знаходився на межі краху. Ці постійні зусилля до, під час і після укладення мирної угоди відіграли вирішальну роль у закріпленні досягнутих успіхів [15].

Що особливо важливо, завдяки МФІ міжнародне співтовариство створило довговічний інститут, що має місію та ресурси. Це дозволяють МФІ не обмежуватися традиційними рамками. У той час як національні агенції з розвитку часто змушені орієнтуватися на фінансування рік у рік, МФІ міг підходити до миробудівництва з більш довгостроковою перспективою. МФІ взяв на себе основне завдання – інвестувати у створення більш конструктивного політичного середовища на майбутнє, приділяючи особливу увагу молоді [10].

Завдяки об'єднанню в єдину структуру, внески численних донорів – особливо США, ЄС, Великобританії, Австралії, Канади та Нової Зеландії – дозволили МФІ досягти зна-

чної суми у 1,5 млрд. доларів у вигляді прямого фінансування та 2,4 млрд. доларів загалом, що складає 44 долари на особу на рік. За перші 30 років існування МФІ було підтримано 6 тис. проектів із миробудівництва, 15 тис. молодих людей взяли активну участь у програмах навчання, та було створено понад 55 тис. робочих місць [13].

МФІ не лише об'єднав ресурси, а й легітимність. Залучаючи міжнародну підтримку, МФІ робив дві речі, які жоден уряд не міг зробити поодиноці. По-перше, він підтримував проекти фінансовими ресурсами з усього світу. По-друге, МФІ є сукупністю країн-донорів, які історично мали тісні зв'язки як з юніоністами, так і з націоналістами. У результаті більшість у кожному суспільстві почувалася комфортно при взаємодії з програмами, що підтримуються МФІ. МФІ об'єднав знання та досвід донорів, профільних експертів, політиків, неурядових організацій та місцевих громад. На основі цього досвіду МФІ розробив більш глибоке розуміння та методологію, що сприяють розширенню участі низових організацій [10].

Тепер проаналізуємо один із наймасштабніших проектів – Фінансування ЄС програм «МИР» та їх роль у врегулюванні конфлікту в Північній Ірландії.

Фонд миру ЄС був створений у 1996 р. після припинення вогню лоялістськими та республіканськими воєнізованими формуваннями. ЄС виділяє Північній Ірландії значні фінансові кошти на побудову миру в рамках серії програми «МИР», яких наразі налічується п'ять:

1) У рамках програми «МИР-I» (1995–1999) фінансова допомога була спрямована на «зміцнення самооцінки, потенціалу та впевненості у католицькій та протестантській спільнотах за допомогою соціального та економічного розвитку та обмежувалася тим фактом, що деякі спільноти поверхово дотримувалися ідеї міжобщинного примирення для доступу до засобів, віддаючи перевагу проектам з єдиною ідентичністю» [4, с. 57];

2) Програма «МИР-II» (2000–2006) для Північної Ірландії була спрямована на зміцнення прогресу в напрямі мирного і стабільного суспільства через економічний розвиток і транскордонне співробітництво. У рамках програми було профінансовано понад 7000 проектів на загальну суму 995 млн. євро;

3) Програма «МИР-III» (2007–2013) представляє важливий погляд на те, як практика місцевих організацій громадянського суспільства на низовому рівні впливала на формування політики, особливо у зв'язку з тим, що

вона часто створювала внутрішньосупільні протиріччя;

4) Програма «МИР-IV» (2014–2020) акцентувала увагу на розширенні прав та можливостей молоді, лояльної протестантським юніоністам, та усунення спадщини конфлікту [5];

5) Програма «МИР-ПЛЮС» (2021–2027) для Північної Ірландії спрямована на підтримку миру та примирення, а також на сприяння соціальній, економічній та регіональній стабільності та співпраці у Північній Ірландії та прикордонних графствах Ірландії. Основні цілі програми «МИР-ПЛЮС»: створення мирних та процвітаючих громад; соціально-економічне оновлення та трансформація; розширення можливостей та інвестування у молодь; здорові та інклюзивні громади; підтримка стійкого миру; побудова та зміцнення партнерства та співробітництва. У період із 2021 р. 2027 р. ЄС виділить на програму «МИР-ПЛЮС» 235 млн. євро із фонду Європейського територіального співробітництва. Разом із фінансовим внеском Великобританії та додатковим національним співфінансуванням від Республіки Ірландія та Північної Ірландії загальна сума інвестицій становитиме 1,1 млрд. євро [28].

Ініціювання програми «МИР-I» Європейською Комісією у 1995 р. за підтримки урядів Великобританії та Республіки Ірландія задіяло вже існуючий потенціал соціального капіталу та спільну урядову концепцію ролі примирення у припиненні конфлікту. У 1970–х і 1980–х рр. ця політика підпадала під загальну назву політики «супільних відносин». У політиці британського уряду існувала постійна напруга між політикою примусу (використання військових засобів для встановлення та підтримки контролю та порядку в Північній Ірландії) та політикою «інтеграціонізму», яка вважала, що конфлікт був по суті викликаний проблемами «відсталості» (недорозвиненість, така як соціальна ізоляція, соціальна потреба та нерівність, які в першу чергу відчувала католицька націоналістична громада, що призводило до її політичного відчуження).

У той час як протягом більшої частини 30-річного періоду конфлікту британська політика віддавала пріоритет його військово-безпековому вирішенню, яке зазнало невдачі, реформатори британського уряду також намагалися використати ненасильницькі варіанти політики у двох ключових вимірах. По-перше, проводилася політика заохочення «хороших супільних відносин» у Північній Ірландії. По-друге, визнавалася політична природа конфлікту як такого, що включає конкуруючі націоналізми. Ця реальність вимагала

зовнішнього «ірландського» та іншого міжнародного виміру (зокрема, участі США та останнім часом ЄС) [10].

Коли ЄС розпочав процес консультацій щодо програми «МИР-I», не було попереднього обговорення того, що означають мир і примирення або як їх можна досягти. Дискусії про примирення у Північній Ірландії зробили підхід ЄС до «миру та примирення» ще більш суперечливим. Навіть академічна література та практична література є суперечливими, бо термін «примирення» має кілька значень. Громадські дебати про примирення розпочалися в рамках реалізації проекту «МИР-I». Вони були зосереджені на ключових темах, таких як права людини, жертви і ті, хто вижив, а також створення комісії з встановлення істини.

У цьому контексті провідний американський прихильник примирення Жан-Поль Ледерах вперше був запрошений до Північної Ірландії у 1995 р. Він представив ідею «трансформації конфлікту» як більш прогресивну альтернативу терміну «примирення», що оспорювався та політизувався. Можливо, відображаючи відносну силу релігійних організацій, що працюють у галузі примирення, громадських відносин та медіації у Північній Ірландії, саме робота Ледераха привертає найбільше уваги практиків із середини 1990–х рр. Бачення Ледерахом «трансформації конфлікту» також проникло у сферу державної політики, оскільки це також філософія соціальної активності для практиків. Для цього потрібні ідейні практики, які будуть просувати процес «трансформації конфлікту». Ініціативи місцевих органів влади щодо примирення навіть отримали назву – «трансформація конфлікту» [17]

Одним із найбільш значущих результатів фінансування ЄС стало перетворення миротворчості на велику можливість для бізнесу. На час укладання Угоди Страсної п'ятниці 1998 р., за даними уряду Великобританії, лише у Північній Ірландії налічувалося близько 5 тис. добровільних та громадських організацій, які забезпечували роботою близько 33 тис. громадян. На цьому етапі конфлікту у секторі супільних відносин було зайнято більше людей, ніж у обробній промисловості Північної Ірландії. Валовий річний дохід цього сектора оцінювався приблизно 500 млн. фунтів стерлінгів. Не дивно, що фінансування ЄС не лише підтримало роботу організацій зі зв'язків з громадськістю, співпрацювати з якими люблять неурядові організації, а й створило нове професійне середовище – «посередницький» бізнес, який сприяв інтеграції

керівних кадрів цього сектора до міжнародної індустрії підтримки миру та врегулювання конфліктів. Мир у Північній Ірландії нині загалом сприймається ліберальними виборцями як мир завойований екстремістами, де «погані хлопці», «терористи», були винагородженні владою [11].

Фінансування мирних програм на початку 1990-х рр. проходило в умовах нерівномірності розподілу матеріальних (фінансових коштів та послуг) та нематеріальних (інформація, психологічна підтримка) ресурсів, які отримували католицькі (націоналістичні) та протестантські (юніоністські) громади. Не дивно, що серед юніоністів було багато обурення через те, що націоналістичні громадські структури, здавалося, процвітали під час конфлікту, тоді як їхні власні громади охопили роздробленість і безлад. На цьому фоні фінансування програми «МИР-І» ЄС спочатку сприймалося з підозрою в юніоністській спільноті та як сприятлива можливість для націоналістів, чий організаційний потенціал означав, що вони були в кращому становищі для отримання вигоди від механізмів фінансування [11].

Однак ЄС був не просто пасивним донором зусиль урядів Великої Британії та Республіки Ірландія. Президент Європейської комісії Ж. Делор прагнув просувати «соціальну модель» ЄС після підписання Маастрихтського договору про Європейський Союз 1992 р. Він розглядав програми «МИР» та їх фінансування ЄС як значний соціальний експеримент у тому, як соціальне партнерство може бути використане як інструмент розвитку для просування ЄС, навіть незважаючи на те, що основна увага мала бути приділена примиренню співтовариств та вирішенню конфліктів відповідно до пріоритетів ЄС.

Власне, бачення Ж. Делором «партнерства» було засобом обійти обструкціоністські національні уряди. Програма «МИР-І» була першою великою фінансовою ініціативою ЄС, спрямованою на досягнення цієї ширшої політичної мети, і Північна Ірландія мала послужити тестом для європейської концепції «партнерства» як процесу прийняття рішень на основі діалогу та консенсусу між політиками та громадськими інтересами при наданні суспільних благ. Акцент був зроблений на механізмах надання послуг «вверх», коли більша частина фінансування керується місцевими партнерськими структурами та неурядовими організаціями [11].

У звіті британського дослідника та експерта Б. Гарві 1997 р. про програму ЄС «МИР-І» йдеться про необхідність «більшої

суворості у розробленні відповідних показників і заходів для моніторингу ефективності Програми» [8, с. 84], що значною мірою ігнорувалося. У рамках цієї парадигми процеси фінансування потребують такої форми миробудівництва, яка створює посередній мир та відновлення конфлікту через відсутність місцевої підтримки та легітимності. У Північній Ірландії після підписання у 1998 р. Угоди Страсної п'ятниці було витрачено величезні ресурси для досягнення повільного прогресу [27, с. 54].

Значні суми фінансування з боку ЄС призвели до значних змін у політичній системі Північної Ірландії. Ці зміни розширили можливості громадянського суспільства і послабили державний контроль над так званим «порядком денним суспільних відносин». Організаційна структура, створена для управління фінансуванням ЄС, збалансувала повноваження державних службовців і політиків на національному та місцевому рівнях. Вона також включала представників різних соціальних партнерів, таких як громадські та добровільні організації, приватний сектор, а також посадових осіб Європейської комісії. Цей процес викликав значну напругу між різними групами інтересів. Обрані представники відчували, що їхні повноваження були узурповані новопрیدбаною владою громадянського суспільства і новою роллю Європейської Комісії [10].

Фінансування ЄС було спрямоване туди, де був значний потенціал для партнерства. Справді, програма «МИР-І» та її наступники діяли за допомогою існуючих фахівців зі зв'язків із громадськістю та апарату громадянського суспільства. ЄС покладався на апарат Добровільної трастової спільноти Північної Ірландії (англ. Northern Ireland Voluntary Trust Community), яка була створена британськими урядами, що змінювали один одного, але по суті це був окремий добровільний сектор. Крім того, існувала величезна напруженість між «старими» та «новими» громадськими організаціями, і навіть серед політиків було багато суперечок та занепокоєння з приводу того, що є «громадською організацією». Парадокс тут полягав у тому, що політики побоювалися, що фінансові кошти врешті-решт потраплять до воєнізованих формувань (і це призведе до поганої реклами), тоді як воєнізовані формування були ключовими центрами громадської організації, особливо на боці католиків-націоналістів, які виступають за об'єднання Ірландії та розрив союзу з Великобританією [10].

В цілому можна констатувати, що урок програми «МИР-І» полягав у тому, що ЄС

не мав стратегічного розуміння управління конфліктами або суттєвого розуміння того, що означають мир і примирення. Крім загальних концепцій просування соціальної моделі «партнерства» та опори на громадянське суспільство як основу для побудови миру та примирення, не було жодної стратегії щодо того, що має забезпечити фінансування. Пріоритети для програми ЄС «МИР-I» були визначені на місцевому рівні спільнотою Північної Ірландії, а не Європейською комісією.

У тематичних пріоритетах констатуються суперечності між двоїстими пріоритетами та політичними підходами: між «соціальним» аспектом потреб (розвиток, зайнятість, нарощування потенціалу, відродження) та «політичним» (права людини та конституційні питання). Робота американського дослідника Р. Путнема про соціальний капітал, зокрема його ідеї про зв'язок між соціальними мережами, залучення спільноти, «громадянськими чеснотами» та демократією, мали величезний вплив на те, як активісти громадянського суспільства в Північній Ірландії визначали пріоритети фінансування ЄС. Програма «МИР-I» було зосереджено на «нарощуванні потенціалу», тобто. нарощування соціального капіталу в рамках двох співтовариств – католицького та протестантського [25].

Під час еволюції програми «Мир-II» серед активістів громадянського суспільства була широко поширена думка, що програма «Мир-I» припустилася стратегічної помилки, надавши надмірного значення нарощуванню потенціалу в громадах на шкоду роботі між громадами та розвитку так званого «сполучного» соціального капіталу. Визначення пріоритетів проектів, які передбачають спільну участь обох спільнот, з'явилося тільки в програмі «Мир-II», і навіть тоді більша частина цього «партнерства» носила формальний прагматичний характер для забезпечення фінансування. Програма «Мир-II» і «Мир-III» також перетворилися на програми, які більшою мірою орієнтовані на «Лісабонський порядок денний» економічного зростання ЄС [22].

Як наслідок, під час виконання програми «Мир-III» стратегія ЄС змістилася у бік надання більш пріоритетного значення економічному розвитку, особливо активнішому транскордонному економічному розвитку, та применшила значення «громадської роботи». У доповіді Цільової групи голови Європейської Комісії Ж. Баррозу (2004–2014) по Північній Ірландії, присвяченій оцінці впливу фінансування ЄС, хоч і стверджується про успіх, Північна Ірландія, нарешті, виключена

з програм зв'язків з громадськістю та встановлені чіткі економічні пріоритети, виключені з Лісабонського порядку денного для майбутнього фінансування ЄС [21].

Програма «МИР-III», що діяла з 2007 по 2013 рік, передбачала більш цілеспрямований підхід до результатів примирення та вирішення проблем сектантства та расизму. Програма «МИР-III» була представлена як окрема програма, яка частково фінансується ЄС (225 млн. євро від ЄС з додатковими національними внесками у розмірі 108 млн. євро) через програму структурних фондів. Основними цілями програми «МИР-III» є зміцнення прогресу на шляху до мирного та стабільного суспільства та сприяння примиренню шляхом надання допомоги проектам, які допомагають примирити спільноти та зробити внесок у створення спільного суспільства для всіх [2].

Програма поділена на два основні пріоритети: примирення громад та внесок у спільне суспільство. Ці пріоритети реалізуються через низку завдань: побудова позитивних відносин на місцевому рівні; визнання минулого; створення спільних суспільних просторів; розвиток ключового інституційного потенціалу для побудови спільного суспільства. Новий підхід програми «МИР-III» зберіг низку ключових аспектів попередніх програм і знову робить сильний акцент на примиренні. Новий стратегічний підхід, запроваджений у програмі «МИР-III», спрямований на досягнення максимального ефекту від фінансування, доступного в рамках «МИР-II», означав, що волонтерські та громадські групи могли отримати фінансування програми від місцевих рад, сформованих у вісім кластерів. Після завершення програми «МИР-III» було підтримано близько 400, переважно великомасштабних, стратегічних проектів. [1].

Отже, загалом кожна програма «МИР-I», «МИР-II», «МИР-III» була спрямована на те, щоб продовжити роботу, розпочату в рамках попередньої програми. Економічний розвиток і створення груп громадянського суспільства в рамках програми «МИР-I» поступилися місцем більш цілеспрямованій діяльності, орієнтованій на примирення та міжобщинні контакти в рамках програми «МИР-II». У програмі «МИР-III», заснованій на дослідженні значення та визначення поняття «примирення», яке було проведено в рамках програми «МИР-II», більше уваги приділялося саме примиренню. Програма «МИР-III» також була спрямована на впровадження ефективніших механізмів реалізації.

Наступною програмою із серії «МИР» стала програма «МИР-IV». Вона є транскордонною ініціативою, яка фінансується ЄС і спрямована на підтримку миру та примирення у Північній Ірландії, та прикордонному з нею регіоні – прикордонних графствах Республіки Ірландія. Основною метою програми є розвиток позитивних відносин, що характеризуються повагою, де культурна різноманітність вітається, а люди можуть жити, навчатися та спілкуватися разом, без забобонів, ненависті та нетерпимості. У рамках програми протягом шести років, з 2014 р. по 2020 р., у Північну Ірландію було інвестовано 270 млн. євро. 229 млн. євро було виділено з Європейського фонду регіонального розвитку, а уряди Республіки Ірландія та Великобританії виділили додатково 41 млн. євро у рамках спільного фінансування. Фінансування здійснюється Департаментом розвитку сільських територій та громад уряду Республіки Ірландія, Міністерством освіти та Міністерством у справах дітей та молоді Республіки Ірландія [23].

Основні цілі програми «МИР-IV»: згуртованість між громадами, залученими до конфлікту в Північній Ірландії та прикордонних графствах Республіки Ірландія; економічна та соціальна стабільність. Серед пріоритетних напрямів програми виділяються: спільна освіта – 30 млн. євро передбачено для проєктів спільної освіти, які збільшують контакти між учнями та вчителями з усіх соціальних верств; допомога дітям та молоді – 57 млн. євро спрямовано на майбутнє наступного покоління, яке, як показує дослідження, все ще перебуває під негативним впливом спадщини конфлікту; створення спільних просторів та послуг – 84,5 млн. євро виділено на створення нових загальних послуг та просторів; побудова позитивних взаємин на місцевому рівні. 44 млн. євро спрямовані на підтримку місцевих проєктів для зміцнення взаємної довіри та розуміння, використовуючи спорт, мистецтво та культуру. Загальне управління та реалізацію програми здійснює Спеціальний орган програм ЄС (SEUPB), а фінансування адмініструють місцеві партнерства та неурядові організації [16].

У контексті аналізу програма «МИР-IV» необхідно зазначити, що у зв'язку з виходом Великобританії зі складу ЄС – Брекзітом у 2018 р. програму «МИР-IV» було продовжено до кінця 2023 р. про що буде зазначено нижче. Трансформована програма «МИР-IV» була узгоджена урядом Північної Ірландії, урядом Республіки Ірландія та Європейською комісією і має чотири основні цілі: спільні освітні ініціативи; підтримка маргіналізова-

них дітей та молоді; надання нових спільних приміщень та послуг; для задоволення потреб Белфасту, який носить інклюзивний характер та надає всім жителям міста можливість брати участь у заходах щодо зміцнення миру та примирення. З 2018 р. на реалізацію плану з підтримки миру та примирення у Белфасті за трьома основними напрямками було виділено понад 14 млн. фунтів стерлінгів у рамках програми «МИР-IV»: діти та молодь – 3 млн. фунтів стерлінгів; загальні простори та послуги – 6,3 млн. фунтів стерлінгів; створення позитивних відносин – 5,1 млн. фунтів стерлінгів [24].

Ще однією важливою фінансовою програмою є програма – «ІНТЕРРЕГ». Транскордонна програма ЄС «ІНТЕРРЕГ» була вперше представлена у 1991 р. і була розроблена як відповідь Європейського співтовариства на наслідки створення єдиного ринку. Вона визнала відносно несприятливе становище прикордонних регіонів у Європейському співтоваристві та запропонувала механізм підтримки таких територій. Програма включала, як і програма «МИР», кілька етапів реалізації. З 1991 р. у рамках програм «ІНТЕРРЕГ-А» до Північної Ірландії та прикордонних регіонів Республіки Ірландія надійшло близько 1,13 млрд. євро. Ці кошти пішли на фінансування тисяч проєктів, що підтримують стратегічне прикордонне співробітництво з метою створення більш процвітаючого та сталого регіону. Загалом програма «ІНТЕРРЕГ-А» була спрямована на підтримку економіки прикордонних територій та стимулювання транскордонного співробітництва. Її діяльність була спрямована в основному на економічний розвиток, а теми охоплювали туризм, довкілля, сільське господарство та ширший регіональний розвиток [20].

Спадщина програми «ІНТЕРРЕГ-І» була продовжена в рамках її реалізації у 1994–1999 рр., при цьому збільшилося фінансування розвитку людських ресурсів. У рамках перших двох програм у регіоні було освоєно 412 млн. євро. Обидві програми керувалися централізовано Департаментом фінансів у Дубліні та Департаментом фінансів та персоналу у Белфасті. В рамках програми «ІНТЕРРЕГ-ІІ» було створено близько трьох тис. робочих місць, у таких галузях, як розвиток бізнесу, туризм, допомога сільському бізнесу, транскордонні бізнес-кластери, а також створені в результаті участі у програмах навчання навичкам, перекваліфікації та галузевих ініціативи. У рамках програмами створено 102 сільських підприємства. Близько 24 тис. громадян пройшли навчання з питань

управління та підприємницької діяльності, а також близько 7 тис. учасників навчальних та освітніх ініціатив у рамках транскордонних семінарів, конференцій та курсів щодо підвищення обізнаності у галузі інформаційно-комунікаційних технологій. Створено 59 транскордонних мереж охорони здоров'я та соціального забезпечення [20].

Участь Органу зі Спеціальних програм ЄС (SEUPB) у серії Програм «ІНТЕРРЕГ» розпочалася з «ІНТЕРРЕГ-ІІА», період фінансування якої припадає на 2000–2006 рр. Програму було розроблено для підтримки транскордонного співробітництва, соціальної згуртованості та економічного розвитку між регіонами ЄС. Загальна вартість програми становила 183 млн. євро, було профінансовано 420 проектів. Пріоритети включали: зміцнення потенціалу на місцевому рівні для розробки та реалізації стратегій місцевого розвитку, спрямованих на сприяння економічній та соціальній згуртованості; покращення фізичного середовища та просторової цілісності території, на яку поширюється дія програми; сприяння діям, які покращують якість життя населення відповідної території та які є інклюзивними та партисипативними за своєю природою та функціонуванням [20].

Грунтуючись на успіхах та уроках попередніх програм «ІНТЕРРЕГ», програма «ІНТЕРРЕГ-ІІА» (2007–2013) підтримала стратегічну співпрацю в інтересах більш процвітаючого та стійкого регіону. Загальна вартість програми «ІНТЕРРЕГ-ІІА» становила 256 млн. євро. Зокрема, програма була спрямована на розвиток динамічної економіки, підтримку інфраструктури та просування інноваційних шляхів вирішення конкретних регіональних проблем. Попередні програми «ІНТЕРРЕГ» діяли на транскордонній основі між Північною Ірландією та Республікою Ірландія. Після того, як ЄС переглянув визначення морських кордонів, відмітним аспектом цієї програми стало включення до неї західної Шотландії. Це дало можливість розвивати співпрацю між Шотландією, Республікою Ірландія та Північною Ірландією, а також підтримувати та зміцнювати співпрацю між Північною Ірландією та Ірландією [20].

Програму «ІНТЕРРЕГ-ІІА» (2014–2020 рр.) було розроблено для сприяння підвищенню рівня економічної, соціальної та територіальної згуртованості на всій території дії програми. Загальна вартість програми складає 283 млн. євро, включаючи внески ЄС, уряду Республіки Ірландія та виконавчої влади Північної Ірландії. До кінця 2021 р. було затверджено 33 проекти «ІНТЕРРЕГ-ІІА» (включа-

ючи технічну допомогу). У рамках програми фінансується безліч різних проектів, які працюють на транскордонній основі – у Північній Ірландії, прикордонних графствах Республіки Ірландія та Західної Шотландії. Ці проекти спрямовані на захист спільного довкілля острова Ірландія, покращення здоров'я та добробуту людей, скорочення викидів вуглекислого газу та підвищення ефективності бізнесу. У рамках програми «ІНТЕРРЕГ-ІІА» фінансуються чотири ключові завдання. До них належать: дослідження та інновації; довкілля; стійкий транспорт; охорона здоров'я та соціальне забезпечення [20].

Транснаціональні програми, такі як «Атлантичний регіон», «Північна периферія і Арктика» та «Північно-Західна Європа», об'єднують регіони з різних країн ЄС та сусідніх держав із схожою географією, культурою та проблемами. Програми підвищують потенціал кожного регіону у розробці рішень за допомогою транснаціональної співпраці та, зрештою, зменшують регіональну нерівність. У період із 2007 по 2014 р. Організація Спеціальних програм ЄС (SEUPB) надала підтримку більш ніж 50 організаціям у Північній Ірландії, які взяли активну участь у більш ніж 40 проектах у рамках чотирьох транснаціональних та міжрегіональних програм, доступних для регіону. Ця підтримка триває й у поточному періоді фінансування (з 2014 р. до теперішнього часу): 68 північноірландських партнерів затверджено у рамках програм, і цим партнерам виділено ще 15,67 млн. євро за рахунок коштів Європейський фонд регіонального розвитку (англ. European Regional Development Fund, ERDF) [20].

Слід зазначити, що програми «МІР-ІІІ» та «ІНТЕРРЕГ-ІІА» отримали широке висвітлення під час переговорів щодо умов виходу Великобританії з ЄС. До Угоди про вихід Великобританії з ЄС було включено зобов'язання забезпечити їх продовження до завершення 2023 р. У цьому контексті 25 березня 2019 р. Європейським парламентом та Радою було прийнято «Регламент (ЄС) 2019/4912», метою якого є продовження програм територіального співробітництва «МІР-ІІІ» між Республікою Ірландія та Сполученим Королівством, а також між Республікою Ірландія, Північної Ірландії та Шотландії [28].

Після закінчення реалізації серії програм «МІР» у 2020 р. було створено нову транскордонну програму ЄС, спрямовану на зміцнення миру, примирення та транскордонне співробітництво між Ірландією та Північною Ірландією – «МІР-ПЛЮС». Вона об'єднує попередні програми «ІНТЕРРЕГ» та «МІР»

у нову програму на період з 2021 р. по 2027 р. Програма «МИР-ПЛЮС» націлена на інвестиції у шести ключових тематичних галузях: побудова мирних та процвітаючих спільнот; забезпечення соціально-економічного відродження та трансформації; розширення прав та можливостей молоді та інвестиції в неї; здорові та інклюзивні спільноти; підтримка стійкого майбутнього з найкращими зв'язками; налагодження партнерських відносин та співробітництва. Територія, на яку поширюється дія програми «МИР-ПЛЮС», включає Північну Ірландію та прикордонні райони Республіки Ірландія (до складу останніх входять графства Лаут, Монаган, Каван, Літрім, Слайго та Донегол). Програма «МИР-ПЛЮС» управляється комплексно, і внесок Великобританії інтегрований у програму як зовнішній цільовий дохід. Спеціальний орган із програм ЄС (SEPRUB) є керівним органом програми «МИР-ПЛЮС». Це один із шести транскордонних органів, створених відповідно до Угоди Страсної п'ятниці [28].

У межах кожної тематичної галузі є кілька напрямів інвестицій, які мають вужчу спрямованість чи орієнтовані на конкретні організації, такі як місцеві органи влади чи громадські групи. Усього існує 22 напрями інвестицій. У період з 1995 р. до 2020 р. було реалізовано чотири програми «МИР» загальним обсягом фінансування 1,6 млрд. євро. Тоді як «МИР-I» (1995–1999) та «МИР-II» (2000–2006) отримували фінансування з усіх структурних фондів, «МИР-III» та «МИР-IV» (2007–2013 та 2014–2020) фінансувалися виключно Європейським фондом регіонального розвитку (ERDF). У період з 2021 р. по 2027 р. ЄС виділить на програму «МИР-ПЛЮС» 235 млн. євро із фонду Європейського територіального співробітництва (ERDF). Разом із фінансовим внеском Великобританії та додатковим національним спільним фінансуванням з боку Республіки Ірландія та Північної Ірландії загальна сума інвестицій за програмою «МИР-ПЛЮС» складе 1,1 млрд. євро [28].

Висновки. Північна Ірландія слугує яскравим прикладом того, як цільове фінансування миробудівництва може змінити конфлікт. Сьогодні економічні труднощі визнані основною причиною цього конфлікту. Міжнародні фінансові фонди та програми сприяють економічному розвитку та зміцненню міжобщинних зв'язків у Північній Ірландії. Зовнішнє фінансування сприяє примиренню у Північній Ірландії та прикордонних графствах Республіки Ірландія. Проте, незважаючи на створення завдяки фінансуванню інститутів,

мереж і відносин, що сприяють міжгромадським контактам і відродженню надії, народ Північної Ірландії повинен продовжувати зусилля зі зміцнення миру та примирення між протестантською і католицькою громадами. Це необхідно для того, щоб майбутні покоління могли жити в безпеці, з почуттям власної гідності та надією на краще майбутнє.

Фінансові програми та фонди роблять значний внесок у загальний процес миробудівництва та примирення на острові Ірландія. Фінансова допомога дає можливість вирішити цілу низку проблем та завдань, які є прямою спадщиною конфлікту, таких як руйнування відносин та довіри, соціальний та економічний занепад, а також ізоляція та маргіналізація спільнот у прикордонних районах. Транснаціональна співпраця «ІНТЕРРЕГ» сприяє створенню міцних партнерств, у рамках яких національні, регіональні та місцеві органи влади, наукові кола, неурядові організації та підприємства приватного сектору спільно вирішують складні сучасні завдання – від питань примирення між громадами до забезпечення зв'язку у віддалених районах, старіння населення та міграції. Серія програм «ІНТЕРРЕГ» покликана вирішувати реальні проблеми, з якими стикаються міста та громадяни Північної Ірландії та Республіки Ірландія.

Ще за десять років до підписання Угод Страсної п'ятниці 1998 р. Ірландська мирна ініціатива – Міжнародний фонд для Ірландії (МФІ) розпочала реалізацію скоординованих, стратегічних та масштабних інвестицій, спрямованих на вирішення проблем, пов'язаних із можливістю встановлення миру та примирення у Північній Ірландії. Ці інвестиції виявилися настільки ефективними, що з того часу екстремістам не вдалося порушити мир. Програми, які МФІ ініціював у Північній Ірландії, стали важливою частиною успішного вирішення конфлікту. МФІ направляє фінансування туди, де воно принесе найбільший ефект, уникаючи при цьому роз'єднаності між організаціями, що фінансують, і дублювання зусиль. МФІ швидко став найкомпетентнішим і найефективнішим агентством у світі з розробки та реалізації єдиної стратегії на місцевому рівні в Північній Ірландії. Ця централізована експертиза та координація поширювалися на звітність, дотримання вимог та раціональне управління програмою.

Програми «МИР», завдяки використанню підходу, відомого як «знизу вгору», надали громадянам Північної Ірландії можливість брати активну участь у процесі ухвалення рішень і нести відповідальність за розвиток

своїх громад. Програми «МИР» фінансували широкий спектр проєктів, у тому числі проєкти з підтримки жертв та постраждалих у ході міжконфесійного північноірландського конфлікту, молоді, малих та середніх підприємств, проєкти з розвитку інфраструктури та міст, а також проєкти з підтримки іммігрантів та збереження етнічної різноманітності суспільства загалом. Важливо відзначити, що ці програми тепер розглядаються як приклади політики миробудівництва, які можна використати по всій Європі та інших регіонах світу. Програми «МИР» спрямовані на зміцнення прогресу на шляху до мирного та стабільного суспільства і допомагають примиренню в Північній Ірландії та прикордонних районах Республіки Ірландія. Програми «МИР» сприяють налагодженню відносин між католицькою та протестантською спільнотами, а також між Північною Ірландією та Республікою Ірландія, щоб допомогти у вирішенні проблем, пов'язаних з довірою, заобонами та нетерпимістю, а також у прийнятті подібностей та відмінностей. Ключові заходи програми «МИР» спрямовані на визнання та

подолання болю, втрат, травм та страждань, спричинених конфліктом у Північній Ірландії.

Незважаючи на Брекзйт, Північна Ірландія продовжить отримувати фінансування миробудівництва щонайменше в рамках програми «МИР-ПЛЮС» до 2027 р., що фінансується переважно ЄС. Уряд Великобританії також розробляє можливості фінансування для Північної Ірландії. Однак у міру скорочення фінансування фондами та програмами ЄС та збільшення фінансування Великобританії останній буде потрібно провести додаткові дослідження, щоб оцінити, наскільки фінансування уряду Великобританії відповідає потребам, сподіванням і мріям про миробудівництво на острові Ірландія. Лише час виявить суперечності, що пов'язані з Брекзітом – перспективою виходу північноірландського конфлікту з-під контролю, що поставить під загрозу крихкий мирний процес. Існує вірогідність того, що в умовах глобальних політичних трансформацій Північна Ірландія може опинитись на межі нової фази збройного конфлікту і тому потрібні подальші дослідження для оцінки впливу Брекзіту на миробудівництво в Північній Ірландії.

Література:

1. A Review of PEACE III and Considerations for PEACE IV. *NICVA*. URL: https://www.nicva.org/sites/default/files/d7content/attachments-resources/peace_iv_report_-_final_1_4.pdf
2. Buchanan S. Transforming Conflict Through Social & Economic Development: Practice and Policy Lessons from Northern Ireland & the Border Counties. Manchester, UK: Manchester University Press, 2014. <https://doi.org/10.1017/jbr.2015.30>
3. Building a Society That Protects All. *Atlantic Philanthropies*. URL: <https://www.atlanticphilanthropies.org/subtheme/peace-and-reconciliation-in-northern-ireland>
4. Byrne S. Irvin C. A Shared Common Sense: Perceptions of the Material Effects and Impacts of Economic Growth in Northern Ireland. *Civil Wars*. 2002. Vol. 5(1). P. 55–86.
5. Byrne S., Levasseur K., Reimer L. E. Building Peace in Northern Ireland: Hopes for the Future. *Humanity & Society*. 2022. Vol. 47 (1). P. 49–68. <https://doi.org/10.1177/01605976221107093>
6. George L. Northern Ireland and the Politics of Boredom: Conflict, Capital & Culture. Manchester, UK: Manchester University Press, 2020.
7. Guelke A. Northern Ireland's Flags Crisis and the Enduring Legacy of the Settler-Native Divide. *Nationalism & Ethnic Politics*. 2014. Vol. 20(1). P. 133–151. <https://doi.org/10.1080/13537113.2014.879770>
8. Harvey B. Report on the Program for Peace & Reconciliation. York, UK: Joseph Rowntree Charitable Trust, 1997.
9. Haverty D. Paramilitaries are surging again in Northern Ireland. *Foreign Policy*. May 24, 2019. URL: <https://foreignpolicy.com/2019/05/24/paramilitaries-are-surging-again-in-northern-ireland/>
10. How an International Fund Helped Make Peace in Northern Ireland. *ALLMEP Briefing Note: Lessons from a Conflict Solved*. 2021. June. URL: <https://www.allmep.org/wp-content/uploads/2021/06/ALLMEP-Memo-How-an-International-Fund-Helped-Make-Peace-in-Northern-Ireland-Lessons-from-a-Conflict-Solved.docx.pdf>
11. Hughes J. Paying for Peace: Comparing the EU's Role in the Conflicts in Northern Ireland and Kosovo. *Ethnopolitics*. 2009. Vol. 8(3–4). P. 287–306. URL: <https://doi.org/10.1080/17449050903086914>
12. Hyde J., Byrne S. The International Fund for Ireland and the European Union Peace 3 Fund: The Impact of Reconciliation and Peacebuilding in Northern Ireland and the Border Area. *International Journal of Conflict Engagement & Resolution*. 2015. Vol. 3(2). P. 93–115.
13. Johnston A. The International Fund for Ireland: A Practical Model for Effective Peace-Building. *Pal-estine-Israel Journal*. 2017. Vol. 22 (1). URL: <https://pij.org/articles/1733/the-international-fund-for-ireland-a-practical-model-for-effective-peacebuilding>.

14. Karari P., Byrne S., Skarlato O., Kawser A., Hyde J. The role of external economic assistance in nurturing cross-community contact and reconciliation in Northern Ireland and the Border Counties. *Community Development Journal*. 2013. Volume 48 (4). P. 587–604. URL: <https://doi.org/10.1093/cdj/bss054>
15. Khan S., Byrne, S. The role of the IFI and the EU Peace III Fund in creating sustainable peace in Northern Ireland and the border counties. *Development in Practice*. 2016. Vol. 26(8). P. 1013–1023. URL: <https://doi.org/10.1080/09614524.2016.1224814>
16. Launch of the new PEACE IV programme. *Welcome Europe*. 2021. URL: <https://www.welcomeurope.com/en/launch-of-the-new-peace-programme/>
17. Lederach C. *The Little Book of Conflict Transformation*. Brattleboro: Good Books, 2003.
18. MacGinty R. *Routledge Handbook of Peacebuilding*. Abingdon, UK: Routledge, 2013.
19. Mayilian M. The role of the diaspora in Northern Ireland and mechanisms for engaging it in the transformation of the conflict. *Analyticon*. 2014. July. URL: <https://theanalyticon.com/en/новости-en/the-role-of-the-diaspora-in-northern-ireland-and-mechanisms-for-engaging-it-in-the-transformation-of-the-conflict/>
20. McIntyre G. The story and impact of EU peace and INTERREG funding: past and future. *Special EU Programmes Body (SEUPB)*. 2023. URL: <https://www.seupb.eu/sites/default/files/2024-02/Impact%20Report%202023.pdf>
21. Northern Ireland, Report of the Task Force. *European Commission*. 1 April 2008. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/themes/peace/report2008.pdf
22. Peace Programme (Peace III). *Special EU Programmes Body*. URL: <https://www.seupb.eu/past-programmes/peace/peace-iii>
23. PEACE IV Programme. *SEUPB*. 2020. URL: <https://www.seupb.eu/current-programmes/peace-iv>
24. Peace IV. *Belfast city cite*. URL: <https://www.belfastcity.gov.uk/peaceiv#:~:text=The%20PEACE%20IV%20Programme%20is,from%20prejudice%2C%20hate%20and%20intolerance>
25. Putnam R. D. Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*. 1995. Vol. 6(1). P. 65–78. URL: <https://dx.doi.org/10.1353/jod.1995.0002>
26. Richmond O. *Failed Statebuilding: Intervention, the State, & the Dynamics of Peace Formation*. New Haven, CT: Yale University Press, 2014.
27. Richmond O. Stalelated peacemaking in the liberal international order and the problem of peacemaking under multipolarity / In *Turkish Academy of Sciences*. P. 52–65. 2024. URL: <https://doi.org/10.53478/TUBA.978-625-6110-04-5.ch03>
28. Schwarz K. Northern Ireland PEACE PLUS programme. *European Parliament*. April, 2024. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/102/northern->
29. Skarlato O., Byrne S., Ahmed K. Economic Assistance to Peacebuilding and Reconciliation Community-Based Projects in Northern Ireland and the Border Counties: Challenges, Opportunities and Evolution. *International Journal of Politics Culture and Society*. 2016. Vol. 29 (2). P. 157–182. URL: <https://doi.org/10.1007/s10767-015-9209-z>
30. Timothy D. *Peacebuilding & Local Ownership: Post Conflict Consensus Building*. Abingdon, UK: Routledge, 2012.
31. White T. Lessons From the Northern Ireland Peace Process / In Timothy J. Madison (eds), *Lessons from the Northern Ireland Peace Process*. P. 3–33. WI: University of Wisconsin Press, 2013. URL: https://www.researchgate.net/publication/273380798_Lessons_from_the_Northern_Ireland_Peace_Process

УДК 338.2

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4\(76\)-12](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4(76)-12)

Владислав ПУСТОВАР

докторант навчально-наукового інституту права та політології, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, vvpustovar7@gmail.com

ORCID: 0009-0001-9790-0210

РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ТА БЕЗПЕКИ

У статті розглядається фундаментальна роль політичних інститутів у забезпеченні економічної стабільності та безпеки в умовах глобалізації. Проаналізовано взаємозв'язок між ефективністю політичних інститутів та стійкістю економічних систем, акцентуючи увагу на їх функціях регулювання внутрішніх і зовнішніх економічних процесів. Особливу увагу приділено значенню політичної стабільності для підтримки правопорядку, верховенства права та прозорості ринкових відносин.

Дослідження підкреслює значення класифікації політичних інститутів за функціональними, організаційними, територіальними та історичними критеріями, що дозволяє оцінити їхню роль у формуванні інституційного середовища для економічної діяльності. Зазначено, що ефективність інститутів визначається їх здатністю швидко реагувати на економічні кризи, адаптувати політику до змін глобального середовища та запобігати корупції.

Окрему увагу приділено впливу політичного режиму на функціонування інститутів. Демократичні інститути, завдяки своїй підзвітності та прозорості, забезпечують стійкість економіки та сприятливий інвестиційний клімат, тоді як авторитарні режими демонструють швидкість ухвалення рішень, але стикаються з довгостроковими ризиками через низький рівень підзвітності. Гібридні моделі управління мають як переваги, так і недоліки в контексті забезпечення економічної стабільності.

Особливий акцент зроблено на викликах, з якими стикаються політичні інститути в умовах корупції, соціальних конфліктів та економічних криз. Зазначено, що здатність політичних інститутів забезпечувати правове регулювання, ефективну боротьбу з корупцією та соціальну рівність є ключовими факторами їх успішності в забезпеченні макроекономічної стабільності. Підкреслено, що політична стабільність є базовою умовою для реалізації економічних реформ, підтримки інвестиційного клімату та довгострокового економічного розвитку, а ефективні політичні інститути здатні забезпечити не лише економічну стійкість, а й створити сприятливе середовище для соціально-економічного прогресу в умовах глобальних змін.

Ключові слова: політичні інститути, економічна безпека, політична стабільність, економічні реформи, корупція, політичні режими.

Vladyslav Pustovar. THE ROLE OF POLITICAL INSTITUTIONS IN THE SYSTEM OF ECONOMIC RELATIONS AND SECURITY

The article discusses the fundamental role of political institutions in ensuring economic stability and security in the context of globalization. The author analyzes the relationship between the effectiveness of political institutions and the sustainability of economic systems, focusing on their functions of regulating internal and external economic processes. Particular attention is paid to the importance of political stability for maintaining law and order, the rule of law and transparency of market relations.

The study emphasizes the importance of classifying political institutions by functional, organizational, territorial and historical criteria, which allows assessing their role in shaping the institutional environment for economic activity. It is noted that the effectiveness of institutions is determined by their ability to respond quickly to economic crises, adapt policies to changes in the global environment and prevent corruption.

Special attention is paid to the influence of the political regime on the functioning of institutions. Democratic institutions, due to their accountability and transparency, ensure economic stability and a favorable investment climate, while authoritarian regimes demonstrate speed of decision-making but face long-term risks due to low accountability. Hybrid governance models have both advantages and disadvantages in the context of ensuring economic stability.

Particular emphasis is placed on the challenges faced by political institutions in the context of corruption, social conflicts and economic crises. It is noted that the ability of political institutions to ensure legal regulation, effective fight against corruption and social equality are key factors in their success in ensuring macroeconomic stability. It is emphasized that political stability is a basic condition for implementing economic reforms, supporting the investment climate and long-term economic development, and effective political institutions are able to ensure not only economic stability but also create a favorable environment for socio-economic progress in the context of global changes.

Key words: political institutions, economic security, political stability, economic reforms, corruption, political regimes.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації та посилення взаємозалежності економічних і політичних систем політичні інститути відіграють вирішальну роль

у забезпеченні економічної стабільності та безпеки. Ефективність їх функціонування визначає не лише здатність держави адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх викликів, але й створює передумови для сталого економічного розвитку. Однак багато країн, зокрема Україна, стикаються з проблемами недостатньої інституційної спроможності, високим рівнем корупції та соціально-економічною нестабільністю, що підриває довіру до політичних структур та знижує інвестиційну привабливість. Така ситуація вимагає переосмислення ролі політичних інститутів у регулюванні економічних відносин і забезпеченні стійкості економічної системи.

Зважаючи на зростаючі глобальні виклики, важливо дослідити, як політичні інститути можуть ефективно виконувати свої функції з підтримки правопорядку, прозорості економічної політики, регулювання ринків та боротьби з корупцією. Особливого значення набуває аналіз різних моделей політичних режимів, їх впливу на економічні процеси та роль політичної стабільності у створенні сприятливих умов для інвестицій і розвитку ринкової економіки. Ці аспекти є критичними для розробки рекомендацій щодо зміцнення інституційної архітектури держави з метою досягнення економічної безпеки в умовах динамічних змін глобального середовища.

Мета і завдання статті. Метою статті є дослідження ролі політичних інститутів у забезпеченні економічної безпеки та стабільності, а також оцінка їхньої ефективності в регулюванні економічних відносин, адаптації до глобальних викликів і сприянні сталому економічному розвитку. Завданнями статті є аналіз основних функцій політичних інститутів у системі економічних відносин, дослідження впливу політичної стабільності на економічну безпеку, розгляд моделей політичних режимів і їхнього впливу на економічну політику, виявлення ключових проблем, таких як корупція, соціальні конфлікти та політична поляризація, а також розробка рекомендацій для посилення інституційної спроможності, забезпечення прозорості, верховенства права та економічної стабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Було проаналізовано останні дослідження та публікації вітчизняних фахівців у сфері економічної безпеки, зокрема роботи П. Петрова, С. Бардаса, В. Гури, М. Ладана, К. Майстренка, А. Слюсаренка, О. Гапєєвої, Є. Вітютіна та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політичні інститути є однією з фундаментальних складових сучасної держав-

ності та економіки, їх роль у забезпеченні економічної безпеки постійно піддається аналізу й дослідженню на рівні як національних, так і міжнародних політичних та економічних систем. В умовах глобалізації, коли взаємодія між країнами та їх економіками посилюється, політичні інститути відіграють важливу роль не лише в регулюванні внутрішніх процесів, але й у забезпеченні стійкості й безпеки зовнішніх економічних зв'язків. Стабільність політичних інститутів, їхня здатність підтримувати правопорядок, верховенство права, забезпечувати демократичні принципи управління, а також ефективність реагування на глобальні виклики визначають загальний рівень економічної безпеки країни.

На думку П. Петрова, переважна більшість політичних інститутів виступають інструментом у реалізації державної влади. Також політичні інститути слугують певним цілям: по-перше, вони допомагають у вирішенні проблем, що виникають при колективній взаємодії суб'єктів політики, сприяють у реалізації їх зобов'язань та виконанні встановлених правил й допомагають у співробітництві політичних суб'єктів у досягненні їх цілей; по-друге, політичні інститути змушують до виконання встановлених, загальноприйнятих норм та правил; по-третє, політичні інститути виступають інструментом, що допомагає досягти певних визначених політичних цілей [8].

У контексті економічної безпеки політичні інститути визначаються як органи державної влади та інші інституції, відповідальні за вироблення, впровадження та контроль економічної політики, правового регулювання і дотримання законності. Вони є важливим елементом інституційної архітектури країни, яка впливає на розвиток економіки, політичну стабільність і рівень добробуту громадян. Визначення політичних інститутів у контексті економічної безпеки повинно брати до уваги їхні функції з регулювання економічних процесів та підтримки безперервного функціонування економічної системи.

Політичні інститути класифікуються за функціональними, організаційними, територіальними та історичними ознаками. Функціональна класифікація виділяє законодавчі, виконавчі, судові, контрольні та регуляторні органи, які забезпечують управління економікою, розробку законодавчої бази, виконання законів і нагляд за їх дотриманням. Організаційна структура визначає централізовані та децентралізовані інституції, що впливають на розподіл влади, ресурсів і відповідальності, зокрема в унітарних і федеративних держа-

вах. Територіальна класифікація охоплює національні, міжнародні й наднаціональні інститути, які діють на рівні держави, регіону або глобального простору.

У контексті економічної безпеки політичні інститути виконують кілька важливих функцій. По-перше, вони забезпечують стабільність правового поля та економічної політики, що є ключовим для підтримки довіри до держави з боку бізнесу та міжнародних партнерів. По-друге, політичні інститути сприяють створенню умов для розвитку відкритої ринкової економіки, сприяють залученню інвестицій та стимулюванню економічного зростання. Вони також відіграють важливу роль у регулюванні економічної активності, забезпеченні справедливого розподілу ресурсів, захисті прав власності та конкуренції, а також у боротьбі з корупцією, яка є однією з основних загроз економічній безпеці.

Політичні інститути відіграють ключову роль у забезпеченні економічної безпеки, виступаючи посередниками між суспільством і державою та формуючи інституційне середовище для розвитку економічних відносин. Вони повинні мати механізми швидкого реагування на економічні кризи, зміни на міжнародних ринках і зовнішні загрози, такі як санкції чи фінансові кризи, забезпечуючи стійкість національної економіки. Ефективність політичних інститутів визначається їх здатністю підтримувати правове регулювання, запобігати корупції, забезпечувати рівний доступ до ресурсів і створювати умови для ринкової економіки, водночас адаптуючи економічну політику до глобальних змін.

Економічна стабільність тісно пов'язана з інституційною здатністю держави підтримувати прозорі і чіткі правила гри, які регулюють ринкові відносини. Коли політичні інститути виконують свої функції належним чином, вони створюють передумови для розвитку конкурентоспроможної економіки, захищаючи права власності, забезпечуючи дотримання контрактів і регулюючи ринки таким чином, щоб зменшити асиметрію інформації, монополізацію і неефективні практики. У свою чергу, такі умови сприяють залученню інвестицій, як внутрішніх, так і міжнародних, що є важливим чинником економічної стабільності. Інвестори мають більшу довіру до тих країн, де політичні інститути є надійними, стабільними і передбачуваними, оскільки це знижує ризики, пов'язані з економічними операціями.

Економічна стабільність створює відчуття безпеки та впевненості, дозволяючи окремим особам і підприємствам планувати майбутнє.

Коли економіка стабільна, люди відчують себе комфортніше, здійснюючи довгострокові інвестиції, наприклад, купуючи будинок або відкриваючи бізнес. Це, своєю чергою, стимулює економічну активність та зростання. Наприклад, у періоди економічної стабільності банки охочіше надають кредити, що дозволяє підприємствам розширюватися та наймати більше працівників. Це призводить до збільшення споживчих витрат і подальшого економічного зростання [2].

Одним із ключових елементів, який сприяє зв'язку між ефективними політичними інститутами та економічною стабільністю, є здатність інститутів знижувати рівень корупції. Особливо актуальним це є для України, адже корупція несе загрозу суспільному розвитку країни, її економіки, національній та економічній безпеці країни, особливо в умовах війни. Війна витягує назовні усі корупційні ризики, створює сприятливі умови для виникнення нових, а тому потребує пильної уваги та негайного подолання [5].

Корупція підриває економічну стабільність, створюючи несправедливі умови для конкуренції, знижуючи ефективність державних витрат і підриваючи довіру до державних органів. У країнах з високим рівнем корупції політичні інститути втрачають спроможність забезпечувати справедливе розподілення ресурсів, що веде до зниження економічної продуктивності та підвищення соціальної нерівності. Натомість інститути, які діють прозоро та відповідально, зменшують корупційні ризики, забезпечують справедливий розподіл економічних благ і сприяють збільшенню продуктивності економіки. Ефективні антикорупційні політики, які проводяться через сильні політичні інститути, є критичними для підтримки довіри до уряду і сприяють стабільності економіки.

Ефективність політичних інститутів визначається їх здатністю адаптуватися до економічних викликів і криз, таких як глобальні фінансові потрясіння, через розробку стратегій підтримки банківського сектора, збереження робочих місць і стимулювання внутрішнього споживання. Їхня діяльність також має вирішальне значення для стійкості до соціальних потрясінь, зокрема протестів і конфліктів, що можуть підірвати економічну стабільність. Забезпечення соціальної рівності, захист прав громадян і мирне врегулювання конфліктів сприяють передбачуваності економічного середовища, стимулюючи довгострокові інвестиції та розвиток. Таким чином, політичні інститути формують інституційну основу для зниження ризиків, захисту прав

власності, справедливого правосуддя і прозорих правил, що є запорукою економічної стабільності та сталого зростання в умовах глобальних змін.

Вплив політичних інститутів на економіку значно варіюється залежно від політичного режиму, в якому ці інститути функціонують. Національні політичні інститути можуть мати різні форми організації та управління, що визначає їхню здатність забезпечувати економічну стабільність, підтримувати інвестиційний клімат та регулювати ринкові процеси. Залежно від типу політичного режиму – демократичного, авторитарного або гібридного – політичні інститути мають різні підходи до управління економікою, що, відповідно, впливає на економічний розвиток країни.

У демократичних країнах політичні інститути забезпечують високий рівень підзвітності та прозорості, що сприяє формуванню стабільної економіки та сприятливого інвестиційного клімату. Завдяки балансу між виконавчою, законодавчою та судовою гілками влади демократичні інститути створюють механізми контролю і стримувань, що знижує корупційні ризики та підвищує ефективність управління. Приклади успішного функціонування таких інститутів можна спостерігати в країнах Західної Європи та США, де дотримуються принципів демократії, верховенства права та захисту прав громадян. Ці фактори стимулюють залучення інвестицій, розвиток бізнесу та економічне зростання.

Проте демократичні інститути стикаються з викликами, пов'язаними з політичною поляризацією та необхідністю врахування інтересів різних суспільних груп. Процеси ухвалення рішень у таких системах можуть бути тривалими через потребу в політичному консенсусі, що ускладнює швидке реагування на економічні виклики. Водночас демократичні системи зазвичай демонструють гнучкість та здатність адаптуватися до змін, що дозволяє їм забезпечувати довгострокову економічну стабільність і підтримувати передбачуваність економічного середовища.

Авторитарні режими, навпаки, характеризуються централізованим управлінням, що дозволяє політичним інститутам ухвалювати рішення швидко, особливо в умовах криз або при реалізації масштабних інфраструктурних проєктів. Наприклад, у Китаї така модель поєднується з ринковими реформами, що сприяє високим темпам економічного зростання. Однак централізоване управління має свої недоліки, зокрема корупцію, неефективність у довгостроковій перспективі та ризики, пов'язані з концентрацією влади. Відсутність

демократичних механізмів часто ускладнює адаптацію до змін і знижує довіру до політичних інститутів, що підриває стійкість економічного розвитку.

Окремо слід виділити такий фактор, як політична стабільність, яка фундаментом для розвитку економічних систем та забезпечення стійкості макроекономічних показників. Вона включає стабільність державних інституцій, передбачуваність у прийнятті політичних рішень, мінімізацію внутрішніх конфліктів і наявність ефективних механізмів управління. Така стабільність дозволяє знизити ризики політичних шоків, що позитивно впливає на ринки капіталу, праці та товарів, створюючи сприятливі умови для економічного розвитку.

Як зазначають у своїх наукових працях М. Ладан та К. Майстренко, політичні інституції, демократія та правова держава відіграють вирішальну роль у політичній стабілізації через забезпечення правового порядку та гарантування легітимності уряду. Стабільні політичні інститути, що підтримують демократичні принципи, здатні ефективно мінімізувати політичні та соціальні конфлікти, сприяючи стійкості держави у складних політичних умовах [7].

Політична стабільність також сприяє підтримці стабільності національної валюти та запобігає виникненню фінансових криз. У країнах із нестабільними політичними режимами часто спостерігаються раптові коливання валютного курсу, що призводить до втрати довіри інвесторів та зростання ризиків для економіки в цілому. Наприклад, політична криза може призвести до відтоку інвестицій, падіння обмінного курсу національної валюти та збільшення дефіциту торговельного балансу, що створює тиск на міжнародні резерви країни та ускладнює фінансування державного боргу. У той же час, країни зі стабільними політичними інститутами мають більш передбачувані курси валют, що полегшує міжнародну торгівлю, сприяє зростанню експорту та забезпечує стабільність платіжного балансу. Політична стабільність також дозволяє урядам уникати непередбачуваних заходів, таких як девальвація валюти, що знижує ризики для інвесторів і підприємств, які залежать від зовнішніх ринків.

Політична стабільність є також важливим чинником для реалізації економічних реформ та структурних змін в економіці. Країни, де політичні інститути є стабільними, мають можливість запроваджувати довгострокові економічні реформи, спрямовані на підвищення ефективності економіки та її адаптацію до глобальних викликів.

Країни з політично стабільними інститутами мають більше можливостей для впровадження економічних реформ, які потребують часу та стабільного середовища для досягнення позитивних результатів. Економічні реформи в таких країнах реалізуються більш послідовно та довготривало, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності та ефективності економіки в умовах глобальних викликів [9].

Отже, політична стабільність є фундаментальною умовою для забезпечення стійкості економіки, оскільки вона створює передумови для довгострокового економічного розвитку, стабільного функціонування ринків та збереження соціальної рівноваги. Політично стабільні країни мають кращі можливості для залучення інвестицій, реалізації реформ та ефективного управління економічними процесами, що сприяє підтримці високих темпів економічного зростання і збереженню стабільності макроекономічних показників. Політична нестабільність, навпаки, підриває економічну стійкість, створюючи ризики для фінансових ринків, знижуючи довіру інвесторів та перешкоджаючи реалізації економічних програм.

Політичні інститути відіграють ключову роль у формуванні та підтримці інвестиційного клімату, регулюванні торгових відносин і розвитку міжнародної економічної співпраці. Інвестиції є важливою складовою економічного розвитку, оскільки вони надають країнам доступ до додаткових фінансових ресурсів, технологій і досвіду. Політичні інститути створюють регуляторні та правові рамки, в межах яких здійснюються інвестиції, а також забезпечують захист прав інвесторів. Одним із найважливіших аспектів, який визначає рівень інвестиційної привабливості країни, є стабільність і передбачуваність політичних рішень. У країнах, де політичні інститути функціонують стабільно, інвестори можуть впевнено планувати свої проекти, оскільки розуміють, що їхні права будуть захищені, а інвестиційні умови залишатимуться стабільними протягом тривалого часу. Важливо, щоб політичні

інститути забезпечували справедливе правосуддя, швидке та ефективне вирішення комерційних суперечок, а також гарантували прозорість регуляторних процедур.

Висновки. Політичні інститути відіграють фундаментальну роль у забезпеченні економічної безпеки, регулюванні економічних відносин та підтримці стабільності макроекономічних показників. Їхня здатність підтримувати правопорядок, забезпечувати верховенство права та ефективно реагувати на глобальні виклики є вирішальною для створення сприятливого економічного середовища. В умовах сучасних глобалізаційних процесів стабільні та прозорі політичні інститути сприяють зменшенню ризиків політичних шоків, залученню інвестицій і забезпеченню довготривалого економічного зростання.

Важливим аспектом ефективності політичних інститутів є їхня здатність боротися з корупцією, забезпечувати соціальну рівність і захищати права громадян. Політична стабільність, яка досягається через збалансовану роботу виконавчої, законодавчої та судової гілок влади, є передумовою для реалізації структурних економічних реформ і підвищення конкурентоспроможності економіки. Водночас різні моделі політичних режимів по-різному впливають на функціонування інститутів: демократичні системи демонструють високу підзвітність і прозорість, тоді як авторитарні режими характеризуються швидкістю ухвалення рішень, але мають значні довгострокові ризики.

Таким чином, ефективність політичних інститутів визначає економічну стабільність і безпеку країни, формуючи інституційну основу для сталого розвитку. Для підвищення їхньої спроможності необхідно розробляти та впроваджувати політики, спрямовані на зміцнення верховенства права, зменшення корупційних ризиків і підтримку соціальної рівності. Стабільні політичні інститути сприятимуть створенню прозорих економічних відносин, стимулюванню інвестицій і формуванню конкурентоспроможної економіки навіть в умовах глобальних викликів.

Література:

1. Бандурка О. М. Економічна безпека України: виклики та загрози. Економічна безпека держави в контексті національних інтересів. 2021. С. 16–18. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cd2f61e9-e400-4620-ba77-88258f1b3384/content>
2. Бардаш С. Фінансова стабільність та її значення для розвитку підприємства. Inter Conf. 2023. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/2487>
3. Василюк Т., Курило О., Синютка Н. Prozorro: виклики для діджиталізації державних видатків в Україні. *Молодий вчений*. 2021. № 1 (89). С. 191–195. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-1-89-39>

4. Гапєєва О., Вітютін Є. Економічна стабільність як основа стійкості держави в контексті сучасних досягнень та викликів. *Економіка та суспільство*. 2024. № 62. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-27>.
5. Гура В. Рівень корупції в Україні: аналіз та особливості регулювання в умовах війни. *Наукові перспективи (Naukovі perspektivi)*. 2023. № 7(37). [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7\(37\)-326-334](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7(37)-326-334)
6. Деркач О. Г., Козятинська А. І. Концепція сталого розвитку як складова сучасного бізнесу. *Ефективна економіка*. 2023. № 2. <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.2.48>.
7. Ладан М. І., Майстренко К. М. політична та військова стабільність в контексті безпеки. *Public management*. 2023. № 2 (35). С. 43–49. [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2023-2\(35\)-5](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2023-2(35)-5)
8. Петров П. Політичні інститути: узагальнення змісту підходів до визначення поняття. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2017. Т. 20, № 9. С. 64–71. <https://doi.org/10.15421/1717123>
9. Слюсаренко А. Структурні зміни в економіці України. *Modern Economics*. 2019. Т. 14, № 1. С. 253–257. [https://doi.org/10.31521/modecon.v14\(2019\)-39](https://doi.org/10.31521/modecon.v14(2019)-39)
10. Станіславенко Л. А. Соціальні та економічні цінності українського суспільства. *Політичне життя*. 2021. № 1. С. 103–111. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2021.1.13>.
11. Шемаєва Л., Онофрійчук В. Взаємозв'язок понять: «економічна безпека», «економічна стійкість» та «економічний суверенітет держави». Розвиток транспортної інфраструктури як драйвер економічного зростання галузей економіки. 2023. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-294-7-17>.
12. Штань М. Інституційні детермінанти економічної політики держави. *Економіка та суспільство*. 2023. № 57. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-90>.
13. Чорна І. Трансформація масової політичної свідомості в умовах модернізації політичної системи України. *Вісник Національного університету оборони України*. 2021. С. 157–163. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2021-60-2-157-163>.

УДК 327(470+571)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4\(76\)-13](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4(76)-13)

Ігор РУДЬ

кандидат політичних наук, науковий співробітник, Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, madhoney@ukr.net
ORCID: 0000-0001-7620-4390

ТЕХНОЛОГІЇ І МЕТОДИКИ ВЕРИФІКУВАННЯ ТА ПОШУКУ ІНФОРМАЦІЇ, ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ ПРОПАГАНДИ РФ В УМОВАХ ВІЙНИ

Стаття присвячена технологіям і методикам верифікування та пошуку інформації, як засобу протидії пропаганді РФ в умовах війни.

У зв'язку з постійним розвитком інформаційних комп'ютерних технологій, у суспільстві сформувалася позитивна громадська думка щодо корисності Інтернету, а стрімке розширення його технічних можливостей і аудиторії зумовило появу безлічі інформаційних сервісів і ресурсів. Однак, на фоні очевидних плюсів, з'явилися і суттєві мінуси – в гонитві за оперативністю часто страждає достовірність. Дезінформація в мережі набирає, на жаль, масового характеру, тому такими важливими стають інструменти не лише пошуку, але й верифікації інформації – визначення її достовірності, чітке окреслення правдивих ЗМІ та тих, що можуть надавати читачам фейки. Пошук чесної достовірної інформації має здійснюватись за допомогою правильних тегів.

Говорячи про технології і методики пошуку інформації в умовах сучасної України, слід зазначити, що з 2022 р. на перший план стала виходити потреба верифікації інформації і новин на фоні фейків і вкидів різноманітних ворожих ЗМІ та боротьба як з відвертою дезінформацією, так і з не такими вже очевидними інформаційними «вкидами», які спрямовані на формування громадської думки вигідної ворогу, поширення наративів, що відповідають інтересам певних еліт, створення інфоприводів, які будуть відволікати суспільство від вирішення нагальних потреб воєнного часу. Дана стаття розкриває методологію і засоби протидії шкідливим впливам, дає огляд основних засобів верифікації, описує небезпеки, які несе дезінформація у новітніх засобах комунікації, і можливості протидії цьому.

Ключові слова: пошукові системи, інформаційна безпека, новинні агрегатори, соціальні мережі.

Ihor Rud. TECHNOLOGIES AND METHODS OF INFORMATION VERIFICATION AND SEARCH AS A MEASURE OF COUNTERING RUSSIAN PROPAGANDA DURING WAR

The article is devoted to the methods and technologies of searching and verifying information using search engines in the conditions of Russian aggression.

In connection with the constant development of information computer technologies, a positive public opinion regarding the usefulness of the Internet was formed in society, and the rapid expansion of its technical capabilities and audience led to the emergence of many information services and resources. However, against the background of obvious advantages, significant disadvantages also appeared – in the pursuit of efficiency, credibility often suffers. Unfortunately, disinformation on the network is gaining a mass character, which is why tools not only for searching, but also for verifying information – determining its authenticity, clearly delineating the true media and those that can provide readers with fakes – are becoming so important. Searching for honest, reliable information should be done using the right tags.

Speaking about the technologies and methods of searching for information in the conditions of modern Ukraine, it should be noted that from 2022 the need to verify information and news against the background of fakes and throwaways of various hostile media and the fight against both outright disinformation and non-disinformation began to come to the fore already obvious informational «throw-ins» that are aimed at forming public opinion favorable to the enemy, spreading narratives that correspond to the interests of certain elites, creating information drives that will distract society from solving the urgent needs of wartime. This article reveals the methodology and means of counteracting these harmful effects. Provides an overview of the main means of verification. Describes the dangers of disinformation in the latest means of communication and the possibilities of countering it.

Key words: search engines, information security, news aggregators, social networks.

Постановка проблеми: Війна РФ проти України окрім прямої військової агресії, містить такий небезпечний компонент як інформаційна війна. На сьогодні вона як технологічно, так і технічно, являє собою спробу поширити в українському суспільстві та на окупаних територіях наративи вигідні ворогу. Для цього використовуються всі наявні засоби

дезінформації, маніпулювання суспільною думкою, створення так званих deep fake (діп фейків) за допомогою сучасних нейромереж, підтасування фактів, створення неправдивих інфоприводів і неправдивих вкидів інформації тощо.

На сьогодні питання верифікації отриманої інформації стає не просто важливим еле-

ментом, а важливою проблемою, вирішення якої напряму впливає на існування України як держави, так і її громадян, для яких отримання достовірної інформації стає життєво важливим.

Сучасні дослідження:

Питання безпеки інформації та її верифікації в умовах агресії РФ вже не раз піднімалось як українськими, так і деякими зарубіжними дослідниками. Серед вітчизняних авторів слід, насамперед, згадати *А.В. Войціховського* [2], *А. Русакевича* [8], *Д.В. Смотрича* [9], *Д. Матяша* [3], *І. Сушона* [4], *Д. Казанського*, *О. Чекмишева*.

Зарубіжні дослідники теж не лишаються осторонь проблематики верифікації інформації в цьому контексті варто назвати С. Левандовського [17], *С. Ахмеда* [16], *М. Бронштейна* [13] та багатьох інших.

Об'єктом статті виступає поняття інформаційна безпека і верифікація інформації

Предметом статті: можна вважати технології і методики пошуку достовірної інформації за допомогою пошукових систем.

Відповідно до предмету і об'єкту перед нами постають основні завдання

1. Дізнатися як впливають засоби верифікації інформації на пошук новин
2. Розглянути новітні пошукові системи і їх анонімність в умовах воєнного стану
3. Визначити способи формування громадської думки за допомогою ЗМІ
4. Описати новітні методи боротьби з фейками і вкидами ворога
5. Дослідити роль пошукових систем у швидкому доступі до інформації і їх взаємодію з новинами в соціальних мережах (телеграм, фейсбук, інстаграм)

Виклад основного матеріалу. Цілком правильно вважати, що інформаційна безпека у загальному плані передбачає: належний рівень інформаційної культури, тобто теоретичну і практичну підготовку особистості, яка забезпечує захист і реалізацію її життєво важливих інтересів і гармонійний розвиток в умовах інформаційного суспільства, незалежно від наявності інформаційних загроз; здатність держави створити умови для гармонійного розвитку та задоволення інформаційних потреб особи незалежно від наявності інформаційних загроз; забезпечення, розвиток і використання інформаційного середовища в інтересах особи; захист від різноманітних інформаційних загроз.

З метою забезпечення інформаційної безпеки в Україні Указом Президента України від 25.02.2017 р. була затверджена «Доктрина інформаційної безпеки України» [10]. В сучас-

них умовах війни 18 березня 2022 року було прийнято рішення РНБО «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану», в якому визначено, що в умовах воєнного стану реалізація єдиної інформаційної політики є пріоритетним питанням національної безпеки». Наразі в Україні також діє Центр протидії дезінформації при РНБО України, на сайті якого можна ознайомитися з актуальною інформацією та подіями у цій сфері.

У забезпеченні захисту інформаційної безпеки активною та важливою складовою виступає кібербезпека та кіберзахист. Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 5 жовтня 2017 року [5], кібербезпека визначається як «захищеність ключових інтересів людини та громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, що забезпечує сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, а також своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України в кіберпросторі». Проаналізувавши також й інші аспекти інформаційної безпеки в Україні у контексті глобального протистояння, можна зробити наступний висновок: для запобігання та протидії у нейтралізації загроз в інформаційному руслі країни важливо на рівні держави систематично розробляти нові та вдосконалювати чи модернізувати старі нормативно-правові акти у сфері інформаційного захисту, війна дуже швидко розвивається, тому наша країна повинна у такому ж темпі вдосконалювати правову базу. Спираючись на те, що гарантування доступу до інформації визнається одним з ключових прав особистості, українські органи та структури повинні забезпечувати безпосередній та безперервний доступ до неї у будь-який час. Влада та владні органи підвищують кредит довіри, оскільки правдива інформація в умовах війни сприяє збільшенню довіри як до влади України, так і до державних органів, а також формує відповідне ставлення світової спільноти країн до подій в цілому. В умовах війни органи публічної влади повинні проявляти високий рівень інформаційної взаємодії, мати діалог не тільки з суспільством але й відстоювати інформаційні кордони і протидіяти дезінформації яку несе зі своєю пропагандою країна агресор [8].

Останні два десятиліття пошук інформації чи новин дуже часто починається з найвідомішої пошукової системи Гугл. Термін «загуглити» стає фактично синонімом пошуку

інформації чи новин про будь що і будь де. Тому так важливо знати як здійснюється верифікація новин саме на прикладі новин Гугл – Google News.

Як відомо, Агрегатор новин Google збирає новини з понад 50 000 джерел по всьому світу. Якщо вам вдасться включитися в Новини Google, це допоможе збільшити трафік веб-сайту. Щоб потрапити в Новини Google, творці вмісту повинні оптимізувати свій сайт і вміст за допомогою оптимізації пошукових систем для Новин Google.

Новини Google визначають рейтинг за алгоритмом, залежно від багатьох факторів. Google віддає перевагу вмісту новин і джерелам, які постійно залишаються в курсі тенденцій. Він надає більшу перевагу надійним джерелам новин, які цінують користувачі, та написані надійними авторами.

Якими впливовими не були б Google News на сьогодні важливим фактором стають, окремі користувачі і організації які розповсюджують інформацію і стають не менш впливовим джерелом інформації ніж великі пошуковими [3].

На сьогодні в Україні є люди й організації, які поширюють контент не за гроші, а з певною метою – особистою чи суспільно важливою. Зараз таких дуже побільшало, адже громадяни, які мають вільний час і сили, долучаються до «інформаційного війська» (або вважають, що долучилися до нього, діючи на власний розсуд). Мета може бути різною, або їх може бути відразу декілька: допомогти конкретним чи уявним людям, вплинути на громадську думку (і не завжди конкретно вашу або тієї групи, до якої ви належите), заплутати чи дезінформувати ворога, заспокоїти власну душу або що.

Тут і проявляється головна відмінність між професійними якісними медіа та будь-якими іншими джерелами інформації (наприклад новинні стрічки соцмереж чи телеграм). Медіа, де працюють фахові журналісти, які дотримуються професійних стандартів, вміють фільтрувати інформацію і зацікавлені в цьому. Адже вони добре розуміють наслідки поширення брехні, відчувають відповідальність за якість свого контенту та дбають про свою аудиторію.

Зворотний бік цієї медалі – високий (часом завищений) рівень вимог саме до медіа, які позиціонуються як незалежні й чесні. Варто їм схибити раз, як на них ллється потік ненависті і деструктивної критики. Якщо проаналізувати, то можна стверджувати що медіа з білого списку Інституту масової інформації [1], а також багатьом іншим українським

засобам масової інформації, в тому числі регіональним, можна вірити і не чекати від них навмисних підступів, проросійської пропаганди чи дезінформації. Хоча ніхто не застрахований від помилок.

Якісні медіа можуть розчарувати тих читачів, глядачів і слухачів, які розраховують отримати багато яскравих ексклюзивів, «інсайдів» (тобто інформації від обізнаних анонімних джерел, яка пояснює, «як усе є насправді»), скандальних колонок тощо. Адже журналісти застосовують раціональну самоцензуру, не публікуючи те, що наполегливо просить не публікувати військове керівництво, уникають думок, які розпалюють внутрішні конфлікти, коротше кажучи – поводяться стримано. Тому аудиторію тягне в бік українських блогерів та телеграм-каналів, які пропонують менш якісний і добірний, але більш привабливий контент. У тому числі те, що під час війни замінило українцям серіали та розважальні шоу: картинки з поля бою зі спаленою технікою, збитими літаками, мертвими росіянами та переможні реляції українських військових та цивільних керівників.

Важливим елементом який впливає останнім часом на суспільну думку стали сучасні нейромережі.

У цих джерелах частка неправдивої чи перекрученої інформації вже набагато більша, адже тут не діють ані редакційні правила і стандарти, які стримують медіа від поширення фейків і помилкових повідомлень, ані будь-яка відповідальність, яка могла би змусити до обережного поводження з фактами.

Анонімні телеграм-канали та сторінки, а також агрегатори новин і медіа-«ноунейми» [4], які не повідомляють нічого про свою команду і публікують невідомі матеріали, – це ще вищий рівень небезпеки дезінформації. Багато з них сприймають війну як чудову нагоду збільшити аудиторію, яка зараз росте як на дріжджах, якщо пропонувати їй будь-які повідомлення про перебіг бойових дій та все той же «воєнно-розважальний» контент – підбиті танки, польоти літаків тощо. При цьому автори цих каналів і сторінок нічим не ризикують, тому замість російських танків вам можуть запропонувати українські, сирійські або іракські, новини можуть виявитись вигаданими чи тижневої давнини. А коли неправда розкриється, єдине, що ви зможете зробити, – відписатись від ненадійного джерела або, в найкращому випадку, висловити своє обурення в коментарях.

Ще небезпечніше джерело інформації – немодеровані групи в соцмережах або вайбер-чати. Сюди росіяни закидають чимало

навмисної дезінформації, наприклад, аби посіяти паніку, видурити в українців дані про пересування військової техніки щоб коригувати вогонь своєї артилерії. Крім того, чимало неправдивих повідомлень циркулюють там за принципом вірусів. Вони можуть видаватися невинними, але це не так. Наприклад, поширена у вайбері рекомендація виходити з дому на відкритий простір, коли починається обстріл, може коштувати людям життя. Також у вайбер-чатах і немодерованих спільнотах поширюють фішингові посилання, які крадуть у людей персональні дані, та шахрайські оголошення про збір грошей [9 с. 121].

У перший день вторгнення Росії Центр протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони склав перелік ворожих телеграм каналів, але список цей, звісно ж, неповний. Ці канали були навмисно створені й розкручені, щоб дезінформувати українців та маніпулювати ними. Не всі вони на перший погляд справляють враження проросійської пропаганди. Однак це робиться лише для того, щоб у слушний момент читачі були більш вразливими до справді ключових меседжів, які Кремлю потрібно поширити серед українців.

Найскладніше фільтрувати інформацію, яку ви отримуєте зі стрічки фейсбука, твітера чи інших соціальних мереж. Наша увага влаштована так, що ми спершу дивимось на картинку, потім – читаємо текст, і в останню чергу звертаємо увагу на те, хто є джерелом інформації. Навіть якщо ви дуже ретельно добирате джерела і коло спілкування, завжди є небезпека, що у вашу стрічку потрапить дезінформація або російська пропаганда. Тому слід узяти собі за правило: не поширювати ніякої інформації, перш ніж ви не переконаєтесь, що вона походить із надійного джерела, не є застарілою або помилковою [9].

«Не поширювати» означає не лише не постити в соцмережі, не розсилати електронною поштою чи у месенджерах, а й не переказувати та не озвучувати вголос у присутності інших людей.

Нове дослідження медіаспоживання, проведене перед війною в Україні, засвідчило, що для 28% людей рідні, друзі і знайомі є одним із головних джерел інформації. Тому слід опанувати себе й навіть ненавмисно не озвучувати факти, які можуть виявитись насправді не фактами, а чиймись вигадками чи ворожими вкидами.

У цих умовах щоб недовіряти чуткам для кращої верифікації пошуку новин особливо в умовах анонімності, цікавим альтернативним варіантом пошуку виступають пошукові сис-

теми які орієнтуються в першу чергу на анонімність пошуку.

Тут варто згадати два приклади пошукових систем, які концентруються на анонімності пошукача інформації, а саме пошукові системи BRAVE, Swisscow, Startpage.com.

В умовах сучасної України, і особливо для жителів окупованих територій і перевірки гаджетів, вони можуть бути досить корисними.

Startpage – нідерландська пошукова система, що позиціонує себе як конфіденційний засіб пошуку в Інтернеті. Сайт надає результати запитів Google, захищаючи право конфіденційності користувача, не зберігаючи особисті або пошукові дані. Також пошукова система має функцію анонімного перегляду, що надає результати через проксі-сервер для підвищення рівня анонімності.

MetaGer – це метапошукова система, орієнтована на захист конфіденційності користувачів. Базується в Німеччині і є результатом співпраці між німецькою неурядовою організацією «SUMA-EV – Асоціація вільного доступу до знань» та Ганноверським університетом. Система базується на 24 невеликих веб-сканерах під власним контролем MetaGer. У вересні 2013 року MetaGer запустив MetaGer.net, англomовну версію своєї пошукової системи [14].

Пошукові запити передаються до 50 пошукових систем. Результати, перед тим як бути представленими користувачеві, фільтруються, компілюються і сортуються.

Brave – це пошукова система, орієнтована на конфіденційність, розроблена компанією BraveSoftware, яка створила веб-браузер Brave.

Запущений у 2016 році BraveSearch має на меті надати користувачам приватну та прозору альтернативу основним пошуковим системам [12].

Він надає пріоритет конфіденційності користувачів, не відстежуючи та не зберігаючи дані користувачів, гарантуючи, що пошукові запити залишаються анонімними та не містять цільової реклами.

Цікавим рішенням у сьогоdnішніх умовах виявилась «Перевірка» – бот, який виявляє фейкові новини [6].

Як зазнається на сайті ресурсу, варто лише надіслати будь-яку новину українською чи англійською на цей бот і вже протягом 24 годин можна дізнатися чи варто довіряти цьому допису.

Як перевірити новину на фейк.

1. Запустити фактчек-бот «Перевірка».
2. Відправити текст, фото, відео або посилання на новину, яку хочеш перевірити.

3. У результаті отримуєш аргументований висновок щодо новини від команди фактчекерів.

У чат-боті «Перевірка» можна отримувати розсилку розвінчань навіть найновішої дезінформації. Таким чином користувач завжди знатиме про небезпеку і зможе попередити про неї близьких.

Крім того, на сайті у боті «Перевірка» рекламуються Освітні тести. Вони покликані навчити користувача самостійно перевіряти новини та таким шляхом убезпечувати себе від фейків та різного роду маніпуляцій.

Висновки. Отже, на сьогодні існує маса способів верифікації інформації, що в умовах інформаційної війни стають все більш важливими і визначальними для суспільної думки. На фоні краху довіри до багатьох традиційних ЗМІ саме оперативність сучасних технологій новин у телеграмі, та youtube стає домінуючою у формуванні довіри, визначенні

пріоритетів, морально-психологічного стану населення України.

На наш погляд, важливим інструментом, який допомагає верифікувати новини, залишаються пошукові системи і насамперед гугл. У статті розглянуті також альтернативні пошукові системи. Однак, новини гугл у разі перевищують вплив інших систем на пошук і новини.

У сучасних умовах особливо важливо як і які новини потраплять до українського користувача. Надзвичайно вагомі SEO технології в просуванні проукраїнських наративів не лише в Україні, а й за кордоном. Адже там живуть мільйони українців, які підтримують зв'язок з батьківщиною, насамперед, завдяки новинам. Важливою стає чесна інформація про Україну та події війни і для іноземних громадян, які вже симпатизують Україні чи ще, можливо, не визначились на фоні fake news від російських пропагандистів.

Література:

1. Білий список: 10 медіа що стали найякіснішими. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/bilyj-spysok-10-media-shho-staly-najyakisnishymy-i41541> (Дата звернення 8.10.2024).
2. Войціховський А. В. Інформаційна безпека як складова системи національної безпеки (міжнародний і зарубіжний досвід). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Сер.: Право. 2020. Вип. 29. С. 281–288. DOI: 10.26565/2075-1834-2020-29-38
3. Навіщо потрібні сайти агрегатори, чому google їх так любить? URL: <https://jam.in.ua/blog/navishcho-potribni-sajty-agregatory-chomu-google-ikh-tak-liubyt> (Дата звернення 6.10.2024).
4. З яких каналів отримувати новини у Telegram та Viber – AIN. URL: <https://mezha.media/2022/10/10/pouynu-u-mesendzherakh-ain> (Дата звернення 4.10.2024).
5. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (Дата звернення 4.10.2024).
6. «Перевірка» – бот, який виявляє фейкові новини. URL: <https://gwamedia.com/perevirka-razom-smozhemo> (Дата звернення 4.10.2024).
7. Поширення дезінформації як загроза національній безпеці: пошук ефективних засобів протидії. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3787576-posirennja-dezinformacii-ak-zagroza-nacionalnij-bezpeci-posuk-efektivnih-zasobiv-protidii.html> (Дата звернення 4.10.2024).
8. Русакевич А. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану у аспекті захисту інформаційних прав громадян. *Науковий журнал Національного технічного університету Дніпровська політехніка. «Law. State. Technology»* Вип.2 С. 58–63 DOI: <https://doi.org/10.32782/LST/2024-2>
9. Смотрич Д. Браїло Л. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Серія ПРАВО. Вип.77: частина 2. С. 121–127. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.20>
10. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> (Дата звернення 1.10.2024).
11. Як налаштувати вміст Google Новин. URL: <https://support.google.com/googlenews/answer/9010862?hl=uk&co=GENIE.Platform%3DAndroid> (Дата звернення 1.10.2024).
12. The Brave browser basics: what it does, how it differs from rivals. URL: <https://www.computerworld.com/article/3292619/the-brave-browser-basics-what-it-does-how-it-differs-from-rivals.html> (Дата звернення 1.10.2024)
13. Michael V. Bronstein Belief in Fake News is Associated with Delusionality, Dogmatism, Religious Fundamentalism, and Reduced Analytic Thinking URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2211368118301050> (Дата звернення 3.10.2024).
14. Metager Review. URL: <https://www.slant.co/options/28320/~metager-review> (Дата звернення 3.10.2024)
15. How Does Google News Work: Valuable Insights to Improve Your Website Visibility and Traffic. URL: <https://ppcxpo.com/blog/how-does-google-news-work> (Дата звернення 3.10.2024).

16. Saifuddin Ahmed Who inadvertently shares deepfakes? Analyzing the role of political interest, cognitive ability, and social network size. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0736585320301672> (Дата звернення 3.10.2024).

17. Stephan Lewandowsky Beyond Misinformation: Understanding and Coping with the “Post-Truth” Era. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2211368117300700> (Дата звернення 3.10.2024).

18. StartPage.com – The World’s Most Private Search Engine. URL: <https://securityinsight.nl/podcast/startpage-com-the-world-s-most-private-search-engine-e> (Дата звернення 3.10.2024).

УДК 327.7:81'42:355.01(470:477)

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4\(76\)-14](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4(76)-14)

Галина СОЛОВЕЙ

кандидатка філософських наук, доцентка кафедри міжнародних відносин, Національний університет «Києво-Могилянська академія», hsolovei@ukma.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9535-4447

Володимир КРУГЛЬОВ

студент IV курсу факультету соціальних наук та соціальних технологій, Національний університет «Києво-Могилянська академія», volodymyr.kruhlov@ukma.edu.ua
ORCID: 0009-0004-1070-4324

РЕЗОЛЮЦІЇ ООН ЩОДО РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ 2014–2023: АНАЛІЗ ДИСКУРСУ

Організація Об'єднаних Націй є головною міжнародною організацією, яка з моменту свого заснування після закінчення Другої світової війни має на меті запобігти розв'язанню Третьої світової війни. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН, попри те, що мають рекомендаційний, а не обов'язковий для виконання усіма державами характер, формують контекст і смислові рамки значень термінів у глобальній системі міжнародних відносин. Метою дослідження є з'ясування особливостей риторики ООН щодо російської агресії проти України протягом 2014–2023 років у рамках теорії конструктивізму. Задля цього було здійснено дискурс-аналіз резолюцій, прийнятих ООН щодо України, протягом обраного часового проміжку за методологію Т. ван Дейка, що є провідним спеціалістом у сфері дискурс-аналізу. Дослідники оцінюють реакції ООН на російську агресію з позиції міжнародного права [1] чи з позиції лібералізму, діаметрально протилежно оцінюючи ефективність ООН як міжнародної інституції, мета якої полягає у запобіганні та вирішенні конфліктів [2, 3, 4, 5]. Новизною цього дослідження є методологічний підхід, адже за допомогою методу дискурс-аналізу можна проаналізувати всі прийняті ООН резолюції щодо збройного конфлікту в Україні з 2014 по 2023 рік і визначити зміну риторики цієї організації. Було з'ясовано, що з 2014 року і до початку повномасштабної війни в Україні у 2022 році, війна Росії проти України не називається війною в резолюціях ООН, а Росія прямо не називається агресором, натомість виступає державою, відповідальною за безпеку в регіоні. Після початку повномасштабної війни, Росія в резолюціях ООН визнається агресором, що є повною мірою відповідальним за свої вчинки, проте, війна все одно не називається війною, а є «ситуацією», «кризою» або «конфліктом». Така риторика впливає на сприйняття подій в Україні лідерами світових держав та міжнародним суспільством як заспокоююча та така, що не сприяє закінченню війни за допомогою консолідованих зусиль світового співтовариства проти країни-агресора, а робить її можливою через ігнорування реальності.

Ключові слова: ООН, Росія, Україна, війна, конфлікт.

Galyna Solovei, Volodymyr Kruhlov. THE UN RESOLUTIONS ON RUSSIAN AGGRESSION AGAINST UKRAINE 2014–2023: DISCOURSE ANALYSIS

The United Nations is the main international organization that, since its founding after the end of World War II, has been aimed at preventing the outbreak of World War III. Although the UN General Assembly resolutions are advisory rather than binding on all states, they form the context and semantic framework of the meanings of terms in the global system of international relations. The purpose of the study is to clarify the peculiarities of the UN rhetoric on Russian aggression against Ukraine in 2014–2023 within the framework of the constructivist theory. To this end, a discourse analysis of the resolutions adopted by the UN on Ukraine during the selected period was carried out using the methodology of T. van Dyke, who is a leading expert in the field of discourse analysis. Researchers evaluate the UN's response to Russian aggression from the standpoint of international law [1] or from the perspective of liberalism, diametrically opposing the effectiveness of the UN as a global institution whose purpose is to prevent and resolve conflicts [2, 3, 4, 5]. The novelty of this study is the methodological approach, as the discourse analysis method allows us to analyze all the resolutions adopted by the UN on the armed conflict in Ukraine from 2014 to 2023 and to determine the change in the rhetoric of this organization. It was found that from 2014 until the outbreak of a full-scale war in Ukraine in 2022, Russia's war against Ukraine was not called a war in UN resolutions, and Russia was not directly called an aggressor; but instead was a state responsible for security in the region. After the outbreak of a full-scale war, Russia is recognized in UN resolutions as an aggressor that is fully responsible for its actions, but the war is still not called a war, but a «situation», «crisis» or «conflict». Such rhetoric influences the perception of events in Ukraine by world leaders and international society as reassuring and does not contribute to the end of the war through the consolidated efforts of the international community against the aggressor country, but it makes it possible by ignoring reality.

Key words: UN, Russia, Ukraine, war, conflict.

Вступ. Сучасна система міжнародного права та архітектура глобальної безпеки була сформована країнами-переможницями у II Світовій Війні. Статут ООН та рішення, прийняті на його основі, є джерелом міжнародного права та підґрунтям для розуміння міжнародним співтовариством глобальних та регіональних загроз. Відтак, саме дискурс, який формується в ООН представниками держав-членів є тим інструментом, що здатний сформулювати проблему, надати смислового навантаження кожному з концептів та спільно виробити рішення і заклик до дії для розв'язання раніше сформульованої проблеми.

Агресія Росії проти України з 2014 року впливає на міжнародний мир і безпеку, розхитуючи не лише існуючий світовий порядок і систему міжнародного права, але і значення ключових для міжнародної безпеки понять. Розгляд резолюцій ООН щодо російського вторгнення в Україну з 2014 по 2023 рік через призму теорії конструктивізму, із застосуванням методології дискурс-аналізу, що була розроблена Тьоном ван Дейком, дає змогу виокремити трансформацію дискурсу офіційного бачення ООН щодо порушення прав людини та суверенітету однією з держав «великої п'ятірки», тобто держави, що має право вето в Раді Безпеки ООН і тим самим має право формувати дискурс розбудови миру та протидії насильству на глобальному рівні.

Дослідження має на меті відповісти на питання: «Як змінювалася риторика у резолюціях ООН щодо збройного втручання Російської Федерації на територію України у період з 2014 по 2023 роки?»

У вітчизняній літературі резолюції ООН були об'єктом детального аналізу з точки зору міжнародного права. Зокрема, Олексій Кресін відносить всі резолюції ООН щодо збройного конфлікту в Україні до трьох груп за критерієм дієвості норм міжнародного права [1]. Однак, найбільший обсяг критичної літератури присвячено визначенню ефективності ООН у подоланні кризи дипломатичним шляхом з точки зору ефективності функціонування ООН як міжнародної інституції через призму теорії лібералізму. Зокрема, Олена Андрієвська, професорка Університету миру ООН та розглядає дієвість втручання ООН контексті агресії Росії проти України. Авторка зосереджується на прикладі України, де Росія розпочала військовий наступ у лютому 2022 року, порушивши територіальну цілісність і суверенітет України та поставивши під загрозу регіональну і глобальну стабільність. Авторка аналізує реакцію ООН та її органів на агресію:

резолюції, заяви, розслідування, санкції та гуманітарну допомогу. Вона також обговорює роль інших акторів, таких як регіональні організації, громадянське суспільство та окремі держави, у підтримці або протистоянні діям ООН. Андрієвська доходить висновку, що ООН відіграла життєво важливу роль у врегулюванні кризи в Україні. Вона високо оцінює зусилля ООН щодо засудження російської агресії, захисту прав людини постраждалого населення, надання гуманітарної допомоги та сприяння діалогу і посередництву. Однак авторка також критикує ООН за її слабкості та невдачі, такі як право вето постійних членів Ради Безпеки, а також нездатність запобігти або зупинити конфлікт. Вона пропонує кілька рекомендацій щодо посилення потенціалу та авторитету ООН, таких як реформування Ради Безпеки, посилення превентивної дипломатії та розбудови миру, посилення співпраці та координації з іншими зацікавленими сторонами, а також просування миру та діалогу. Авторка закликає міжнародне товариство підтримати ООН як гаранта миру в усьому світі та відстоювати її принципи й цінності [2].

Атнаду та Халіду [4] аналізують роль західного світу та ООН у російсько-українській війні та її наслідки для глобального середовища. Автори стверджують, що війна є результатом експансіоністських амбіцій Росії та її бажання підірвати суверенітет і територіальну цілісність України, а також кинути виклик міжнародному порядку, очолюваному Заходом. Вони стверджують, що війна спричинила важкі гуманітарні, економічні та екологічні наслідки для обох країн і регіону, а також збільшила ризик ядерної катастрофи. Автори критикують західний світ і ООН за неадекватну і неефективну реакцію на війну, яку вони пояснюють браком політичної волі, стратегічного бачення і моральної відповідальності. Вони стверджують, що західний світ і ООН не виконали своїх зобов'язань за міжнародним правом і нормами прав людини і дозволили Росії порушити принципи суверенітету, ненападу і самовизначення. Вони також звинувачують їх у лицемірстві, подвійних стандартах і корисливому підході до війни, ігноруванні прагнень та інтересів українського народу [4]. Основна мета статті – підкреслити серйозність ситуації в Україні та закликати міжнародне товариство до більш рішучих і відповідальних дій, спрямованих на припинення війни. Автори вважають, що Рада Безпеки ООН паралізована російським правом вето, яке перешкоджає будь-яким значущим діям, спрямованим на припинення війни. Вони пропонують, щоб Рада Безпеки

ООН реформувала своє членство і систему вето, або взагалі розпустилася, якщо вона не може зробити нічого, окрім розмов [4].

Марко Аркарі досліджує вплив війни в Україні на міжнародний правопорядок, особливо на роль і легітимність ООН та її Ради Безпеки. Автор стверджує, що конфлікт в Україні виявив недоліки та обмеження сучасної системи колективної безпеки, яка базується на Статуті ООН та принципах суверенітету, територіальної цілісності та невтручання. Автор стверджує, що війна в Україні поставила під сумнів авторитет і ефективність Ради Безпеки, яка не змогла прийняти жодної обов'язкової до виконання резолюції або вжити жодних рішучих заходів для врегулювання кризи через право вето Росії та розбіжності в інтересах інших постійних членів. Автор критикує Раду Безпеки за брак прозорості, підзвітності та представництва, що підриває її авторитет і легітимність [3]. Автор наголошує, що війна в Україні виявила необхідність реформи міжнародного правопорядку, яка має бути спрямована на згладжування напруженості між державним суверенітетом і правами людини шляхом сприяння більш інклюзивному підходу до запобігання та врегулювання конфліктів із залученням не лише держав, але й громадянського суспільства, регіональних організацій та інших зацікавлених сторін, перегляд концепції та практики колективної безпеки [3].

Кетут Сурія Лаксан Пербава у своїй роботі розглядає роль ООН та Ради Безпеки у військовому конфлікті між Росією та Україною, що розпочався у 2014 році. Автор стверджує, що ООН та Рада Безпеки були неефективними та упередженими у вирішенні конфлікту через право вето Росії, відсутність консенсусу та співпраці між іншими постійними членами, маргіналізацію та виключення інших зацікавлених сторін, а також нездатність ООН вирішити першопричини та глибинні проблеми конфлікту. Автор припускає, що ООН та Рада Безпеки повинні реформувати свою структуру і методи роботи, щоб підвищити ефективність і довіру до себе у вирішенні конфліктів, подібних до українського. Автор пропонує деякі можливі шляхи реформування, такі як розширення і диверсифікація членства і представництва в Раді Безпеки, обмеження або скасування права вето постійних членів, посилення співпраці і координації між ООН та іншими регіональними організаціями, розширення участі і консультацій з групами громадянського суспільства і недержавними суб'єктами в процесах запобігання і врегулювання конфліктів, а також усунення

першопричин і глибинних проблем конфліктів [5].

На відміну від попередніх досліджень, у цій статті не буде проведено юридичного аналізу документів чи оцінки ефективності резолюцій ООН. У цьому дослідженні наша увага буде сфокусована на застосуванні специфічної термінології, що дозволяє демонструвати та утримувати владу через дискурс ООН, на дискурс-аналізі резолюцій ООН щодо України з 2014 по 2023 роки, на значеннях ключових термінів, які надаються і сприймаються світовим співтовариством і є головним інструментом конструювання дискурсивної реальності міжнародних відносин.

Теоретико-методологічні рамки дослідження. Це дослідження спирається на теоретичні рамки конструктивізму. Через призму цієї теорії реальність міжнародних відносин не вимірюється ефективністю діяльності таких міжнародних інституцій як ООН, обсягом торгівлі чи наявністю ядерної зброї для відстоювання інтересів держави. Натомість, реальність конструюється через взаємодію таких міжнародних акторів як держави, міжнародні організації, громадянське суспільство та інші. Держави можуть створювати різні типи порядку і співпраці в рамках міжнародної системи, виходячи з їхніх спільних значень і очікувань. Конструктивізм підкреслює роль дискурсу та комунікації у формуванні та впливі на сприйняття та інтерпретацію конфлікту. Згідно з конструктивізмом, держави використовують мову не лише для опису, але і для конструювання реальності. Держави використовують дискурс, щоб виправдати свої дії, переконати інших, мобілізувати підтримку або делегітимізувати своїх опонентів [16].

Ван Дейк розглядає дискурс не лише як засіб комунікації, а ще і як спосіб конструювання соціальної реальності. Дискурс, відображаючи реальність у той же час і конструює її, створюючи соціальні відносини та ієрархії. Дослідник концентрується на транслюванні і утриманні влади через дискурс [6].

Основною складовою дискурс-аналізу є текст, що може бути розглянутим з точки зору його структури та змісту [7]. В цьому дослідженні буде проаналізовано тексти шести резолюцій ООН щодо агресії Росії проти України протягом 2014–2023 років [9, 10, 11, 12, 13, 14, 15]. Дискурс-аналіз передбачає аналіз тексту, зокрема, ми зосередимося на 1) називанні «ситуації» в Україні в текстах резолюцій ООН, 2) на визначення відповідального за «ситуацію» та 3) на запропоновані шляхи вирішення конфлікту. Дискурс-аналіз Тьона

Таблиця 1

Дискурс-аналіз резолюцій ООН

Назва та короткий зміст резолюції	Слова для позначення ситуації	Рівень відповідальності	Шляхи вирішення конфлікту
1	2	3	4
Резолюція 2166 (2014) – перша резолюція що висловлює позицію Ради Безпеки, органу Організації Об'єднаних Націй, щодо збиття цивільного літака, що виконував міжнародний рейс, рейс MH17 Малайзійських авіаліній, 17 липня 2014 року в Донецькій області, Україна, із загибеллю всіх 298 пасажирів та членів екіпажу на борту.	конфлікт, криза, ситуація, напруженість, насильство нестабільність	Рада Безпеки визнає, що існує стан збройного конфлікту між Україною та озброєними групами, які підтримуються Росією, що має серйозні наслідки для миру і безпеки в регіоні та за його межами. Рада Безпеки також не називає Росію агресором, але має на увазі, що Росія залучена в конфлікт і несе за нього певну відповідальність. Рада Безпеки посиляється на "роль, яку відіграють зовнішні суб'єкти у загостренні ситуації", що широко розуміється як посилення на підтримку Росією озброєних груп на сході України.	Рада Безпеки закликає всі сторони повністю виконати резолюцію, що включає положення про повагу суверенітету, територіальної цілісності та незалежності України, утримання від будь-яких дій, які можуть призвести до подальшої ескалації ситуації, забезпечення безпечного доступу міжнародних слідчих до місця катастрофи, співпрацю з відповідними міжнародними організаціями та механізмами, а також участь у всеосяжному політичному діалозі.
Резолюція S/RES/2202 (2015) є документом, що виражає позицію Ради Безпеки, органу Організації Об'єднаних Націй, щодо конфлікту в східних регіонах України.	конфлікт, криза, ситуація, напруженість, насильство бойові дії, нестабільність, відсутність безпеки	Росія певним чином залучена до конфлікту і несе за нього відповідальність.	Рада Безпеки схвалює "Комплекс заходів" і закликає всі сторони до його повної його імплементації. Резолюція також підтверджує повну повагу до суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України й висловлює серйозну стурбованість трагічними подіями та насильством у східних регіонах України. У резолюції вітаються заяви глав держав Росії, України, Франції та Німеччини на підтримку "Комплексу заходів" та їхню незмінну відданість виконанню Мінських домовленостей.
Резолюція S/PRST/2018/12 є документом, який висловлює позицію Ради Безпеки, щодо ситуації на сході України. Резолюція ґрунтується на листі Постійного представника України при ООН від 28 лютого 2014 року, на ім'я Голови Ради Безпеки (S/2014/136), в якому містилося прохання про термінове засідання Ради для обговорення ситуації в Україні.	ситуація, конфлікт, криза, нестабільність, насильство	Рада Безпеки визнає наявність збройних формувань, підтримуваних Росією у східній частині України	Рада Безпеки вимагає від Росії повною мірою сприяти виконанню Мінських домовленостей виведенню свого військового персоналу та техніки з території України, також вимагає співпрацювати з відповідними міжнародними організаціями та механізмами, такими як Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ, з метою сприяння діалогу та моніторингу дотримання міжнародного права.

Продовження таблиці 1

1	2	3	4
Резолюція A/HRC/RES/49/1, "Situation of human rights in Ukraine stemming from the Russian aggression" є першою резолюцією ООН з моменту повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році. Документ висловлює позицію Ради з прав людини, щодо ситуації з правами людини в Україні. Резолюція ґрунтується на доповідях Управління Верховного комісара ООН з прав людини та інших джерел, які документують порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права, скоєні Російською Федерацією та її маріонетками в контексті російської агресії проти України. Резолюція також відображає погляди більшості членів Ради з прав людини, які проголосували за неї 2 березня 2022 року.	збройний конфлікт, воєнні дії, агресія, окупація, анексія, інтервенція, вторгнення, насильство, напади, зіткнення, бої, сутички, інциденти	Рада з прав людини вперше з 2014 року називає Росію агресором, в резолюції неодноразово зазначається "агресія Росії проти України". Рада з прав людини звинувачує Росію в порушенні суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності України, а також її зобов'язань за міжнародним правом. Рада з прав людини покладає на Росію відповідальність за створення та підтримку ситуації нестабільності та небезпеки в Україні, що призвело до серйозних порушень прав людини та військових злочинів. Рада з прав людини засуджує окупацію та спробу анексії Росією Криму та Севастополя, яку вона вважає незаконною та нелегітимною.	Країни члени вимагають від Росії припинити агресію проти України й вивести свої військові сили та техніку з території України, вимагають від Росії припинити окупацію Криму і Севастополя та поважати права людини всіх людей, які там проживають, а вимагають співпрацювати з незалежною міжнародною комісією з розслідування, створеною резолюцією, і надати їй повний доступ до всієї відповідної інформації, документації та об'єктів, вимагає вступити в конструктивний діалог з Україною та іншими відповідними сторонами для пошуку мирного вирішення конфлікту на основі поваги до міжнародного права.
Резолюція ООН A/RES/ES-11/4 "Territorial integrity of Ukraine: defending the principles of the Charter of the United Nations" була прийнята Генеральною Асамблеєю 12 жовтня 2022 року за підсумками одинадцятої надзвичайної спеціальної сесії Організації Об'єднаних Націй, яка була скликана у відповідь на російське вторгнення та анексію частин України у лютому 2022 року.	ситуація в Україні, криза в Україні, конфлікт в Україні та навколо неї	Резолюція визнає Росію агресором, у резолюції йдеться про "військову інтервенцію Російської Федерації в Україну", "незаконну анексію частин України Російською Федерацією" та "порушення суверенітету і територіальної цілісності України Російською Федерацією.	Резолюція проголошує, що референдуми в Донецькій, Херсонській, Луганській та Запорізькій областях, які були проведені за спірних обставин і не визнані міжнародним товариством, а також їх подальша анексія Росією є недійсними та незаконними відповідно до міжнародного права. Резолюція закликає всі держави не визнавати ці території частиною Росії й вимагає від Росії "негайного, повного і безумовного виведення військ" з України, оскільки вона порушує її територіальну цілісність і суверенітет. Резолюція також висловлює серйозну стурбованість гуманітарною ситуацією та порушеннями прав людини в окупованих регіонах і закликає всі сторони поважати міжнародне гуманітарне право і право прав людини.

Продовження таблиці 1

1	2	3	4
Резолюція ООН A/RES/ES-11/5 “Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine” була ухвалена 19 грудня 2022 року Генеральною Асамблеєю ООН. Резолюція висловила глибоку стурбованість міжнародного товариства ескалацією конфлікту на сході України та анексією Криму Росією і підтвердила відданість ООН суверенітету, політичній незалежності, єдності та територіальній цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів. Резолюція також засудила порушення цих принципів Росією і вимагала негайного виведення всіх російських військових сил і техніки з території України.	ситуація, конфлікт, криза	Росія названа крайною агресором та окупантом	ООН вимагала негайного виведення всіх російських військових сил і техніки з території України. Резолюція закликала до виконання Мінських домовленостей як основи для мирного врегулювання конфлікту, а також засудила незаконну анексію Криму Росією та порушення прав людини, скоєні окупаційною владою. Резолюція закликала Росію поважати права і свободи населення Криму, включаючи кримських татар, і закликала звільнити всіх громадян України, які незаконно утримуються Росією.
Резолюція ООН A/RES/ES-11/6 “Principles of the Charter of the United Nations underlying a comprehensive, just and lasting peace in Ukraine” – документ, ухвалений Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 23 лютого 2023 року. Резолюція висловлює глибоку стурбованість ООН погіршенням безпекової та гуманітарної ситуації в Україні, особливо в регіоні Донбасу та Автономній Республіці Крим, які перебувають під окупацією Російської Федерації.	збройний конфлікт, насильство	Резолюція визнає порушення прав людини, скоєні Росією, включаючи вбивства, тортури, свавільні затримання, насильницькі зникнення, сексуальне та гендерне насильство, а також напади на цивільних осіб та цивільну інфраструктуру. Резолюція визнає важкі гуманітарні наслідки конфлікту.	Резолюція закликає всі сторони конфлікту в Україні повністю виконати Мінські угоди, підписані у вересні 2014 року та лютому 2015 року, а також дотримуватися режиму припинення вогню, відвести важке озброєння, звільнити всіх заручників і політичних в'язнів, забезпечити гуманітарний доступ і відновити контроль України над кордоном з Росією. Резолюція також закликає Росію припинити підтримку озброєних груп на Донбасі та зупинити потік зброї, бойовиків і коштів через кордон.

ван Дейка належить до критичного дискурсу-аналізу. Це означає, що викриваючи приховані маніпуляції влади, вкладені в текст задля утримання влади над жертвами маніпуляцій, дослідники змінюють реальність, надаючи більше влади пригнобленим і змінюючи ситуацію на їхню користь.

Висновки. Резолюції, що були ухвалені ООН протягом 2014–2023 років відображають чітку зміну риторики ООН від проголошення Росії миротворцем, відповідальним за безпеку в регіоні до визнання Росії окупантом та агресором, що порушує міжнародне право і територіальну цілісність України. У резолю-

ціях до повномасштабного вторгнення країни-члени використовують пасивний стан дієслів, наприклад, «було збито», «було прийнято», «було схвалено», щоб уникнути покладання відповідальності за звинувачення Російської Федерації.

У резолюціях до 2022 року використовуються обхідні слова, такі як «незаконна анексія Криму», «конфлікт, що триває в окремих районах Донецької та Луганської областей», «гібридні загрози», щоб уникнути прямої конфронтації або звинувачень Росії в її ролі та участі в кризі. Ці терміни не визначають точного масштабу, тривалості та інтенсивності подій в Україні, а також не ідентифікують основних акторів і сторін, залучених до цих подій. Це створює відчуття невизначеності та плутанини серед світової спільноти щодо того, що насправді відбувається в Україні та хто несе за це відповідальність.

Щодо характеристик діяльності ООН використовуються інклюзивні та ввічливі займенники, такі як «ми», «міжнародне товариство» та «відповідні сторони», щоб продемонструвати солідарність та співпрацю між членами ООН та зацікавленими сторонами конфлікту. Риторичні прийоми резолюцій щодо самих дій ООН (яка має владу над дискурсом) є переконливими та експресивними. У резолюціях використовуються повтори, такі як «глибоко стурбований», «рішуче засуджує» і «повністю підтримує», щоб посилити основні повідомлення і показати залученість ООН у вирішення ситуації.

В резолюціях жодного разу не вживаються такі терміни, як «війна в Україні», «російська агресія проти України», «окупація Криму Росією». Ці терміни означали б чітке визнання і засудження ролі та дій Росії, що веде війну проти України, а також юридичне і моральне зобов'язання втручання. Однак ООН не використовує ці терміни через політичні та дипломатичні обмеження і тиск з боку Росії та її

союзників, які мають право вето в Раді Безпеки, а отже, і владу над дискурсом.

Використовуючи нечіткі та двозначні терміни, ООН з 2014 року створює хибне враження, що події в Україні є не війною, а є локальним внутрішнім конфліктом, який можна вирішити шляхом діалогу та переговорів між центральною владою та сепаратистами при посередництві Росії, що здійснює миротворчу функцію. Уникаючи прямих і чітких формулювань, ООН також може створити хибне враження, що Росія не є агресором, а є посередником і партнером, якому можна довіряти та з яким можна співпрацювати. Такі формулювання тривалий час послаблювали підтримку та солідарність світової спільноти з Україною, а також заохотили Росію до ескалації агресії проти України.

У текстах резолюцій, ухвалених ООН у 2022–2023 роках щодо агресії Росії проти України, бачимо певну зміну дискурсу та чіткішу позицію щодо російської агресії. З одного боку, ООН визначає Росію як агресора, що несе повну відповідальність за свої дії. На відміну від попередніх резолюцій, ООН рішуче засуджує незаконну анексію Криму Росією та її військову інтервенцію на сході України, а також порушення прав людини та міжнародного права на окупованих територіях. ООН використовує такі слова і фрази, як «висловлює жаль», «засуджує», «вимагає», «висловлює глибоке занепокоєння», «наполегливо закликає» і «закликає» щоб висловити своє несхвалення і критику дій Росії, а також чинити тиск на Росію з метою припинення її окупації та агресії. У розглянутих резолюціях жодного разу не вжито слово «війна». Таке рішення розцінюється нами як самозахист або дипломатичний і прагматичний спосіб завуалювати, що з основним своїм завданням – попередженням III Світової Війни – ООН не може впоратися.

Література:

1. Кресін О. Зміст, характер, правове і політичне значення резолюцій Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй щодо протидії агресії Російської Федерації проти України у 2014–2023 рр. *Право України*. 2023. № 2023/11. С. 35. <https://doi.org/10.33498/louu-2023-11-035> (дата звернення: 28.11.2024).
2. Andreevska E. The UN as a Guardian of World Peace and its Role in the Ukraine Crisis. Volume 5 Issue 3 Part 2 | *Cadmus Journal*. URL: <https://www.cadmusjournal.org/files/pdfreprints/vol4issue6/UN-as-Guardian-of-World-Peace-EAndreevska-The-War-in-Ukraine-July-2022.pdf> (дата звернення: 28.11.2024).
3. Arcari M. The War in Ukraine and the International Legal Order: What Comes After the Blues?. *PRAVNI ZAPISI*, 2023. Vol. 14, no. 1. P. 5–20.
4. Atnadu D. F., Halidu A. The Western World and United Nations handling of the Russia-Ukraine war: Implications for the global environment. *Integrity Journal of Arts and Humanities*. 2023. Vol. 4, no. 4. P. 71–82. <https://doi.org/10.31248/ijah2023.077> (date of access: 28.11.2024).
5. Perbawa I. K. S. L. P. The Role of United Nations on War Conflict Between Russia and Ukraine. *International Journal of Social Science and Business*. 2022. Vol. 6, no. 4. P. 496–501. <https://doi.org/10.23887/ijssb.v6i4.45729> (date of access: 28.11.2024).

6. van Dijk T. A. *Discourse and Knowledge: A Sociocognitive Approach*. Cambridge University Press, 2014.
7. van Dijk T. A. Discourse and manipulation. *Discourse & Society*. 2006. Vol. 17, no. 3. P. 359–383. <https://doi.org/10.1177/0957926506060250> (date of access: 28.11.2024).
8. van Dijk T. A. *Introduction: Discourse and Domination*. *Discourse and Power*. London, 2008. P. 1–26. https://doi.org/10.1007/978-1-137-07299-3_1 (date of access: 28.11.2024).
9. United Nations Security Council (UNSC) Res S/RES/2166 (21 July 2014) UN Doc S/RES/2166 URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2166.pdf
10. 6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2166.pdf
11. United Nations Security Council (UNSC) Res S/RES/2202 (17 February 2015) UN Doc S/RES/2202 URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2202.pdf
12. United Nations Security Council, (UNSC) Statement S/PRST/2018/12 (6 June 2018) UN Doc S/PRST/2018/12 URL: https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_prst_2018_12.pdf
13. CF6E4FF96FF9%7D/s_prst_2018_12.pdf
14. United Nations Human Rights Council (UNHRC) Res A/HRC/RES/49/1 (7 March 2022)
15. United Nations General Assembly (UNGA) A/RES Res ES-11/4 (12 October 2022)
16. United Nations General Assembly (UNGA) Res A/RES/ES-11/5 (14 November 2022)
17. United Nations General Assembly (UNGA) Res A/RES/ES-11/6 (2 March 2023)
18. Wendt A. *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press, 1999.

УДК [94(315:3)»652/653»:339.5-044.247(510:5-191.2:4)»654»:911.3]:001.891

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4\(76\)-15](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4(76)-15)

Чу Чу

аспірантка кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби факультету міжнародних відносин, Львівський національний університет імені Івана Франка, chuchu8171@gmail.com

ORCID: 0009-0006-6649-7197

СТРАТЕГІЯ «ОДИН ПОЯС, ОДИН ШЛЯХ» У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ: ІСТОРИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ

Стратегія «Один пояс, один шлях» має глибоке історичне коріння, що сягає часів стародавнього Шовкового шляху – мережі торговельних шляхів, що сполучали Схід і Захід. Всебічний аналіз зв'язку між ініціативою «Один пояс, один шлях» і стародавнім Шовковим шляхом дає можливість пролити світло на стратегічні мотиви та цілі, які є рушіями цього амбітного проєкту розвитку інфраструктури та економіки, а також є метою цієї статті.

Методологічну основу статті становить комплекс класичних методів і принципів наукового дослідження. Зокрема, за допомогою принципів аналогії та порівняння, окреслено конотацію Шовкового шляху, який у стародавньому Китаї слугував взаємодії із Заходом, а також висвітлено подібності та відмінності між стародавнім Шовковим шляхом і сьогодинішнім «Одним поясом, одним шляхом». У статті також використано такі теоретичні методи, як індукція, аналіз, синтез і узагальнення, що дало змогу осмислити результати реалізації проєкту «Один пояс, один шлях», оцінити вплив стратегії «Один пояс, один шлях» на країни-учасниці та регіони. Всебічна вивчення історичного коріння і підсумків реалізації ініціативи «Один пояс, один шлях», сприятиме глибшому розумінню значущості багатограних аспектів ініціативи «Один пояс, один шлях» в українському експертному середовищі.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному аналізі ініціативи «Один пояс, один шлях» як глобальної стратегії, що поєднує історичний досвід Шовкового шляху з сучасними геополітичними та економічними реаліями. У статті вперше систематизовано історичне підґрунтя ініціативи, розкрито її багатовекторний вплив на міжнародну систему через інфраструктурні, економічні та культурні проєкти.

Висновки. Пропонована нова економічна модель «Один пояс, один шлях» – це поєднання історії та реальності, між якими існує цільний зв'язок, оскільки і морський Шовковий шлях, і сухопутний Шовковий шлях характеризуються широтою географічного охоплення. Ініціатива «Один пояс, один шлях» – це концепція, побудована та прагнєннє розвитку співпраці з опорою на історичних традиціях стародавнього Шовкового шляху і спрямована на активний розвиток економічного партнерства з країнами, розташованими вздовж маршруту, а також на побудову спільноти інтересів, заснованої на взаємній політичній довірі, економічній та культурній інтеграції.

Ключові слова: стародавній Шовковий шлях, «Один пояс, один шлях», відмінність і схожість, досягнення.

Chu Chu. THE ONE BELT, ONE ROAD STRATEGY IN INTERNATIONAL RELATIONS: HISTORICAL BACKGROUND AND RESULTS

The One Belt, One Road strategy has deep historical roots dating back to the ancient Silk Road, a network of trade routes connecting East and West. A comprehensive analysis of the connection between the Belt and Road Initiative and the ancient Silk Road can shed light on the strategic motivations and goals that drive this ambitious infrastructure and economic development project, and is the purpose of this article.

The methodological basis of the article is a set of classical methods and principles of scientific research. In particular, using the principles of analogy and comparison, the author outlines the connotations of the Silk Road, which in ancient China served as an interaction with the West, and highlights the similarities and differences between the ancient Silk Road and today's "One Belt, One Road". The article also uses theoretical methods such as induction, analysis, synthesis, and generalization, which made it possible to comprehend the results of the implementation of the One Belt, One Road project and assess the impact of the One Belt, One Road strategy on the participating countries and regions. A comprehensive study of the historical roots and outcomes of the Belt and Road Initiative will contribute to a deeper understanding of the importance of the multifaceted aspects of the Belt and Road Initiative in the Ukrainian expert community.

The scientific novelty of the paper lies in the comprehensive analysis of the One Belt, One Road initiative as a global strategy that combines the historical experience of the Silk Road with modern geopolitical and economic realities. The article is the first to systematize the historical background of the initiative, revealing its multidirectional impact on the international system through infrastructure, economic, and cultural projects.

Conclusions. The proposed new economic model of "One Belt, One Road" is a combination of history and reality, which are closely linked, as both the Maritime Silk Road and the Land Silk Road are characterized by the breadth of their geographical coverage. The Belt and Road Initiative is a concept built on the historical traditions of the ancient Silk Road and is aimed at actively developing economic partnerships with countries along the route, as well as building a community of interests based on mutual political trust, economic and cultural integration.

Key words: ancient Silk Road; "One Belt, One Road"; differences and similarities; achievements.

Постановка проблеми. Сучасна світова політика та економіка перебувають у постійній динаміці, характеризуються процесами інтернаціоналізації та глобалізації. Безперечно, існують позитивні ефекти від таких процесів у вигляді кількісного і якісного розширення зовнішньої торгівлі, збільшення притоку інвестицій, що своєю чергою веде до економічного зростання. У той же час, існують і негативні наслідки – нестабільність та фінансові потрясіння, а також нівелювання національної самобутності. Звісно, є країни, які не втрачають своїх національних цінностей, хоча й досягати цього непросто. Яскравим прикладом збереження національної самобутності є Китай. Нинішня реалізація китайської стратегії «Економічний пояс Шовкового шляху» та «Морський шовковий шлях 21 століття» має нове значення, що є розвитком та інновацією традиційної геополітичної теорії. Це нове втілення китайської дипломатичної стратегії, слушне рішення, прийняте на основі реальності китайського геополітичного середовища. Безперечно, стратегія «Економічний пояс Шовкового шляху» та «Морський шовковий шлях 21 століття» також матиме різні проблеми на шляху втілення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. І китайські та іноземні вчені приділяли ініціативі «Один пояс, один шлях» достатньо уваги, наприклад, зарубіжні вчені Джейкоб Стокс, А. Пельо, О. Шайди, М. Матули та інші, а також китайські вчені Му Чантай, Сюй Лунцзин, Гун Ін्यान та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак в українському науковому доробку дослідження історичних передумов проєкту «Один пояс, один шлях» зазвичай є неповними, що зумовлює потребу в комплексному дослідженні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідити та проаналізувати історичну передумову стратегії «Один пояс, один шлях». Для досягнення мети поставлено такі завдання:

- 1) заглибитися в історичні джерела стратегії «Один пояс, один шлях»;
- 2) простежити її походження та еволюцію;
- 3) всебічно проаналізувати зв'язок між ініціативою «Один пояс, один шлях» і стародавнім Шовковим шляхом.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Один пояс, один шлях» – це спільна назва двох програм «Економічний пояс Шовкового шляху» (ЕПШШ) і «Морський шовковий шлях XXI століття» (МШШ), які 2013 року запропонував китайський лідер Сі Цзіньпін, наголосивши на їхньому стратегіч-

ному значенні. У вересні 2013 року, під час офіційного візиту в Казахстан, він виступив із промовою в Назарбаєвському університеті Астани, уперше представивши світові ініціативу ЕПШШ. Через місяць, у жовтні, під час наради лідерів країн Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС), Сі Цзіньпін оприлюднив другу частину проєкту – МШШ. Обидві ініціативи є складовими ширшого проєкту під назвою «Один пояс, один шлях» [9] – нової стратегії Китаю та нового плану налагодження стосунків із сусідніми країнами. Проєкт має цільову дату завершення – 2049 рік. Ініціатива є найбільшим проєктом економічної співпраці після плану Маршалла часів Другої світової війни [5].

Стратегія «Один пояс, один шлях» має глибоке історичне підґрунтя, вона тісно пов'язана зі стародавнім Шовковим шляхом і – системою караванних доріг, що вели Євразію від Середземномор'я до Китаю, сприяючи торгівлі і налагодженню діалогу культур Сходу і Заходу [10, с. 278–279]. Свою назву цей торговельний шлях отримав від того, що основним товаром, який експортував Стародавній Китай, був шовк. Опинившись на стародавньому Шовковому шляху, люди з усього світу разом творили історію, набутки якої передали через століття своїм нащадкам. Історія двох тисяч років засвідчила, що, дотримуючись дипломатичних принципів єдності, взаємної довіри, рівноправності, толерантності, різні національності, релігії та країни можуть мирно співіснувати та розвиватися.

Станом на серпень 2023 року до ініціативи «Один пояс, один шлях» долучилися 155 країн, у яких проживає майже 75% населення світу, що виробляють більше половини світового ВВП. Китай інвестував кошти у понад 3000 проєктів у цих країнах, а нефінансові інвестиції сягнули 785,9 млрд юанів, більшість із яких були перетворені на порти, залізниці, мости та індустріальні парки [1]. Така кількість учасників не випадкова, адже шлях пролягає через багато регіонів, зокрема через Західну Азію, Південну Азію, території держав – членів асоціації АСЕАН, Близький Схід, Північну Африку, Європу та ін.. Країни, розташовані уздовж цього маршруту, мають багаті природні та культурні ресурси, величезний ринковий потенціал, а тому налагоджують співпрацю в різних сферах – це ринок, економіка, торгівля, транспорт та енергія, що важливо для досягнення спільного процвітання та розвитку [2, с. 314].

Інфраструктурний проєкт «Один пояс, один шлях» складається з таких елементів: 1)

«Економічний пояс Шовкового шляху» – створення трьох транс'євразійських економічних коридорів: північного (Китай – Центральна Азія – Росія – Європа), центрального (Китай – Центральна і Західна Азія – Перська затока і Середземне море) і південного (Китай – Південно-Східна Азія – Південна Азія – Індійський океан); 2) «Морський Шовковий шлях XXI століття» – створення двох морських маршрутів: один маршрут веде від узбережжя Китаю через Південно-Китайське море до Південно-Тихоокеанського регіону, інший передбачає сполучення приморських районів Китаю та Європи через Південно-Китайське море та Індійський океан, Китайсько-пакистанський економічний коридор, Економічний коридор Китай – Бангладеш – Індія – М'янма [4].

«Економічний пояс Шовкового шляху» – це мережа наземних автомобільних і залізничних доріг, нафтопроводів і газопроводів, а також інших інфраструктурних проєктів, які простягатимуться від Сіаня в центральному Китаї через Центральну Азію до Роттердама та Венеції. «Морський Шовковий шлях XXI століття» – це морський еквівалент Шовкового шляху: мережа портів та інших інфраструктурних об'єктів у узбережних районів Південної і Південно-Східної Азії, Східної Африки і Північного Середземномор'я. Інфраструктурні проєкти покликані відіграти конструктивну роль у регіональній економічній архітектурі та допомогти зміцнити політичні інститути в регіоні і водночас обмежити можливості терористичних рухів. В опублікованих Міністерством закордонних справ КНР і Міністерством комерції КНР документах підкреслюється, що масштаби ініціативи «Один пояс, один шлях» не обмежуються спорудженням об'єктів інфраструктури. Програма також передбачає фінансову інтеграцію, інтернаціоналізацію юаня, налагодження зв'язку між регіональними мережами інформаційно-комунікаційних технологій («Інформаційний Шовковий шлях»), розширення транскордонної торгівлі та збільшення обсягів інвестицій тощо [3]. Загалом тут відбувається поєднання традиційних для китайської дипломатії принципів (передусім повага до суверенітету і невтручання у внутрішні справи) із новими засадами дотримання високих стандартів і міжнародних норм, а також визначення визначальної ролі ринку і промисловості в реалізації проєкту. Отже, «Один пояс, один шлях» – це потужна стратегія нового етапу провадження політики зовнішньої відкритості Китаю.

Проєкт «Один пояс, один шлях» фокусується на життєвих інтересах людей різних

країн, передбачаючи співпрацю за п'ятьма основними напрямками.

По-перше, політика. Країни регіону можуть вільно спілкуватися й обмінюватися думками щодо майбутніх стратегій розвитку торгівлі та заходів політики з метою пошуку спільних точок зору, не втрачаючи ідентичності. Це дає змогу органічно поєднати економічні стратегічні рішення різних країн і шляхом консультацій на їхній основі сформулюватися конкретні плани і стратегії взаємної співпраці в певному регіоні.

По-друге, сполучення шляхів. Завдяки поглибленню економічного обміну між Китаєм та іншими країнами вдасться прискорити вирішення проблем з дорожнім рухом, удосконалити маршрути руху та базові транспортні засоби, і, як наслідок, поступово сформувати транспортну мережу, яка поєднає різні регіони Азії, Європи та Африки. Та, зрештою, остаточно вирішить проблему безперешкодного руху.

По-третє, розблокування торгівлі. У процесі обговорення того, як забезпечити зручний та ефективний спосіб двосторонньої торгівлі та інвестицій, пропонуватимуться конструктивні рішення, які допоможуть усунути бар'єри і суттєво прискорити економічний обмін в регіоні, використовуючи багатий потенціал торгівлі й інвестицій різних країн, та реалізувати колективну співпрацю.

По-четверте, валюта обігу. У цьому напрямі важливими завданнями є всебічне сприяння зручним операціям і розрахункам у місцевій валюті, а також безперешкодне завершення обміну двох валют з метою поживлення двосторонньої та багатосторонньої співпраці у фінансовій сфері. Це передбачає створення відповідних фінансових установ в регіоні, постійне зменшення обсягу витрат на трансакції та вжиття заходів для зменшення фінансових ризиків, що сприятиме підвищенню стійкості та конкурентоспроможності економіки регіону на міжнародній арені.

По-п'яте, духовний зв'язок народів. Розширення культурного цивілізаційного обміну між різними країнами, поширення культурних цінностей сприятиме взаємному духовному збагаченню громадян цих держав, консолідації відносин між країнами та налагодженню дружніх і кооперативних відносин із Китаєм.

Початково пріоритетними у проєкті вважалися завдання вдосконалення інфраструктури, досягнення зручної і взаємовигідної торговельно-інвестиційної співпраці та зміцнення культурного обміну між регіонами. Зберігаючи свою первісну політичну орієнтацію на справедливість і переваги проєкту,

Китай щиро допомагатиме країнам, які розвиваються, включаючи арабські та інші дружні країни, сприятиме їхньому розвитку. Збільшуючи обсяги інвестицій у сусідні регіони, Китай докладає чимало зусиль для створення більш гармонійного та доброзичливого оточення та морського простору. Про це свідчать передбачені ініціативою «Один пояс, один шлях» плани побудови доріг і трубопроводів через Пакистан та Бірму; будівництво портів у таких країнах, як Шрі-Ланка, Бангладеш; налагодження вантажного залізничного сполучення від центрально-західного міста Чунцян через північно-західну провінцію Сінцзян до центральної Азії та Європи та багато інших.

Країни, розташовані уздовж «Одного поясу, одного шляху», попри різні ресурси, характеризуються значною економічною взаємодоповнюваністю та значним потенціалом для співпраці. Спираючись на політичну комунікацію, зв'язок між об'єктами, безперешкодність торгівлі, капітал і фінансові зв'язки, а також комунікацію між людьми, свої зусилля вони спрямовують на зміцнення співпраці у зазначених сферах.

28 березня 2015 року під час Форуму Боао для Азії (неурядова та некомерційна міжнародна організація, офіційно створена 2001 року) зроблено важливий крок на шляху реалізації проєкту: визначено основні цілі ініціативи «Один пояс, один шлях», серед яких упорядкування потоку економічних чинників, сприяння високоефективному розподілу ресурсів та глибокій інтеграції ринків; заохочення країн уздовж «Одного поясу, одного шляху» до координації економічної політики, поглиблення регіональної співпраці, побудови відкритої, всеосяжної і збалансованої архітектури регіональної економічної співпраці корисної усім [8].

Як заявив Голова КНР Сі Цзіньпін, багато урядів у всьому світі вже заявили про своє приєднання до ряду необхідних інвестицій. Більше того, є багато країн, які розвиваються, а відтак мають великий простір для подальшого економічного зростання.

Спираючись на досвід стародавнього Шовкового шляху в поєднанні з прагненням і розвитку доброзичливих відносин, Китай сподівається розширити взаємну довіру і взаємовигідну у співпрацю із сусідніми країнами та країнами Центральної Азії. Саме для цього і постав економічний пояс «Шовковий шлях».

Поява ініціативи «Один пояс, один шлях» є історично закономірною. У час, коли у світі накопичуються негативні наслідки економічної глобалізації, поглиблюються геополітичні

конфлікти, які згубно впливають на економічний розвиток та співпрацю всіх країн світу. Китай, покладаючись на цінності власної цивілізації й ґрунтуючись на успішному історичному досвіді, спроможний надати допомогу у забезпеченні міжнародного порядку і глобального розвитку, що і є завданням ініціативи «Один пояс, один шлях».

Ідея відродження стародавнього Шовкового шляху як запоруку висловлювалася неодноразово. Ще у 1998 року Японія почала говорити про дипломатію Шовкового шляху як спосіб зміцнення своєї присутності у Центральній Азії. У 2011 році колишня державна секретарка США Хілларі Клінтон виступила з пропозицією «Нового Шовкового шляху» під час офіційного візиту в Індію. Зрештою, сама Індія виявила зацікавленість у набутті більшого впливу на узбережжі Індійського океану, виступивши із «Проектом Маусам», який було запущено 2014 року. Над розробкою власного інтеграційного плану Євразійський економічний союз (ЄАЕС) працював останні десятиліття [6]. Подібні проєкти представили й менш потужні держави, зокрема Казахстан і Північна Корея. Але, здається, лише Китай спроможний задовольнити реальні інтереси сусідніх країн: першорядною метою КНР є створення спільноти, орієнтованої на розвиток, у якій усі партнери використовуватимуть на власний розвиток.

У ХХІ столітті, із введенням ініціативи «Один пояс, один шлях», стародавній шовковий шлях та «Один пояс, один шлях» поєднали історію та реальність, а тому між ними є як схожості, так і відмінності.

Стародавній Шовковий шлях починався від стародавнього міста Чаньань, пролягав через Центральну Азію та інші країни, аж до Середземномор'я до Риму, простягшись загалом більш як на 6000 кілометрів. У цього маршруту було дві гілки: південна і північна. Південний шлях проходив від застави Янгуань у Дуньхуані на захід, до підніжжя гір Куньлунь; він тягнувся гірським хребтом Цунлін до сучасних кордонів Афганістану, Ірану, охоплюючи Аравійський півострів і завершувався в Римській імперії. Західний шлях пролягав від застави Юйменьгуань на захід, проходив уздовж гірського ланцюга Тянь-Шань через гірський хребет Цунлін, сучасну Центральну Азію, і на заході з'єднувався з південною гілкою. Ці два маршрути називаються «сухопутним шовковим Шляхом» [7, с. 261].

Більша частина старого Шовкового шляху пролягала через район із несприятливим природним кліматом і складним рельєфом пустелі та високі гори, а тому пересуватися ним

можна було лише такими транспортними засобами, як верблюди та кінні екіпажі. Труднощі, які доводилося долати цим засобам пересування, врешті стали причиною того, що стародавній Шовковий шлях не отримав широкого відгуку у світі. У Середньовіччі піднесення і падіння цього мережевого Шовкового шляху були пов'язані з міграцією азійських та європейських держав, змінами на політичній карті, економічним зростанням і занепадом, технічним прогресом, з торгівлею, імміграцією, подорожами, війнами, етнічними конфліктами, розповсюдженням релігій тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, тільки адекватно розуміючи історію Шовкового шляху, зможемо повністю збагнути велике стратегічне значення будівництва «Одного поясу, одного шляху», чітко усвідомити мож-

ливості та виклики, які стоять перед цим будівництвом.

Ініціатива «Один пояс, один шлях» забезпечує великий простір для світового розвитку та співпраці. Як мультирегіональна платформа співпраці, проєкт «Один пояс, один шлях» є дуже інклюзивною і зосереджується на прилеглих районах, але не обмежується ними: це відкритий каркас, адже він простягається від Азії до Європи і навіть Африки.

Як бачимо, проєкт «Один пояс, один шлях» приніс багато можливостей для розвитку Китаю та світу, сприяв розвитку світової економіки та культури. У той же час він приніс і деякі проблеми та виклики Китаю та світу. Тільки повністю зрозумівши його, ми можемо вирішити ці проблеми.

Загалом отримані висновки можуть слугувати основою для більш детального аналізу теми в майбутніх дослідженнях.

Література:

1. Belt and Road Initiative. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Belt_and_Road_Initiative
2. Huang Y. Understanding China's Belt & Road Initiative: Motivation, framework and assessment, *China Economic Review*, 2016, № 40, 314 p. URL: <https://doi.org/10.1016/j.chieco.2016.07.007>
3. Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. *Belt and Road Portal*. 2021. URL: <https://www.yidaiyilu.gov.cn/>
4. 推动共建丝绸之路经济带和 21 世纪海上丝绸之路的愿景与行动. /新华社. 20.02.2016. URL : http://news.xinhuanet.com/2015-03/28/c_1114793986.html.
5. Вілсон С. Як Китай будує новий Шовковий шлях. У *Грошовий тиждень*. 03.12.2016. URL: <http://moneyweek.com/how-china-is-building-a-new-silk-road/>.
6. Історія створення Євразійського економічного союзу. / *Офіційний сайт ЄАЕС*. URL: <http://www.eaeunion.org/#abouthistory>
7. 慕长泰. 古代丝绸之路与“一带一路”倡议浅析. / *《广角镜》 (Wide-angle Lens)*. 07.2022. № 573., 261 с.
8. Національна комісія розвитку та реформ та Міністерство закордонних справ Китайської Народної Республіки (2016) Бачення та дії щодо спільної побудови економічного поясу Шовкового шляху та Морського шовкового шляху 21 століття. URL: http://en.ndrc.gov.cn/newsrelease/201503/t20150330_669367.html
9. 共同建设“丝绸之路经济带”和二十一世纪“海上丝绸之路”. 习近平谈治国理政. 2014.
10. 徐龙静. “一带一路”的历史背景和现实基础. / *《青年与社会》*. 08.2021. VOL. 604. № 22, 278–279 с.

УДК 341.322.5:343.412
DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4\(76\)-16](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-4(76)-16)

Вікторія ЯВОРСЬКА

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри права, Львівський інститут
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», v0673952677@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2225-6747

ПОНЯТТЯ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ЗНИКНЕННЯ

Проблема визнати насильницьке зникнення злочином проти людяності періодично порушувалася вченими та представниками правоохоронних органів нашої держави. В період війни насильницькі зникнення набувають масового характеру та значної поширеності.

В міжнародному праві насильницьке зникнення передбачене як окремий злочин, проте Кримінальний кодекс України доповнений нормою відносно кримінальної відповідальності за насильницьке зникнення відносно недавно. Після початку збройного конфлікту насильницькі зникнення кваліфікували з позиції загальних кримінальних злочинів чи порушення законів та звичаїв війни, причому навіть зараз немає узагальненої практики правової кваліфікації насильницького зникнення.

Потрібно провести аналіз поняття та кримінальної відповідальності за насильницьке зникнення в значенні злочину проти людяності відповідно до Кримінального кодексу України.

В історії насильницькі зникнення відомі з часів французького абсолютизму та нацистської Німеччини, в якій відбувалися насильницькі зникнення осіб з окупованих територій, що загрожували державі.

Визнання насильницького зникнення злочином проти людяності відбувається за умови вчинення широкомасштабного або систематичного свідомого нападу на цивільних осіб. Проведення кваліфікації насильницького зникнення достатньо ускладнене через можливе включення до нього декількох злочинів (наприклад, викрадення, катування, вбивства, приховування тіла).

Враховуючи велику небезпеку насильницького зникнення, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 9 жовтня 2024 р. Кримінальний кодекс України доповнений статтею 442-1 «Злочини проти людяності», в якій передбачений п. 6 ч. 1 насильницьке зникнення.

Ключові слова: насильницьке зникнення, злочин, Кримінальний кодекс України, Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, міжнародні договори.

Victoriia Yavorska. THE CONCEPT OF FORCED DISAPPEARANCE

The problem of recognizing enforced disappearance as a crime against humanity was periodically raised by scientists and representatives of law enforcement agencies of our country. During the war, enforced disappearances become massive and widespread.

In international law, enforced disappearance is prescribed as a separate crime, however, the Criminal Code of Ukraine was supplemented with a norm regarding criminal responsibility for enforced disappearance relatively recently. After the beginning of the armed conflict, enforced disappearances were classified as general criminal offenses or violations of the laws and customs of war, and even now there is no generalized practice of legal qualification of enforced disappearances.

It is necessary to conduct an analysis of the concept and criminal liability for enforced disappearance as a crime against humanity in accordance with the Criminal Code of Ukraine.

In history, enforced disappearances are known since the times of French absolutism and Nazi Germany, in which enforced disappearances of persons from the occupied territories that threatened the state took place.

Enforced disappearance is recognized as a crime against humanity if there is a large-scale or systematic deliberate attack on civilians. Qualifying enforced disappearance is quite complicated due to the possible inclusion of several crimes (for example, kidnapping, torture, murder, hiding a body).

Considering the great danger of enforced disappearance, in accordance with the Law of Ukraine «On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine in Connection with the Ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court and its Amendments» dated October 9, 2024. The Criminal Code of Ukraine is supplemented by Article 442-1 «Crimes against humanity», which provides for 6 hours 1 enforced disappearance.

Key words: enforced disappearance, crime, Criminal Code of Ukraine, International Convention on the Protection of All Persons from Enforced Disappearance, international treaties.

Актуальність теми дослідження. Початок війни в Україні з позиції кримінального права відрізняється наявністю значних проблем у здійсненні кваліфікації злочинів, які почали масово вчинятися. Питання до правильної кваліфікації екоциду та геноциду, необхідність погодження з відповідними

нормами кримінального права, доповнення кримінального законодавства з метою вдосконалення та забезпечення можливості притягнення до кримінальної відповідальності за вчинені правопорушення. В переліку вдосконалення звичайно довгий період часу називали запровадження кримінальної

відповідальності за насильницьке зникнення.

Проблема необхідності визнати насильницьке зникнення злочином проти людяності періодично порушувалося вченими, правоохоронними органами, міжнародними організаціями, зокрема в період збройних конфліктів та війни, адже в названий період насильницькі зникнення набувають масового характеру.

Вчені цілком правильно вказували на доцільність доповнення Кримінального кодексу України статтею, яка передбачає кримінальну відповідальність за вчинення насильницького зникнення, яке проводилося при систематичних нападах, направлених проти мирного населення нашої держави. У цьому випадку людина залишається без захисту держави на довгий період часу. В міжнародному праві насильницьке зникнення передбачене як окремий злочин, Кримінальний кодекс України доповнений нормою відносно кримінальної відповідальності за насильницьке зникнення відносно недавно.

У зв'язку з вдосконаленням кримінального законодавства в плані запровадження кримінальної відповідальності за насильницьке зникнення з позиції злочину проти людяності виникають практичні проблеми при кваліфікації вказаних діянь. Після початку збройного конфлікту в 2014 р. насильницькі зникнення кваліфікували з позиції загальних кримінальних злочинів чи порушення законів та звичаїв війни, причому навіть зараз немає узагальненої практики правової кваліфікації насильницького зникнення [8, с. 5].

Наукові публікації та дослідження з теми. Зазначену проблему досліджували такі науковці, як Войтович Є., Денисюк О., Єрошкін М., Капалкіна Є., Ліпіна В., Павлюк А., Ромашкін С., Охотнікова Н., Смачило Л., Цвікі В., Хавронюк М. та інші.

Мета статті. Проведення аналізу поняття та кримінальної відповідальності за насильницьке зникнення в значенні злочину проти людяності відповідно до Кримінального кодексу України.

Виклад основного матеріалу. Випадки насильницьких зникнень відомі з часів французького абсолютизму та нацистської Німеччини, в якій у 1941 р. санкціонували арешт осіб з окупованих територій, що загрожували державі, а пізніше вказані особи зникали [14, с. 12]. Пізніше насильницьке зникнення використовувалося неурядовими організаціями Латинської Америки у 1960-х роках [3, с. 71]. Від сімдесятих років двадцятого століття ООН починає вживати заходів з метою

протидії насильницьким зникненням [1, с. 18].

В Римському статуті Міжнародного кримінального суду насильницьке зникнення віднесене до злочинів проти людяності та передбачене поняття злочину: «арешт, затримання або викрадення осіб державою чи політичною організацією або з їхнього дозволу, за їхньої підтримки чи за їхньою мовчазною згодою з подальшою відмовою визнати таке позбавлення волі або повідомити про долю чи місце перебування цих осіб з метою залишення їх без законодавчого захисту протягом тривалого періоду часу» [11].

З цього формулювання можна виділити ознаки вчинення насильницького зникнення:

- вчиняється у вигляді арешту, затримання чи викрадення;
- державою, політичною організацією або за їх дозволу, при наявності їх підтримки чи мовчазної згоди;
- не визнається вчинення злочину;
- місцеперебування незаконно зниклих осіб не повідомляється;
- наступна доля осіб незаконно зниклих не вказується;
- мета злочину полягає у залишенні вказаних осіб без захисту закону на довгий період часу.

Значна небезпека вчинення насильницького зникнення пояснюється участю певної держави чи політичної організації у злочині та наявності мети злочину. Проте, участь держави у визначенні насильницького зникнення не пояснена повністю, адже держава використовує для вчинення злочину представників. Необхідною умовою визнання насильницького зникнення злочином проти людяності називають вчинення у вигляді широкомасштабного або систематичного свідомого нападу на цивільних осіб. Вказане посягання передбачає велику небезпеку [2, с. 208].

Виникають питання при визначенні широкопоширеної чи систематичної практики з метою кваліфікації насильницьких зникнень. М. І. Хавронюк пояснює, що поняття широкопоширена чи систематична практика насильницьких зникнень визначена у міжнародному праві, а відповідно наступають визначені в міжнародному праві наслідки [13].

В Міжнародній конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20.12.2006 р. визначене поняття насильницького зникнення, що пояснює участь держави у вчиненні злочину за допомогою представників: «арешт, затримання, викрадення чи позбавлення волі в будь-якій іншій формі представниками держави чи особами або групами осіб, які діють з дозволу, за підтримки

чи за згодою держави, при подальшій відмові визнати факт позбавлення волі або приховування даних про долю чи місцезнаходження зниклої особи, унаслідок чого цю особу залишено без захисту закону» [6].

В міжнародному документі вказано, що злочин вчиняють представники держави, особи або групи, які діють з дозволу, за підтримки чи за згодою держави.

В статті 3 Конвенції визначається обов'язок держави вжити заходів для розслідування насильницького зникнення та віддання правосуддю відповідальних за вказаний злочин осіб, а в статті 4 визначений обов'язок держави кваліфікувати насильницьке зникнення як правопорушення в кримінальному праві [6].

Певні відмінності у визначенні насильницького зникнення в Римському статуті та інших міжнародних документах можна пояснити належністю цього документу до актів міжнародного кримінального права. Важливість закріплення насильницького зникнення пояснюється можливістю Міжнародного кримінального суду визначити наявність злочину та притягнути винних у вчиненні до кримінальної відповідальності [2, с. 208–209].

О. В. Денисюк проводячи аналіз міжнародних документів, які визначають насильницьке зникнення зробив правильний висновок відносно значення правового регулювання Римського статуту Міжнародного кримінального суду та Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, а саме забезпечення Конвенцією широкого захисту кожного від насильницького зникнення, відносно Римського статуту Міжнародного кримінального суду можна говорити про захист від насильницького зникнення, що визнається злочином проти людяності [2, с. 209].

В 2015 році Україна приєдналась до Міжнародної конвенції про захист осіб від насильницьких зникнень, яка прийнята 20 грудня 2006 року. У статті 4 цієї Конвенції прямо визначений обов'язок держав, які доєдналися до цього документу правильно кваліфікувати насильницьке зникнення в кримінальному праві.

У 2018 році Кримінальний кодекс України на приведення норм законодавства до міжнародних документів доповнений статтею 146-1. Вказана норма передбачає кримінальну відповідальність за насильницьке зникнення [5, с. 55]. Проте, довгий період залишалася проблема відсутності правової кваліфікації насильницького зникнення в значенні злочинів проти людяності, адже в цьому випадку насильницьке зникнення визначається широкомасштабністю та систематичністю. Від-

повідно в період війни правова кваліфікація насильницького зникнення необхідна для правильного застосування та вдосконалення кримінального законодавства.

Запровадження кримінальної відповідальності за насильницьке зникнення набуло значення з початком війни, адже в період збройного конфлікту Російська Федерація постійно використовує насильницьке зникнення для залякування та зменшення супротиву. З початком війни насильницькі зникнення набули масового характеру, наприклад моніторингова комісія ООН з прав людини в Україні за перші сто днів повномасштабної війни задокументувала не менше 230 випадків насильницьких зникнень [12, с. 384].

Проведення кваліфікації насильницького зникнення відрізняється складністю цього злочину, який може включати декілька злочинів (викрадення, катування, вбивство, приховування тіла) [12, с. 383].

Потрібно встановити обставини, на які потрібно звернути увагу при кваліфікації насильницького зникнення. Необхідні ознаки злочину визначаються за допомогою аналізу практики Міжнародного кримінального суду, в якій визначені ознаки насильницького зникнення: «вчинення такого діяння в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, який є спрямований проти будь-якого цивільного населення, вчиняється усвідомлено та має на меті залишення жертв без законодавчого захисту протягом тривалого періоду часу». Злочини з ознаками насильницького зникнення кваліфікувалися до внесення змін за статтею 438 КК України, проте правильною кваліфікацією звичайно можна назвати насильницьке зникнення [7, с. 339].

В процесі ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду виникла необхідність визначити кримінальну відповідальність за вчинення злочинів проти людяності, а відповідно за насильницьке зникнення.

Відповідно до ч. 1 ст. 442-1 проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» (далі – проєкт) пропонувалося визначити кримінальну відповідальність за злочини проти людяності, зокрема насильницьке зникнення. В частині 2 ст. 442-1 визначене поняття насильницького зникнення: «арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі з подальшою відмовою визнати факт такого

арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі або з приховуванням даних про долю такої людини чи місце її перебування, а так само відмову від визнання факту арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі чи приховування даних про долю такої людини чи місце її перебування» [9].

В понятті насильницького зникнення у проєкті на відміну від міжнародних документів не вказано на зв'язок цього злочину з «представниками держави чи особами або групами осіб, які діють з дозволу, за підтримки чи за згодою держави», що вказує на необхідність вдосконалення поняття насильницького зникнення.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 9 жовтня 2024 р. Кримінальний кодекс України доповнений статтею 442-1 «Злочини проти людяності», в якій передбачений п. 6 ч. 1 насильницьке зникнення [10].

В КК України визначене поняття насильницького зникнення: «під насильницьким зникненням слід розуміти арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі з подальшою відмовою визнати факт такого арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі або з приховуванням даних про долю такої людини чи місце її перебування, а так само відмову від визнання факту арешту, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі чи приховування даних про долю такої людини чи місце її перебування» [4].

Висновки. Процес ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду зумовив необхідність погодження кримінального законодавства з міжнародним кримінальним правом. Внаслідок цього процесу запроваджено до КК статтю «Злочини проти людяності», а зокрема кримінальна відповідальність за насильницьке зникнення.

Перспективи подальших розвідок пов'язані з дослідженням необхідності вдосконалення злочинів проти людяності в кримінальному законодавстві.

Література:

1. Войтович Є. М. Насильницьке зникнення людини як об'єкт криміналістичного дослідження. *Актуальні проблеми держави і права*. 2019. С. 16–23.
2. Денисюк О. В. Насильницьке зникнення: історія виникнення, міжнародно-правове регулювання заборони. *Прийнятський юридичний вісник*. 2020. Випуск 6 (35). С. 207–210.
3. Єрошкін М. В. Протидія кіберзагрозам та торгівлі людьми. Харків, 2019. С. 71–72.
4. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. Відомості Верховної Ради України. 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 17.11.2024).
5. Ліпіна В. В. Про деякі проблеми кримінальної відповідальності за насильницьке зникнення. *Молодий вчений*. № 4 (80). 2020. С. 55–58.
6. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень від 20.12.2006 р. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 18.10.2024).
7. Онишкевич І. А. Насильницьке зникнення як злочин проти людяності: чи потрібен він в українському кримінальному законі? *Юридичний бюлетень*. 2023. Випуск 29. С. 339–349.
8. Павлюк А., Капалкіна Є., Охотнікова Н., Смачило Л. Аналітичний звіт. Насильницькі зникнення: національна практика в. Міжнародні стандарти. Аналітичний звіт підготовлено авторами, що входять до організацій учасниць коаліції «Україна. П'ята ранку» в рамках проєкту «Об'єднані на шляху до правосуддя: документування тяжких міжнародних злочинів під час Російської збройної агресії в Україні», що реалізується Регіональним центром прав людини за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Королівства Нідерланди. 57 с.
9. Порівняльна таблиця до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» (станом на 30.08.2024 р.). Верховна Рада України. Законопроєкти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/799daa70-9002-4693-be69-fb88fa671607> (дата звернення: 18.10.2024).
10. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 9 жовтня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#n6> (дата звернення: 17.11.2024).
11. Римський статут Міжнародного кримінального суду. Верховна Рада України. Законодавство. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 18.10.2024).
12. Ромашкін С. І. Суб'єкт злочину насильницького зникнення відповідно до Римського статуту. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 383–387.

13. Хавронюк М. Статті Особливої частини КК України, введені [і не введені] на виконання міжнародних договорів. с. 10. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/11/11/havronyuk-m-i-presentatsiya-statti-kk-na-vykonannya-mizhnarodnyh-dogovoriv.pdf>

14. Цвікі В. Ю. Міжнародно-правовий захист осіб від насильницьких зникнень. Дис. на здобуття ступеня доктора філософії (канд. юрид. наук). Спец. 12.00.11 – міжнародне право, 081 – право. Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів, 2017. 240 с.

Наукове видання

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ПОЛІТИЧНІ НАУКИ
ТА ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ**

Випуск 4 (76), 2024

Засновано 2001 року
Видання виходить 6 разів на рік

Коректор *І. М. Чудеснова*
Комп'ютерне верстання *О. І. Молодецька*

Підписано до друку 27.12.2024 р.
Формат 60х84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Замовлення № 0125/035. Ум. друк. арк. 14,88.
Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.